

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

OTTO LAWAETZ

1829 16. OKTOBER 1929

HANS LIV OG GERNING TILLIGE MED BLADE
AF SLÆGTEN LAWAETZ'S HISTORIE

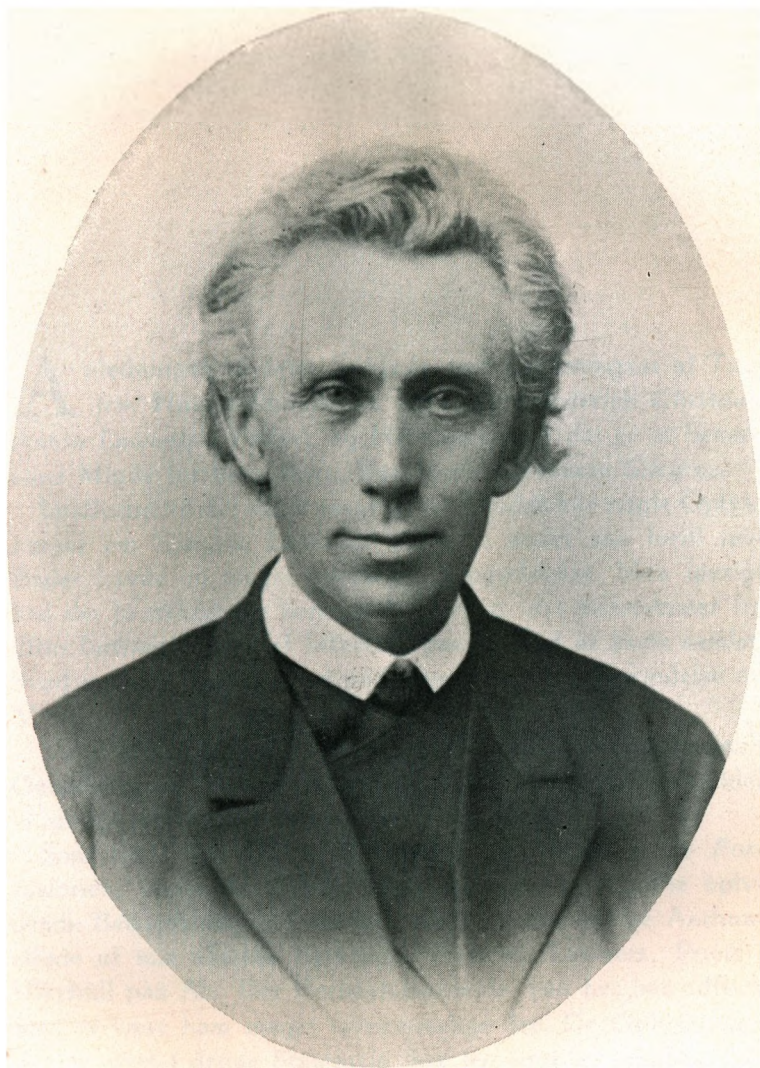
KØBENHAVN
DET GRAFISKE INSTITUTS FORLAG
1929

Udgivet af det Otto Lawaetz'ske Familiefond
ved Dr. theol. H. Lawaetz.

Trykt i 500 Eksemplarer.

Denne Bog er Nr. *262*

---

*Otto Lawaetz
i Tredserne.*

Anledningen til dette Skrift er, som det fremgaar af Tite-
len, Hundredaarsdagen for *Otto Friederich Christian
Anton Lawaetz's* Fødsel, og Hensigten med det er at bevare
hans Minde for hans Børn, Børnebørn og senere Slægter.

Imidlertid vil det være naturligt at forudskikke nogle Oplysninger om Slægten Lawaetz, om ikke andet saa fordi min Fader havde en meget udpræget Slægtsfølelse. Men iøvrigt kan det jo sikkert for kommende Slægter, der nedstammer fra Otto Lawaetz, være af Interesse paa ét Sted at finde samlet, hvad man til Dato har udfundet om Slægtens Oprindelse og Virke.

Vi vil derfor begynde med at fortælle om Slægten Lawaetz's Oprindelse og give en Skildring af den tidligere Slægt, idet vi iøvrigt henviser til Stamtavlen bag i Bogen.

Som Grundlag for, hvad vi passende kunde kalde *Forhistorien*, tjener en utrykt *Stamtavle* med kortfattede oplysende Bemærkninger, forfattet i 80erne i det forrige Aarhundrede af min afdøde Farbroder Heinrich Lawaetz, Præst i Ulkebüll paa Als. Det Forhaandsarbejde, han her har udført, maa vi være ham meget taknemmelige for. De Oplysninger, der er givet i denne Stamtavle, har jeg søgt at supplere dels fra trykte dels fra utrykte Kilder, hvorved jeg har søgt Hjælp fra Personalhistorisk Institut i København, ligesom min Neve, Kaptajn i Ingeniørkorpsset, Walter Lawaetz, med megen Iver har bistaaet mig. Selv har jeg i Rigsarkivet og paa Bibliotekerne søgt at løfte saa meget, jeg kunde, af Fortidens Slør og desuden undersøgt Kirkebøgerne i Rendsborg, Eckernförde og Pløn, fra hvilket sidste Sted jeg med megen Tak mindes den udmærkede Genealog Pastor Lamps Bistand.

Skriftet falder saaledes i to Afdelinger, Forhistorien og Otto Lawaetz's Liv og Levned fra Vuggen til Graven.

Forsaavidt man tror, og det vil jo være vanskeligt ikke at tro det, at Lys og Skygge hos tidligere Slægter reflekterer sig i de kommende, har Forhistorien jo sin særlige Interesse.

Jeg vil gerne angaaende Skildringen af denne pointere, at jeg har søgt at gøre den saa objektiv som muligt og derfor ikke har ment at burde udelade det., som ogsaa har kastet sin Skygge ind over den enkeltes Liv, hvorfor jeg har fremdraget Forhold, der enten ikke har været helt kendt eller med Vilje udeladt af Forfatteren til den ovenfor nævnte Stamtavle. Det maa i saa Henseende have i Erindring, at han i sine mere spredte Oplysninger har haft et andet Formaal end det, der ligger til Grund for dette Skrift, der ønsker at give en sammenhængende, udførligere Skildring af Slægtens Liv.

Og dermed gaar vi over til

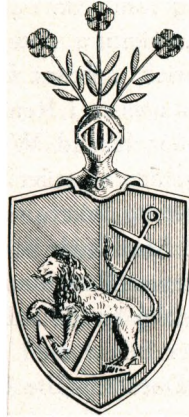
FORHISTORIEN.

Om Slægtens Oprindelse siger Stamtavlen følgende:

„Stamfaderen til Familien Lawaetz er, saavidt vi hidtil har kunnet følge den, Heinrich Franz Lawaetz, Justitsraad og kgl. Proviantkommissær i Rendsborg, hvor han boede i den nuværende „Harmoni-Gebäude“, som han købte i 1752 for 5000 Rdl., død 1762. Hvorfra han stammede, har vi hidtil ikke kunnet bringe i Erfaring. Efter en Familietradition skal hans Forfædre have forladt Frankrig som Følge af Hugenotforfølgelserne.“

Endvidere beretter Stamtavlen, at *Franz Heinrich* blev gift 1743 med Hedewig Christiane Otte, en Datter af Kancelliraad og Købmand i Eckernförde Christian Otte, Besidder af Godset Criseby ved Eckernförde, død 1747.

Angaaende Navnets Stavemaade er der nu det at bemærke, at Proviantkommissæren afgjort staver Navnet Lawätz, medens i hvert Tilfælde en af hans Sønner, Joh. Daniel, enkelte Gange benytter Formen æe i Stedet for ä. Først hans Sønnesøn, Overkrigskommissær Andreas Hinrich, anvender konsekvent Stavemaaden Lawaetz (første Gang i Kirkebogen i Pløn 1803 og senere som Forfatternavn paa de af ham udgivne Bøger), hvilken Stavemaade jo er bibeholdt af vor Gren af Familien.

Slægten fører et Vaaben, der bestaar af et gennem en lodret Streg todelt Skjold, hvis venstre Felt, set fra Beskueren, er grønt, medens det højre Felt er rødt. I Skjoldet er der et Anker og en Løve i Guld. Ankeret er fra højre Side ned mod venstre og Løven ses staaende paa Ankeret med venstre Forpote paa venstre Ankerblad. Over Skjoldet er anbragt en Turneringshjelm med nedslaaet Visir, som prydes af tre røde Roser.

Hvem, der har antaget Vaabenet, vides ikke. Antagelig har Stamfader gjort det, dog er Muligheden jo ikke udelukket, at det kan stamme længere tilbage.

Det er ikke lykkedes mig eller mine Hjælpere med fuldkommen Sikkerhed at føre Familien længere tilbage end til Proviantkommisæreren i Rendsborg, men derimod er det lykkedes ikke uvæsentligt at supplere de ovenfor givne Oplysninger om ham samt at føre et vist Sandsynlighedsbevis for, hvem hans Forældre var. I hvilken Grad man vil anerkende Rigtigheden af de Slutninger, der drages, faar naturligvis staa hen.

Altsaa: De gamle Optegnelser gaar tilbage til Aaret 1743. Vi skal nu berette, hvad de senere Oplysninger har bragt for Dagen om Stamfaders tidligere Liv, idet vi derved gaar trinvis tilbage gennem det absolut dokumenterede til vi standser ved, hvad jeg gaar ud fra var hans Forældre — men derudover er det i hvert Fald ikke lykkedes at komme.

Jeg gik ud fra, at Stamfader i sin Tid maatte have indsendt en Ansøgning om Stillingen som Proviantkommisær i Rendsborg, og at der deri maatte kunde findes noget, hvorpaa man

kunde bygge videre. Jeg fandt da ogsaa i Rigsarkivet under „Embedspapirer“ en Ansøgning dateret Rendsborg den 21. August 1728, hvori Hinrich*) Franz Lawätz ansøger om Stillingen som Proviantkommissær i Rendsborg, hvilken Stilling var bleven ledig ved Kancelliraad Weymanns Død.

Af denne Ansøgning, der er stilet til „Allerdurchlauchtigster, grossmächtigster König, allergnädigster Erb-König und Herr“, fremgaar det, at Stamfader for Tiden var i Kommandanten i Rendsborg, Generallieutenant von Rodstehns, Tjeneste, og at denne mundtlig havde anbefalet ham til Kongens Velvilje. Ansøgningen er bilagt med Afskrift af et Brev fra v. Rodstehn af samme Dato til „die Herren Deputierten des Königlichen Land Etats Generalcommisariat zu Copenhagen“, hvori han giver Stamfader en udmærket Anbefaling, idet han bl. a. skriver (jeg oversætter her og i det følgende fra det tyske): „Jeg forsikrer Deres Excellenser og mine højtærede Herrer, at Embedet vilde være i gode Hænder hos ham, at han ikke staar tilbage for nogen i Dygtighed, utrættelig Flid og Troskab, hvorfor jeg i enhver Henseende vil være ansvarlig for ham.“ Omtrent det samme siger han i en Ansøgningen bilagt direkte Anbefaling til Kongen, og af denne faar vi tillige den Oplysning, at Stamfader havde været ansat i fem Aar hos Rodstehn.

Stamfader fik imidlertid ikke Embedet den Gang. Meget umuligt var det den Omstændighed, at hans Velynder Rodstehn som den sidste af sin Slægt døde kun en Maaned senere, nemlig den 29. September 1728, inden Embedet blev besat, der satte en Kæp i Hjulet for Stamfader Naar Barnet er dødt, er Fadderskabet ude. Og det hjalp ikke tilstrækkeligt, at General Rodstehns Enke**) skrev direkte til Markgrevinden af Culmbach (Chr. VI's Svigermoder). Brevet er paa Fransk uden Dato: „... Iøvrigt tager jeg mig den Frihed at anbefale til Deres Højhed min afdøde Mands Sekretær ved Navn Lavätz, der har været i fem Aar hos ham. Han er en meget klog ung Mand, der holder sig fri for Udskejelser, er begavet og skriver godt, er i Besiddelse af megen Ordens-

*) Hinrich, der synes at være det oprindelige, gaar i senere Skrivelser i Almindelighed over til Heinrich.

**) Charlotte Elizabeth de la Forest-Suyannet, g. 1695 med R.

sans og megen Guds frygt (fort craignant Dieu), overhovedet af tilstrækkelig Dygtighed, saa hvis Deres Højhed vilde have den Naade at interessere sig for ham, vilde der ikke blive Grund til at fortryde det.“

Men altsaa, det hjalp ikke nok, og som det fremgaar af et Brev fra Overkrissekretær von Revenfeldt til Generalmajor v. Scheel, dateret København den 30. Novbr. 1728, i Anledning af Ordningen af det Rodstehnske Dødsbo, maatte Stamfader lade sig nøje med et Tilsagn fra Kongen om „ved Tid og Lejlighed at komme i Betragtning ved en eller anden forefaldende Employ“.

Da Stamfader jo, som det fremgaar af det foregaaende, var fem Aar i General Rodstehns Tjeneste, er vi saaledes naaet til Aaret 1723. Men hvor var han før den Tid?

Herom er det lykkedes min Nevø, Kaptajn W. Lawaetz, at finde noget ved Undersøgelse i Hærens Arkiv, idet det kan paavises, at Stamfader, inden han var ansat som Privatsekretær hos Rodstehn, var „Skriver“ hos Borgmester og Postmester Rohde (eller Rode) i Itzehoe til dennes Død i 1723. De paagældende Dokumenter er Brev af 28. Jan. 1727 fra Kong Fr. IV til Rodstehn („Wohlgebohrner Lieber Getreuer“) tilligemed Ekstrakt af Klageskrift til Kongen fra Direktørerne for General Post Kollegiet angaaende Friedr. von John og Chr. Erlundt i Henhold til Klage fra Kurator i Rohdes Dødsbo Gotfred Heische.

Hvis man havde fundet dette først uden at kende noget til det ovenfor anførte, vilde man, som vi skal se, nok være tilbøjelig til at sige, at det ikke saa rigtig godt ud for Hinrich Franz L.

Naar man gengiver Datidens utrolig snørklede Kancellistil paa menneskeligt Dansk, gaar Klagen nemlig ud paa følgende: Ved Rohdes Død havde Hinrich Franz L. 685 Rdl. tilgode dels for deponerede Penge dels for tilgodehavende Løn. Da han ikke kunde faa sit Tilgodehavende, tog han udendvidere alle Embedsbøgerne og desuden Papirer vedrørende Dødsboet med sig. Og hvad sker der saa? Da den beskikkede Kurator i Dødsboet, der snart viste sig at være et Konkursbo, jo af gode Grunde ikke kan finde ud af Sagerne og henvender sig til Rodstehn med Anmodning om at bevirke, at hans Sekretær „aldeles ufortøvet“ udleverer Em-

bedsbøgerne og Papirerne, og det er jo ganske ulovligt og forfærdeligt, at han kunde finde paa at tage dem, faar han det uventede Svar, „at denne (Hinrich L.) ikke vilde udlevere dem, før han fik Sikkerhed for at faa sine Penge, eller uden at der i hvert Fald var forhandlet med ham om en Afvikling“. Jeg har skrevet, siger Kurator videre, flere Gange forgæves og foreholdt L., at hans Fordring vilde blive gunstigt behandlet, „prompte justice“, men alt forgæves, og nu er vor Taalmodighed udtømt, hvorfor det nu maa forlanges, at L. uden videre Tøven udleverer alle Bøger og Dokumenter og iøvrigt bistaar Kurator ved Afslutningen af Boet ved at give ham alle de Oplysninger, han maatte ønske.

Det fremgaar af dette, at L.'s Stilling som Skriver nærmest har været, hvad vi vilde kalde en Fuldmægtig eller en Forening af begge, samt at L.'s Tillid til, respektive Frygt for Justitsens Prompthed just ikke har været overvældende. Foreløbig har Sagen altsaa staaet paa i godt 3 Aar, og i al den Tid har de hverken kunnet finde ud af det ene eller det andet paa Borgmester-Postkontoret eller i Rohdes private Dødsbo, udover at det sidste var konkurs.

Men nu er Sagen altsaa naaet frem til selve Majestæten, og et saadant Brev kunde man sikkert ikke sidde overhørig. I dette Brev til Rodstehn rekapituleres først hele Sagen, og dernæst siges ikke ubegrundet, at L. øjensynlig har villet tage sig selv til Rette, hvorfor det nu paalægges ham i Rodstehns Nærværelse at udlevere alle de omtalte Bøger og Dokumenter samt at være Borgmesteren og Raadet i Itzehoe behjælpelig ved at give alle de Oplysninger, de maatte ønske. „Og saa vil Du nok allergehorsamst indberette, hvorledes Du har bragt denne Sag til Udførelse, hvorhos Wir verbleiben Dir mit Königlichen Gnaden gewogen“. Ja, det kunde jo være meget rart, men hvis det er rigtigt, hvad Hirsch skriver om Rodstehn i sit store haandskrevne Værk, „Dansk-norske Officerer 1660—1814“ (Det kgl. Bibliotek), at R. var en ængstelig Karakter, som var „altereret ved de mindste ekstraordinære Omstændigheder“, har Kongens Brev nok rystet hans Siidsligevægt noget. Iøvrigt forklarer maaske Karakter modsætningen mellem Rodstehn og hans Sekretær — for Hinrich L.'s hele Fremgangsmaade og kølige Trods overfor Myndighederne tyder jo unægtelig ikke paa nogen særlig Ængstlighed

— netop den Tillid, R. havde til Hinrich Franz L. At R. i Virkeligheden var en brav Mand, fremgaar bl. a. af den Omhu, han viste for Forplejningen af Fangerne i Rendsborg.

Desværre er det ikke lykkedes at finde Rodstehns Svar eller, hvad der videre skete i denne Sag. Antagelig har Itzehoe faaet sine Papirer — men Franz L. sine Penge. Det fremgaar indirekte klart, at Fanz L. har haft rent Mel i Posen med Hensyn til sin Virksomhed i Itzehoe, for ellers havde han ikke i den Grad turdet sætte sig paa den høje Hest, og ligeledes er det ganske evident, at Rodstehn ikke mener, at Stamfader har baaret sig urigtigt ad, siden han næste Aar giver ham en saa udmærket Anbefaling til den i hvert Fald meget betroede Stilling som Proviantkommisær i Rendsborg, hvori han jo ligefrem siger god for ham og tilbyder at være ansvarlig for ham i alle Maader. Stamfader har jo tydelig nok ment — og sikkert med Rette — at hans Fordring var privilegeret, men han har kendt nok til Datidens Administration til at vide, at uden Hjælp til Selvhjælp gik noget saadant ikke, og heri har Rodstehn ud fra sine Erfaringer, der var righoldige, givet ham ganske Ret og antagelig skrevet Stamfaders frygtløse Energi i denne Sag paa hans Kreditside. Men unægtelig kaster den et ejendommeligt tidshistorisk og just ikke smigrende Strejflys over Datidens Administrationsforhold.

Vi er altsaa nu naaet til lidt paa den anden Side af 1723 til den Tid, hvor længe kan ikke ses, da Stamfader altsaa var ansat paa Borgmester- og Postmesterkontoret i Itzehoe med den noget dramatiske Afslutning.

Og her kommer vi naturligt tilbage til den ovenfor rejste Paastand om, at vi mener at have fundet et Sandsynlighedsbevis for, hvem hans Forældre var.

Jeg havde haabet i en af Stamfaders Ansøgninger eller paa anden Maade tilfældigvis at støde paa en Oplysning om, hvem hans Fader var eller, hvorfra han stammede, men ganske forgæves. Nu kan man vel paa Forhaand sige, at der allerede heri ligger en negativ Oplysning. Hvis hans Fader nemlig havde været en kendt Mand af anset Familie, vilde Stamfader dog rimeligvis have anført det, ligesom der havde været en ikke ringe Mulighed for, at det var gjort til Genstand for Overlevering i Slægten paa en eller anden Maade. Dertil kommer, at da, som vi senere skal se, Stamfaders ældste

Søn blev døbt, blev han opkaldt udelukkende efter Moderens Familie, idet han fik sin Morfaders fulde Navn og intet andet Fornavn, medens det dog den Gang var Skik at opkalde den ældste Søn efter Bedstefaderen paa fædrene Side. Jeg lægger ikke altfor stor Vægt paa dette sidste, men det falder i hvert Fald godt i Traad med, hvad vi nu skal se.

Naar man beskæftiger sig med Slægtshistorie, maa man ikke se sig blind paa en Hypotese, men man maa heller ikke gaa af Vejen for en Gisning, der muligt kan lede En ind paa et rigtigt Spor. Det er da i dette Tilfælde et nærliggende Spørgsmaal at stille: Hvordan kom den unge Hinrich Franz L. i Forbindelse med General Rodstehn, blev hans Privatsekretær, for hvem han viste saa stor Interesse? Ligger det ikke nær at antage, at han er en Søn af en af hans gamle Soldater, der saa har henvendt sig til sin gamle Regimentschef med Anmodning, om han ikke kunde gøre noget for hans energiske og opvakte Søn. Man ser uden for megen Fantasi Billedet for sig. Men nu gælder det om at finde en gammel Krieger af Navnet Lawaetz, hvis Alder kan passe til at være Hinrich Franz's Fader, og som kan antages at have hørt til Rodstehns Folk.

Lad os i den Anledning først se lidt nærmere paa den saa ofte nævnte Rodstehn.

Christian de Rodstehn til Elkiær og Gunderslevholm, Kaptein i Livgarden, blev den 21. Måj 1700 Chef for et af ham nyhvervet Dragonregiment, der i polsk Sold drog til Sachsen, hvor det 20. Oktober s. A. sloges sammen med det holstenske Dragonregiment, var med det kejserlige Hjælpekorps i Italien, hvor R. blev saaret ved Mantua — Generallieutenant 1711, Kommandant i Rendsborg fra 14. August 1714 til sin Død, som ovenfor nævnt den 29. September 1728.

Altsaa: I Aaret 1700 hvervede Rodstehn (i Tyskland) et Dragonregiment og var tillige Chef for det holstenske Dragonregiment, hvorefter han deltog i forskellige Krige.

Vi satte nu alle Kræfter ind paa om muligt at finde den formodede Fader til Heinrich Franz i Skikkelse af en Rytter.

Her kommer Personalhistorisk Institut ind. Kirkebøgerne i de Byer i Slesvig og Holsten, samt i Fredricia, Kolding og Horsens, hvor der har ligget Ryttergarnisoner, bliver gennem- søgt, men forgæves. Da kommer Tilfældet til Hjælp ved at

faa fat i en Traad og føre den tilbage. Idet Institutet nemlig undersøgte, hvem der i det 18. Aarhundrede var bleven immatrikuleret enten i Kjøbenhavn eller ved de tyske Universiteter, stødte det paa en „Petrus Lawaetz, Holsatus“, altsaa fra Holsten, immatrikuleret ved Universitetet i Halle 1762. Treaarsdagen efter faar cand. juris P. L. Bestalling som „Unterrechtsadvokat im Herzogthum Schlesvig“ og ved at undersøge mange Registre bliver samme P. L. tilsidst opstøvet i Aabenraa. Og for at gøre en lang Historie kort, blev det konstateret, at P. L., død ugift som Advokat i Aabenraa 1776, var en Søn af Skrædermester i Aabenraa Friederich Julius Lawätz og Hustru i andet Ægteskab Maria, Datter af afdøde Kobbersmed Peter Castmann. Og endelig findes i Aabenraa Kirkebog følgende:

„Den 12. Marts 1770 døde og den 15. Marts s. A. begravedes Friederich Julius, ægte Søn af afdøde afdanket Rytter Johann Martin Lawätz og Maria Cecilia f. Friederichs, Skræder. Afdødes Alder var 72 Aar.“

Det være i Forbigaaende sagt, at alle her og i det følgende givne Oplysninger af lignende Art hviler paa forhaanden-værende Udskrifter af Kirkebøgerne.

Altsaa: Her finder vi en Rytter Johann Martin Lawätz, der i Aaret 1698 har faaet en Søn, der har bosat sig i Hertugdømmerne. Hvor Rytteren stammer fra, faar vi ikke at vide, ligesaa lidt som, hvor hans Søn er født, men hans Alder stemmer jo ganske med, at han kan have været Fader til Heinrich Franz, som vi mindes i 1728 blev omtalt som „et ungt Menneske“, selv om han ikke *kan* have været ganske ung, da han i saa Fald ikke kunde have aspireret til eller være bleven anbefalet til et i hvert Fald meget betroet Embede som Pro-viantkommissær. Det er desuden værd stærkt at lægge Vægt paa, at der trods en saa ihærdig Eftersøgen ikke er fundet andre af Navnet Lawätz end de her nævnte i det omhandlede Tidsrum. Dette forøger i høj Grad den indre Sandsynlighed for, at vi i den gamle Rytter har Slægtens egentlige Stam-fader, og at han har hørt enten til det af Rodstehn hvervede Rytterregiment eller til det holstenske Rytterregiment. At de hvervede Soldater i hine Tider var gifte, hørte jo ikke til Sjældenhederne.

Inden vi genoptager Traaden om, hvorledes det senere gik

Stamfader, som vi jo stadig maa titulere Heinrich Franz, saalænge det ikke positivt er bevist, at Johann Martin er hans Fader, skal vi kort berøre den i den gamle Stamtavle nævnte Familietradition om, at Familien stammer fra Frankrig og forlod dette Land grundet paa Hugenotforfølgelserne.

Der foreligger altsaa en bestemt Tradition herom, men heller ikke mere, *ingen Beviser**). Men selvfølgelig maa en Tradition staa ved Magt eller i hvert Tilfælde tillægges en vis Værdi, med mindre den kan modbevises ved bestemte Kendsgerninger, eller der kan føres et Sandsynlighedsbevis imod den.

Jeg kunde nu tænke mig, at selve Navnet har givet Anledning til Traditionen. Lawaetz = la Waetz i Lighed med mange franske Familienavne, der har det bestemte Kendeord foran, f. Eks. la Barre, la Brune, la Fare, la Laude osv. Men medens det er nærliggende at antage, at Navnet har givet Anledning til Traditionen, taler dets Bygning i Virkeligheden afgjort derimod, idet den sprogligt tyder paa czekisk eller slavisk Oprindelse, hvad jeg i sin Tid blev gjort opmærksom paa under et Besøg i Herrnhut nær den bøhmiske Grænse, bl. a. paa Navneligheden med en Missionær Lawatsh. Jeg skrev i den Anledning fornylig til Videnskabernes Selskab i Gørlitz (i Schlesien), der særlig har interesseret sig for Indvandringen fra Bøhmen, og fik derfra den Besked: Navnet Lawatz eller Hlawatz betyder saa meget som „Breitschädel“, altsaa den med den brede Pandeskal eller Isse. Der skal ogsaa i Bøhmen ligge en Landsby af Navnet Lawätz.

Og da der jo nu i Almindelighed dog ligger *noget* til Grund for en Familietradition, kunde jeg tænke mig, at der foreligger en Forveksling eller om man vil Forskydning mellem Hugenotter og Hussitter, der jo ogsaa forlod deres Hjemstavn

---

*) At der i et Festskrift i Anledning af Hundredaarsdagen for Oprettelsen af det altonaiske Understøttelsesinstituts Sparekasse, hvis Stifter en af Stamfaders Sønnier var, uden Forbehold staar: «Heinrich Wilh. Lawätz nedstammede fra en Familie, der paa Hugenotforfølgernes Tid udvandrede fra Frankrig til Tyskland», beviser selvfølgelig intet. At Forfatteren til det nævnte Festskrift paa et saa sent Tidspunkt som 1915 skulde være specielt underrettet om et for hans Formaal ganske underordnet Punkt, er der aldeles ingen Grund til at tro.

paa Grund af Trosforfølgelse. Det vides jo, at Hussitterne efter Nederlaget ved Slaget paa det hvide Bjerg 1620 i store Mængder flygtede ind i Tyskland og naaede helt op i Hertugdømmerne. Og saafremt Hypotesen, om at Johann Martin er Heinrich Franz' Fader, er rigtig, hvad jo alt tyder paa, ligger det nær at antage, at hans Fader var Søn af en hussitisk Flygtning, ligesom Navnet Johann Martin passende kunde hentyde til Bøhmens og Tysklands Reformatorer Johann Hus og Martin Luther, i hvert Fald er der jo ikke meget fransk i de paagældende Navne.

Alt i alt maa vi derfor vist tænke os vore Forfædre som indvandrende Øst fra gennem Trediveaarskrigens store Virvar, hvor det ikke ligger fjernt at antage, at en af dem har ført en Lanse.

Efter denne Udflugt paa Gisningernes vidtstrakte Overdrev vil vi nu genoptage Traaden for Stamfaders Historie, efter at han havde mistet sin Velynder, General Rodstehn og ikke faaet Embedet som Proviantkommissær, altsaa i Aaret 1728.

Der kommer nu en Lakune paa 13 Aar, idet vi først hører noget fra ham i Aaret 1741, da han som „Cancellisekretær“ søger Stillingen som „Landskriver“ i Bredstedt i Sønderjylland efter Kancelliraad Clausens Død. Det fremgaar af Ansøgningen, at han en Tid har været ansat i „Land- og Sø-Etatskommissionen“, og at han for Tiden bor i Slesvig. Den Stilling fik han imidlertid ikke, men næste Aar slog Forløsningens Time, idet han 11. Maj 1742 blev udnævnt til Proviantkommissær i Rendsborg efter Kammerraad Schmedes Død (den samme, der fik Embedet i 1728). Der havde været 30 Ansøgere denne Gang, og deriblandt Folk med saa fornemme Navne som Regeringsraad von Lübbestorff og Justitsraad Gerhardt von Lohenskiold, saa Stillingen maa jo have været meget eftertragtet, men Stamfader havde nu saa tit faaet Løfte om at komme i Betragtning og havde, som det fremgaar af hans Ansøgning, saa gode Fortalere som Markgreven og Statholderen, at det maatte lykkes denne Gang.

Altsaa drog Stamfader ind i Rendsborg, som den Gang var en stor Garnisonsby, hvor der laa fire Regimenter.

Om, hvad en Proviantkommissær egentlig er, faar man

et meget godt Indtryk af Bestallingens Ordlyd*). Han er kgl. Embedsmand, for hans Bestalling er underskrevet af Kongen og paraferet af tre Ministre, og som Embedsmand lægges det ham derfor paa Sinde at være „Os som hans suveræne Arve-Konge og Herre tro og lydige, at fremme Vort og Vort Kgl. Arvehus' Nytte og Bedste. . . . . at søge at afvende, hvad der kan være til Skade, og uden Personsanselse anmelde og aabenbare saadant. . . . . at paase, at vort Enehæderedømmme, Suverænitet og Arveret over vort Kongedømme, Fyrstendømmme og vore Lande ubrødelig konserveres og fortsættes for vore retmæssige Successores. . . . .“ Det var jo paa Forhaand slet ikke saa lidt at tage vare paa. Derefter kommer de mere haandgribelige Ting, indledede uden Overgang med et „dernæst“. Altsaa: „dernæst skal han have Tilsyn med Kornet i Magasinet og Ammunitionen, passe paa, at han faar gode Varer, sørge for hurtig Losning af de til Fæstningen bestemte Skibe, give Fæstningens Kommandant**) nøje Underretning om al Ting, optage en Inventarliste over alt, hvad der forefindes. Iøvrigt maa han ikke overfor nogen udenforstaaende røbe, hvad der forefindes i Fæstningen af Proviant, Ammunition eller Vaaben. Han skal ved Udgangen af hvert Aar indsende et fuldstændigt Regnskab bilagt med Bevisligheder til Rentekammeret. Iøvrigt skal han opføre sig som en ærekær Proviantkommissær og Kgl. Tjener, og for saadan tro Tjeneste tilkommer der ham „Tractement i Henhold til Militær Reglementet“.

„Tractement“ lyder godt nok, men det beløb sig rigtignok, som man finder andetsteds, kun til 228 Rdl. 6 Sk. i aarlig Gage, hvad der efter Datidens Penges Værdi sikkert maa kaldes meget beskedent. Antagelig var der med Stillingen forbundet Sportler o. l., men en saa lav Lønning i en saa betroet Stilling kunde jo ellers nok give Anledning til adskillige Fristelser overfor Leverandørerne i Form af Returkommission og det, som værre er. Der findes ikke Antydning af, at noget lyssky har fundet Sted i saa Henseende i Stamfaders Tid, kun Udveksling af Meningsforskelle om hvor mange Soldater,

*) Paa Tysk. Dateret Gottorpf 11. Maj 1742.

**) Ved Stamfaders Tiltræden Generallieutenant Ditlev von Revenfeldt. Fra 1746 Generalmajor Johan Christian von Reitzenstein.

der burde være ansat i Bageriet, og hvorvidt de havde en for lang Arbejdsdag*).

Iøvrigt var Stamfader heller ikke meget udsat for den Fri-stelse, som Nød har lagt for mangen Embedsmands Dør, da han allerede næste Aar — den 12. Februar 1743 — blev gift med et af de bedste Partier i Hertugdømmerne. Bruden var *Hedewig Christiane Otte*, Datter af Storkøbmand og Reder

Christian Otte.

Christian Otte i Eckernförde, en ikke blot meget rig, men som det synes ogsaa meget betydelig Mand, ved hvem Eckernförde opnaaede en virkelig Blomstringstid**). Endnu bærer mange Varehuse i Eckernförde med C. O. og E. O. (Elsabe Otte) Vidnesbyrd om *Christian Ottes* Foretagsomhed, og som Bevis paa Slægtens Rigdom kan anføres, at en Søn af

---

*) I Henhold til Undersøgelser, min Nevø *Walter* har foretaget i Hærens Arkiv.

**) Jfr. *H. Fontenay v. Wobeser: Eckernförde Blütezeit und die Familie Otte. Eckernförde 1920.*

Chr. Otte i 1764 købte det store Gods Sierhagen, der senere gik over i Carl von Plessens Besiddelse, for den dengang svimlende Sum 220000 Rdl., samt Binebek i Swansen og Frederiksgave paa Fyen, ligesom Chr. O. og senere hans Sønner lod bygge 28 større og mindre Skibe til deres Sejlskihsflaade.

Saa det har været en stor Dag for Stamfader, da han iført sin nye Uniform ved Middagen paa Criseby — det Gods som hans Svigerfader ejede lige udenfor Byen — takkede for at være bleven optaget i den saa højt ansete Familie Otte. For Bordenden maa vi tænke os siddende Husetts Herre Christian Otte med Paryk, som vi ser ham paa Maleriet i den Otteske Stiftelse i Eckernförde. Han er Enkemand og 69 Aar gammel. Han kan, naar han ser sig om i Kredsen, med Tilfredshed notere, at alle hans Børn er godt anbragte. Der sidder hans ældste Søn Daniel, Associé i Firmaet, og dér den næstældste Georg Christian, 1ste Borgmester i Slesvig og Leder af de Otteske Foretagender der. Det er vel gennem ham, der var omtrent jævnaldrende med Brudgommen, at Stamfader har faaet Foden indenfor den Otteske Kreds, for vi husker, at han i sin Tid som Cancellisekretær opholdt sig i Byen Slesvig. Og dér sidder Johann Nikolaus, Kancelliraad, Overlandinspektør og ivrig Deltager i Faderens Forretning, selv om Frederik Wilhelm, Borgmester i Eckernförde, vel nok er den ledende Aand deri. Ja, og saa Døtrene: Anna Dorothea, forlængst gift med Stadsfoged og Auktionsforvalter i Slesvig Joh. Mechlenburg. I hendes Hjem havde Cancellisekretæren maaske ogsaa haft sin Gang, medens Søsteren var i Besøg. Caterine Elsabe var jo helt fornemt gift med Kaptajn i Marinen Bruyn de Wolff og residerede paa Ægteparrets adelige Gods Hoyersworth i Eiderstedt, og Engel Louisa var gift med den brave Kancelliraad og Borgmester Bensen i Glückstadt. Nu skulde altsaa den sidste af Pigebørnene, den yngste af dem alle, „das Nesthäckhen“, som man siger paa Tysk om Kæledæggen, flyve ud af Reden en Uge, før hun fyldte 20 Aar. Ja, det var jo ikke noget fremragende Parti for hende at gøre, og helt ung var Proviantkommissæren jo ikke, men han havde megen Levemaade og gode Forbindelser — — —. Selv havde han (Chr. Otte) jo været en lykkelig Mand, selv om han ikke havde været fri for store Sorger. Af hans 16 Børn var 8, 4 Sønner og 4 Døtre.

døde i en ganske ung Alder. Nu var der altsaa 8 tilbage, ogsaa 4 Sønner og 4 Døtre.

I Hjemmet i Rendsborg voksede fire Sønner op. Den ældste *Christian Otte*, f. 2. Februar 1745, blev altsaa, som vi før har nævnt, opkaldt helt efter sin Morfader, og Fadderne var ogsaa samme Morfader og Moderens næstældste Broder *Georg Christian*. Nr. 2, *Heinrich Wilhelm*, blev født den 29. April 1748, og der finder vi blandt Fadderne Borgmesteren i Eckernförde *Friederich Wilhelm Otte*, samt *Dorothea Charlotte von Reventlow*, Broderens Forlovede, altsaa stadig den Otteske Kreds. Nr. 3, *Johann Daniel*, f. 19. Februar 1750, havde ligeledes en af Moderens Brødre, nemlig den ældste, *Daniel* til Fadder, desuden *Pastor Hammelen* og *Frk. Elsabe Mechlenburger*, begge fra Byen Slesvig. Sidstnævnte var sikkert en Slægtning af Moderens Svoger, Stadsfogeden i Slesvig, der jo var gift med den ældste Søster. Nr. 4, *Ferdinand Otto Volrath*, f. 13. Maj 1751, som vi maa omfatte med særlig Interesse, da det er ham, vi nedstammer fra, danner en Undtagelse ved ikke at have nogen af Familien Otte til Fadder. Men det skortede ham ikke paa pæne Navne, Kgl. Kammerherre og Generalmajor *Ferdinand August von Dehn* og Major *Volrath von Vieregg*, hvortil ganske vist kommer dumpende „*Fräulein Hanssen*“ som die Dritte im Bunde, hvilket være sagt uden Forklejnelse for den os ukendte Dame. Man lægger Mærke til, at Drengen har faaet Fadderens Fornavne, hvorimellem er stukket *Otto*, hvilket ikke behøver at være en Fejlskrift for *Otte*, da *Otto* ogsaa var et almindeligt Familienavn blandt Otterne.

Om Stamfaders senere Liv véd vi kun meget lidt. Som anført i den gamle Stamtavle købte han i 1752 „*Das jetzige Harmonigebäude*“ i Rendsborg for 5000 Rdl., hvilket var mange Penge den Gang, men det var ogsaa en fornem Patricierbygning, han her erhvervede sig. Jeg besaa Stedet under min Rejse for tre Aar siden for at opsøge Slægtens tidligere Bopladser. Jeg vil gerne her indskyde den Bemærkning, at Impulsen hertil og til i det hele at optage Efterforskningen efter den tidligere Slægt skyldes min Søn, Ingeniør *O. H. Lawaetz* i Lübeck, som altid har haft stor Slægtsinteresse, og som fik sat Fart i mig.

Stamfader døde 1762 „i Mecklenborg under Felttoget mod

Rusland", siger en absolut bevidnet Familietradition. Med dette Felttog mod Rusland forholder det sig jo saaledes, at Czar Peter III, der kom paa Tronen i Januar 1762, og som var en Søn af Carl af Holsten-Gottorp, gjorde Fordring paa Slesvig og Holsten og lod en Hær rykke ind i Mecklenborg. Vi stillede paa vor Side under den franske General St. Germain en Hær paa 40000 Mand mod Ruserne, og Hærene stod kun et Par Mil fra hinanden, da Faren som bekendt drev over ved Drabet paa Peter III den 10. Juli. Hvilken Dato Stamfader døde, véd vi ikke, kun det véd vi, at han saa sent som den 28. December s. A. blev bisat i det Otteske Familiekapel i Eckernförde Kirke. Det er klart, at da Rendsborg var Hovedgarnisonsbyen i Slesvig Holsten og tillige Hoveddepotet, har de urolige Forhold med saa mange Troppers Indkvartering og Udrustning lagt stort Beslag paa Stamfaders Tid og Kræfter, og siden Traditionen siger det saa bestemt, er der næppe nogen Tvivl om, at han er rykket ud sammen med Tropperne og er død i Mecklenborg. Faktisk døde han ikke i Rendsborg, ellers vilde hans Død være indført i Kirkebogen dér, hvad den ikke er, og meget sandsynligt er vi netop derved gaaet Glip af Oplysning om hans Fødested og Forældre, der, naar det drejede sig om nogenlunde prominente Borgere, saa godt som altid blev indført i Kirkebogen. Og Kirkebogen i Eckernförde, hvor han jo ikke var hjemmehørende, nøjes blot med at sige, at han blev bisat i Kapellet den 28. December. Vi maa gaa ud fra, at han er bleven hos Tropperne i Felten Efteraaret igennem.

Desværre er Kisterne fra det Otteske Kapel i Kirken for en Del Aar siden bleven fjernede og begravede paa Kirkegaarden, ellers havde man muligt kunnet finde en Indskrift med Oplysninger paa Stamfaders Kiste. Chr. Ottes Søn, Fr. Wilhelm, der havde skænket Kirken et pragtfuldt Orgel, der bærer Otternes Vaaben og Reventlowernes kronede Murtinde, havde betinget sig for sig og sin Slægt et Stolestade til evige Tider, men ikke tænkt paa Gravkapellet, hvad der vilde have haft større Betydning, da Familien Otte forholdsvis tidligt uddøde i Eckernförde.

Der eksisterer ikke noget Billede af Stamfader. Men véd vi end ikke, hvorledes han saa ud, kan vi dog af det, vi har kunnet grave frem af Arkiverne, danne os visse Omrids af,

hvorledes han var. Noget i Retning af en ikke blid, noget rethaverisk Karakter med Evne og Vilje til at komme frem og i Besiddelse af ikke ringe personlig Dygtighed, en Mand af ulastelig Vandel og en Familiefader, der sørgede for, at hans Sønner fik en omhyggelig Opdragelse. Vi véd altsaa ikke bestemt, hvor gammel han var, da han døde, men han maa jo efter det af os fremstillede i hvert Tilfælde have været godt oppe i Tredserne, og det er jo ikke umuligt, at det sidste Aars Strabadser har fremskyndet hans Død.

Hans Enke, der ved Stamfaders Død var 39 Aar gammel, giftede sig senere igen med en Justitsraad, Kancellikasserer Martensen i Rendsborg, og her har Sønnerne, hvoraf den ældste ved Faderens Død var 17 Aar og den yngste kun 11 Aar, altsaa fundet et nyt Hjem. Vi har Lov til at formode, at Fru Hedewig Christiane har syntes, at det ikke var saa let for hende alene at lede Sønnernes fremtidige Udvikling, og at dette har været medbestemmende eller et Motiv for hendes Indgaaen af 2det Ægteskab. Selv døde hun i Altona 18. December 1792 69 Aar gammel*).

---

*) Som en Arv fra Familien Otte har vor Familie faaet overdraget Administrationen af den Otteske Stiftelse i Eckernförde, efter at de mandlige Efterkommere af Chr. Otte er uddøde, idet Fundatsen, der fik kgl. Stadfæstelse 1729, bestemmer, at Administrator stedse skal være blandt Chr. Ottes Efterkommere først paa Mandssiden derpaa paa Spindesiden. Stiftelsen bestod af en Bygning med Beboelse for 8 Fattige, til hvis Underhold der var henlagt en efter Datidens Forhold betydelig Kapital, som i 1877 blev opgjort til 75000 Mk., og desuden Indtægten af en Jordlod paa 26 Tdr. Land.

Under Verdenskrigen gik her som andetsteds i det tyske Rige det meste af Kapitalen tabt, men Stiftelsen er dog fremdeles bestaaende. Af vor Families Medlemmer har følgende været Administratorer: Kaptein Geórg Otto Lawaetz 1847—77, Pastor Heinrich Lawaetz 1877—1902, hans Søn, Proprietær Herman L., Ulkebüll, 1902—1925. Under mit Besøg i Eckernförde, hvor jeg besaa Stiftelsen, hørte jeg mange Lovord om, hvordan sidstnævnte under Verdenskrigens vanskelige Ernæringsforhold havde hjulpet de gamle i den lille Stiftelse, der ser ret uanselig ud, men hvis Beboere i hvert Fald bor lyst og hyggeligt.

Efter Herman L.'s Død er Administrationen gaaet over til hans Broder, Ingeniør Carl Lawaetz i Ytrecht.

II.

Vi skal nu se lidt paa, hvad der blev ud af de fire Sønner, idet dog den yngstes Skæbne maa ligge os mest paa Sinde, da det jo som ovenfor nævnt er fra ham, vor Gren af Familien nedstammer. Alle fire blev de noget udover det helt almindelige. De har heller ikke haft noget helt ringe at tage i Arv fra deres Forældre. Ikke mindst gælder dette Slægten Otte, der forenede stor Dygtighed med udpræget Sans for det almene, og denne Arv gjorde sig, som det vil ses, gældende her.

Christian Otte L. bosatte sig som den første af sin Slægt i Kongeriget, idet han tog til København, hvor han blev Deputeret i Økonomi- og Commercekollegiet (hvad der i vore Dage nærmest vilde svare til Departementschef i Handelsministeriet) og døde som Etatsraad 1800. Han synes at have omgaaedes literære Kredse, bl. a. den bekendte Chr. Pram (Udgiveren af Tidsskriftet „Minerva“), der skrev et i Datidens svulmende Stil holdt Mindedigt ved hans Død, og med Olufsen (Gulddaasens Forfatter*).

Chr. Otte L.'s Forbindelse med København er sket gennem *Niels Ryberg*, der i 1765 blev gift med en Datter af den ovenfor nævnte Borgmester i Eckernförde. Fr. Wilh. Otte, altsaa med en Broderdatter af Christians Moder.

Niels Ryberg havde en ikke helt almindelig Karriere. Han var en Bondesøn fra Salling, der flygtede for Militærtjenesten til en Morbroder i Aalborg, der købte ham fri og oplærte ham i Handelen. I 1750 kom han til København og blev Grosserer og blev snart regnet for en af de bedste Handelsmænd i Byen, Firma Ryberg & Co., blev Medlem af Direktionen for det asiatiske Kompagni og havde stor Andel i Æren for Kompagniets glimrende Fremgang. Døde som Konferensraad og Ejer af Øbjerggaard paa Sjælland og Frederiksgave paa Fyen, som Svigerfaderen, Otte, havde købt 1764 for

---

*) Jfr. Personalhist. Tidsskrift 31 S. 1350. Pram til Olufsen angaaende den store Ildebrand i København 1795: Der kom Justitsraad L. til, der endnu til sidste Øjeblik hjalp os kraftigen. — Under sin Udenlandsrejse bad Olufsen Pram adressere sine Breve til Chr. Ottes Broder Johan Daniel i Altona.

170000 Rdl. Courant og kort efter overdraget til Ryberg. Ombyggede Kirkerne i Køng og Dreslette. En Mindestøtte over hans Hustru, Margrete Dorothea Otte, død 1767, i norsk Marmor, hugget af Wiedewelt, stod oprindelig i Haven paa Frederiksgave, men blev senere hensat i Kapellet for Rybergerne og Falberne i Dreslette Kirke. Han faar det Lov, at han viste megen Interesse for fattige og syge*).

Naar man nu véd, at Christian Otte L. i 1778 skrev et Skrift: „Om det asiatiske Kompagnis Bestyrelse“, kan man fornuftigvis ikke tvivle om Forbindelsen, der iøvrigt til Overflod bekræftes af, at den yngre Broder Joh. Daniel, som vi skal se, var en Tid hos Ryberg for at udvide sine Handelskunderskaber. Det ovennævnte Skrift taler iøvrigt til megen Ære for Forfatteren baade ved Fremstillingens Klarhed og den redelige Tænkemaade, det afspejler.

Christian Otte L., der var gift med Margrete Elizabeth Andresen, døde 1800 og efterlod sig 8 Børn, deraf 3 Sønner, Heinrich, der døde som Justitsraad og Toldforvalter i Helsingør og havde 4 Døtre, Daniel, Etatsraad, Borgmester i Næstved, og Niels, død 25 Aar gammel som Marinelieutenant**), ugift. Gennem Daniel L.'s eneste Søn, Theodor, død som Distriktslæge i Assens, er den mandlige Linie fortsat, idet den nu repræsenteres af Prokurist hos Plum & Co., V. Lawætz (denne Stavemaade er i sin Tid taget af V. L.'s Bedstefader for at give Navnet en mere dansk Form). Af Daniel L.'s tre Døtre blev den ene gift med Etatsraad, Gods-ejer Hvidt, Frihedslund, den anden med Pastor Garde, medens den tredie forblev ugift.

Af Christian Otte L.'s fem Døtre blev den ældste, Hedevig Christiane, der altsaa var opkaldt efter Bedstemoderen, gift med Anton Nicolaus de Fontenay, Branddirektør i Tønder, den næstældste, Elise med Ritmester Bistrup, den tredieældste, Mariane, med Justitsraad Hammelef, medens de to yngste, Margarete og Charlotte, forblev ugifte.***)

---

*) Jvfr. Dahl og Engelstoft: Dansk biografisk Leksikon.

**) Drukneide paa Elben 1813. Viceadmiral Dahlerup giver i sine Erindringer et meget sympatisk Billede af ham som et sjældent livsglad og elskværdigt ungt Menneske.

***) Se iøvrigt Stamtavlen bag i Skriftet.

2. **Heinrich Wilhelm L.** Efter at være bleven undervist af Huslærer i Hjemmet gennemgik han Gymnasiet i Altona og studerede fra 1767 først ved Universitetet i Leipzig og senere i Kiel, blev efter at have fuldendt sine Studier ansat som Klosterskriver og Syndikus ved det adelige Kloster i Ütersen. 1801 blev han Administrator ved det Kgl. Laaneinstitut i Altona. Efter at dette var bleven ophævet 1813 trak han sig tilbage til Privatlivet og døde som Justitsraad 1823.

Det, der har bevaret hans Navn, er hans litterære Virksomhed. Hans Biograf fortæller, at Digteren Christian Gellert tog sig venligt af ham under hans Studieophold i Leipzig, og at dette sikkert ikke har været uden Indflydelse paa hans Liv. Dette er sikkert rigtigt nok, da Heinrich Wilh.'s Forfatterskab for en stor Del følger de samme Linier, uden dog paa nogen Maade at komme paa Højde med sit Forbillede. Der er den samme moraliserende Tendens, hvad enten Forfatteren forsøger sig i Romanen eller Afhandlingens eller den bundne Digtningens Form. Da Gellert fik Besøg af mange højtstaaende Personligheder, deriblandt tyske Fyrster, er det muligt, at den unge Heinrich Wilh. har truffet saadanne i Gellerts gæstfri Hjem, og at dette har givet ham Stof til sin i høj Grad satiriske Roman „Reisen des Grafen Silberbach“ (1788), som han var saa fornuftig foreløbig at lade være anonym. Han skildrer deri den ideelle Regent omgivet af Spyttslikkere og Sykofanter og ironiserer med ikke ringe Galde over Samfundsforholdene. Det lader sig ikke nægte, at denne Roman efterlader en noget ram Bismag. Hvis „Allgemeine Deutsche Biographie“ er nøje underrettet, udgav han iøvrigt allerede 1768, altsaa endnu medens han studerede i Leipzig, „Moralisches Wochenblatt“, 4 Bind. Desuden har han skrevet „Geistliche Oden und Lieder“ (1775), Lystspilene „Die Temperamente“ og „Die Diamanten“ (1795), „Sammlung vermischten Lieder“ (1790), „Handbuch für Bücherfreunde und Bibliothekare“, 1ste Del i 4 Bind, 2den Del i 2 Bind, „Neues Journal alter Journale oder okiographisch Übersicht der vorzüglichsten Zeitschriften“, 12 Bind, „Die Tugender und Laster“, 1789—92, 3 Bind.

Som man ser, en meget flittig Forfatter, men unægtelig af en noget kamæleonagtig Art. At han var overordentlig belæst, er utvivlsomt, og naar „Zeitschrift der Gesellschaft für

Schleswig-Holsteinsche Geschichte“, 34. Bind, S. 164, kalder ham „ein grosser Gelehrter“, er det sikkert ikke med Urette.

Af mere virkelig Værdi end hans Forfatterskab, skulde jeg dog mene, var hans Indsats i Stiftelsen af et Understøttelsesinstitut i Altona, som han uegennyttigt ofrede Tid og Kræfter paa, og hvilken Institution, som lejlighedsvis ovenfor nævnt, endnu bestaar.

Heinr. Wilh. var gift med Lucie Magdalene Catharine Mathiessen, en Datter af Landsfoged paa Sylt M., og efterlod sig to Børn, Christiane Henningia, g. m. Oberst Franz Christian v. Lihme, Stadskommandant i Kiel, og en Søn, Heinrich Friedrich L., Justitsraad, Købmand (Firma Lawätz u. Koch, Altona). Denne Søn var gift med Friderike Henriette Riper og efterlod sig 3 Døtre, hvoraf den ene, Wilhelmina Margrete, var gift med en Købmand, Thomas Melladew i London, den anden, Ernestine Wilhelmine Marie, med Dr. med. Heinr. Wilh. Callisen, en Søn af Generalsuperintendent i Slesvig C, og den tredie, Henriette Friederiche, var gift med Oberst v. Gulstad, Chef for det slesvigske Gendarmeri. Heinr. Wilh.'s mandlige Linie er saaledes uddød.

Der findes et Billede af Heinr. Wilh. i Arkivet i Kiel, Kobberstik, stukket af S. Halle, Berlin 1792.

Johann Daniel Lawaetz.
1750—1826

3. Johann Daniel L. Vi kommer nu til den tredje i Rækken, den betydeligste af de fire Brødre. Hans Liv var sikkert en Monografi værdig, og det bliver ikke let at sammentrænge Skildringen af hans Liv til de Par Sider, Pladshensynet og Bogens Plan byder.

Altsaa Johann Daniel, begge Navne ligesom med Binde-streg. At han fik Navnet Daniel ligger lige for, da det var en Opkaldelse efter hans ene Fadder, Chr. Ottes ældste Søn. Men hvorfor Johann? Skulde det ikke være en — noget sent — henlagt Krans til Stamfaders egen Slægt? Jeg tænker naturligvis paa den gamle Rytter Johann Martin L. En Gising, ja, men ikke en af de mest usandsynlige. Naar man har givet Otterne alt, hvad Otternes var, i Søn Nr. 1, og i Nr. 2 faaet sit eget Fornavn først, var det da kun naturligt i Nr. 3 at faa sin Faders først.

De her benyttede Kilder til Johann Daniels Liv findes i „Allgemeine Deutsche Biographie“, „Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinsche Geschichte“, „Neue Schleswigsche Provincial Berichte“, Thaarup: „Fædrelandske Nekrologer“, J. S. M. Ostenfeld: Studier over Stemninger og Tilstande i Holsten 1815—30“, Hedemann Hesperen: „Die Herzogthümer Schleswig und Holstein und die Neuzeit“. Rigsarkivet er kun lejlighedsvis benyttet. Jeg henviser en fremtidig Historieskriver i Slægten til at søge at gennemføre et virkelig Førstehaandsarbejde om denne mærkelige Mand, Johann Daniel.

Samme Aar Faderen døde, 1762, kom Joh. Daniel hjemmefra, kun 12 Aar gammel, og i Købmandslære paa et af de store Kontorer i Hamborg, Pierre Hisz. Hvorfor han kom saa tidligt hjemmefra, véd vi ikke, Hjemmet var jo meget velstillet, men antagelig har man ment, at den, der ikke skulde studere, ikke for tidligt kunde komme ud og lære noget praktisk. Her i Købmandshuset i Hamborg blev han i 11 Aar, saa man kan jo ikke sige, at han rendte af Pladsen, da han derefter tog til København for at udvide sine Handelskundskaber hos sin Slægtning, den ovenfor omtalte Niels Ryberg. Efter at han havde været hos ham i halvandet Aar, rejste han, 25 Aar gammel, til Udlandet for at studere Fabriksvæsenet og gennemrejste Tyskland, Polen, Sweitz, Frankrig, Spanien og Holland og vendte 1777 tilbage til København. Der fik han Titel af Hofagent. Vi sporer Niels Rybergs Indflydelse. „Hofagent“ lyder nu i vore Dage en Smule latterligt, men den Gang var det godt, og navnlig naar man, som det var Joh. Daniels Hensigt, vilde etablere et Handelshus i Altona. Det var maaske heller ikke uden Værdi, naar man skulde fri til Catrine Marie Langhof, Datter af en stor Købmand i Hamborg. En pæn Uniform skader aldrig, især naar der sidder et godt Hoved i den, der kan fortælle livligt om Rejseeventyr i de fremmede Lande — for der var ikke mange, der i de Tider, hvor man kun kom frem med Heste, havde rejst saa langt.

Altsaa Joh. Daniel bosatte sig i Altona 1778 og blev samme Aar, kun 28 Aar gammel, valgt til Medlem af Direktionen for den altonaiske Girobank. Vi skal nu først ganske tørt og skematisk trække Linierne op for hans Levned, for derefter

at prøve paa at give Omridset Liv og danne os et Billede af Manden.

1785 blev han Medlem af det altonaiske Kommerce Kollegium, og de to paafølgende Aar var han af Regeringen kaldet til at være Medlem af en Kommission, der skulde gøre Forslag til Oprettelsen af en ny Species Bank i Altona*). 1790 blev han Etatsraad. 1795 ser vi, at han i Forening med Agent Donner viste sin Interesse for sit Fædreland ved at samle 16000 Rdl. sammen til de brandlidte efter den „fyrgterlige Ildebrand“ i København. 1807 overdrog han Handelshuset i Altona til sin Brodersøn, den ovenfor nævnte Heinrich Friedrich L., for ganske at hellige sig sin Fabrikvirksomhed, idet han nemlig havde anlagt en Fabrik i Neumühlen ved Altona for Fabrikation af Lærred og Sejldug og havde oprettet Spinderier i Rendsborg, Oldesloe, Preetz, Penneborg og Altona**). Han døde 1826 som Konferenzraad, Kommandør af Dannebrog og Kommandør af den hessiske Løveorden og efterlod sig en betydelig Formue.

Nu er der jo død saa mange Fabriksherre, Konferenzraad og K. D., om hvem der ikke er andet at sige, end at han var en dygtig Mand, forstod at udnytte Konjunkturerne eller blot havde Held med sig og blev en rig Mand, men om Joh. Daniel er der mere at sige, nemlig at han havde en for sin Tid ualmindelig Sans for sit Lands Anliggender og en utrættet Omhu for sine Medmennesker.

Han var Holstener. I Holsten var der under Napoleonskrigene et Parti, der ikke blot var franskvenligt, men direkte ønskede at indlemmes i Frankrig. Der var jo ikke langt fra Hamborg, der faktisk var indlemmet i Napoleons Rige, til Altona og dermed til Holsten. Det lyder mærkeligt i vore Dage, men Napoleonstiden havde jo omstyrtet mange Begre-

---

*) I hvor høj Grad han var optaget heraf, fremgaar af et Skrift, han udgav anonymt 1788, «Briefe eines alten Holsteiners an seinen Sohn in Schleswig über die neuen Münze und Bank», og «Bemerkungen über die neue Einrichtung des Geldes in den Herzogthümern Holstein und Schleswig».

**) Af «Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig Holstein», Kiel 1825, ser vi, at han bl. a. leverede Lærred til Arméen og Sejldug til Marinen.

ber, ikke mindst for manges Vedkommende selve Nationalitetsidéen, der jo iøvrigt først brød rigtig gennem senere. Et andet Parti var direkte tyskvenligt og ønskede Tilslutning til Tyskland, idet det i Tankerne forudsaa, hvad det haabede: Frankrigs Nederlag. I bevidst Modsætning til disse to Partier stod et tredie, det nemlig, der vilde holde fast ved Samhørigheden med Danmark, uanset de Ulykker, der under Kriggen med England strømmede ind over Landet, og hvis Tryk følte haardt ogsaa i Hertugdømmerne. I denne Bevægelse var Joh. Daniel ubetinget primus motor, hvad han viste ved i 1812 at stifte *Det slesvig-holstenske patriotiske Selskab*, der tog direkte Sigte paa Samhørigheden med Danmark i sit Program, saaledes som Joh. Daniel udmaalede det. Han siger først den almindelige Sandhed, der falder fuldstændig i Traad med Tidens nationalistiske Nyttemoral, at det er ethvert Menneskes Maal at blive en god og nyttig Samfundsborger, og gaar saa videre og udvikler, hvorledes Hertugdømmernes Befolkning har noget at lære af Kongerigets Beboere, som ingenlunde er træge eller udygtige til at befordre det almene Vel. Der maa søges Samarbejde med lignende Selskaber i Kongeriget, arbejdes for Udbredelse af det danske Sprog, søges venskabelig Tilknytning til og Forbindelse med de øvrige Beboere i det fælles Fædreland, forøget Troskab og Hengivenhed overfor Kongen, en stadig fastere Tilknytning til og Begejstring for Staten, Højnelse af den gode, tapre Nationalaand. Der sluttede sig straks 350 Borgere til Selskabet, til hvis Præsident valgtes først Hertug Frederik af Holsten-Beck paa Welburgsbüttel og senere Carl af Hessen (Statholderen i Slesvig Holsten, Chr. IX's Bedstefader), medens Joh. Daniel kun ønskede at være Vicepræsident, hvilken Stilling han beholdt til sin Død. I Virkeligheden var han den egentlige Leder*).

Efter Napoleons Fald tabte det franske Parti selvfølgelig Fodfæstet, medens til Gengæld den nyvakte tyske Nationalfølelses Bølger brød ind over Holsten. Det patriotiske Selskab tabte dog ikke Modet, men fortsatte sin Virksomhed, desværre uden, at det synes at finde rigtig Støtte i Kongeriget,

*) Jfr. Danmarks Riges Historie S. 1575. «Den højt ansete Rigmand» kaldés han her.

hvortil der skete forskellige Henvendelser fra Joh. Daniel endnu saa sent som i 1824.

Det var muligt ikke saa meget, det patriotiske Selskab fik udrettet, men det var et Bannermærke, hvorom der flokkede sig den sidste Fylking af de Holstenere, der trods Tabet af Flaaden og Norge, trods Statsbankerotten endnu holdt fast ved det Flag, under hvilket Danske og Holstenere havde kæmpet i Fællig ved Sehested. Og det Bannermærke rejste Joh. Daniel. Ikke for intet satte det patriotiske Selskab en Mindesten paa hans Grav paa Kirkegaarden i Ottensee*).

Joh. Daniel havde under Krigen gjort den danske Regering forskellige Tjenester og saaledes bl. a. skaffet den et Statslaan gennem Rothschild, ligesom han holdt den underrettet om Bevægelser indenfor de krigsførende Magter i Nærheden af Landsgrænsen. At han fandt Paaskønnelse i Form af ydre Hædersbevisninger, var vel kun naturligt, og naar han, som jeg tilfældigt finder i „Dagen“ for 22. Juni 1826, paa sit Sygeleje fik „et huldrigt Besøg af Deres Kgl. Højheder, de Kgl. Prinser, Fader og Søn“ (altsaa den senere Chr. VIII og Fr. VII) har det sikkert oprigtigt glædet hans kongetro Hjerte.

Men en Snob var han sikkert ikke trods Titler og Ordener. Dertil havde han en for god Forstand og var navnlig for meget af en Filosof. Efter hvad min Fader i sin Tid har meddelt som en positiv sikker Overlevering, afslog han ogsaa et Tilbud fra den østrigske Regering, hvem han havde gjort store Tjenester, om at blive udnævnt til Friherre, et Tilbud, der samtidig skulde omfatte hans Brødre. Min Fader var meget glad over, at det Tilbud ikke var blevet modtaget (men da vi var smaa, delte vi ikke hans Glæde!), for, som han sagde: Det havde set mærkeligt ud for mig som Baron at drive Svin til Markedet. Men vi foregriber Begivenhedernes Gang og vender tilbage til Menneskevennen og Filosoffen Joh. Daniel.

Selv var han barnløs, men de fattige og fortrykte i Samfundet blev hans Børn, som han offrede sine bedste Tanker og Evner. Skaf dem Arbejde, skaf dem menneskeværdige

---

*) Med denne Indskrift: Ihrem Stifter dem Conferenzrathe Johann Daniel Lawätz die Schleswig-Holsteinsche patriotische Gesellschaft unter Vorzitz Ihres Präsidenten des Landgrafen Carl zu Hessen.

Kaar, fysisk og sjæleligt, var hans Alfa og Omega. Da Konjunkturerne en Tid trykkede hans Fabriker, holdt han dem i Gang med store Ofre. De Tanker, han havde tænkt, nedlagde han i et Skrift, han udgav, „Über die Sorge des Staats für seine Armen und Hulfsbedürftigen“ (Altona 1815. 310 S.), og førte sine Tanker ud i Livet ved at stifte Kolonien „Friederichsgabe“, som han „med megen Omhu og stor Opofrelse“, som Thaarup siger, holdt i Live.

Vi skal først se lidt paa dette Skrift, der karakteriserer Manden. Naar en af hans Biografer (Deutsche Allgemeine Biographie) siger, at han gennem Studier, Rejser og mangeartede Oplevelser var naaet til et sjældent højt Dannelsesstrin som Verdensborger, rammer han sikkert det rette, for Joh. Daniel havde et videre Syn end en blot og bar patriotisk Dansk-Holstener. Hans Skrift vidner ikke blot om en overordentlig Belæsthed og Evne til at trænge ind i Emnet, men endnu mere om en ikke almindelig humanistisk og harmonisk Tankegang, ejendommelig ideel for en praktisk dygtig Forretningsmand, og om en ukuelig Optimisme og Tro paa Menneskene. Værdsættelsen af det gode og ædle, siger han i Indledningen, kan vel for en Tid blive rokket hos et Folk og endogsaa savnes hos den enkelte, men gaa til Grunde kan den aldrig. Skaberen har, siger han i Slutningen af sit Skrift, med uudslettelige Træk indskrevet i vore Hjerter at efterligne Ham saa meget, vi formaar, i Omsorgen for de ulykkelige, der dog ogsaa er skabte af Hans Haand, og ved at følge dette, skaber vi os selv en Glæde og sætter os Spor — ogsaa hinsides Graven. Det er den ideelle grundlæggende Betragtning, det første og det sidste, men derimellem ligger de rent praktiske Overvejelser, der konkluderer i en Række praktiske Forslag.

De riges overdrevne Luksus har naturligvis ingen Ven i ham, fordi det sætter ondt Blod, og iøvrigt burde enhver rig Fader tænke paa, hvor let Lykkens Hjul kan vende sig, og sørge for, at hans Børn lærte et Haandværk eller lign. som Bibeskæftigelse, for at de i givet Fald kunde klare sig selv. Da det gælder om at skaffe Arbejde til saa mange Hænder som muligt, er Joh. Daniel, skønt selv Fabriksherre, ingen Ven af Mekanisering og fortæller i den Anledning om, hvorledes Kejser Vespasian ganske vist belønnede en Opfinder, der havde fundet paa noget, der kunde spare Arbejdskraft, konge-

ligt, men forbød Anvendelsen af Opfindelsen, og noget ganske lignende gjorde Kejser Joseph den Anden, der belønnede Opfinderen af den mekaniske Væv, men ligeledes forbød Anvendelsen, fordi den vilde gøre mange Arbejdere brødløse. Hvad gjorde derimod Napoleon? Han udsatte tre Præmier paa 1,750,000 Francs for den bedste mekaniske Væv, samtidig med at han ofrede Millioner af Menneskeliv. Jeg vil gerne indrømme, siger Joh. Daniel, at jeg i mine Fabriksanlæg har tænkt mindre paa Fordelen ved nye Maskiner end paa Arbejdernes Beskæftigelsesgrad. Men naturligvis maa man gøre Forskel paa Maskiner og Maskiner. Om Anvendelsen af de Maskiner, der udfører et Arbejde, som Mennesket ikke kan udrette eller i hvert Fald ikke godt kan udrette, kan der jo fornuftigvis ikke disputeres, men kun om Anvendelse af Maskiner til Arbejde, som ogsaa Mennesker kan udføre, om ikke bedre saa i hvert Fald lige saa godt.

Joh. Daniel har sikkert ikke ubetinget Ret i disse Betragtninger, om ikke af anden Grund saa af Hensyn til Konkurrencen mellem Landene, men de vidner om, hvor stærkt et Tag, det humane Hensyn har faaet i ham paa Bekostning af det rent forretningsmæssige.

Men man maa derfor ikke tro, at det er rene Utopier, han gør sig til Talsmand for i sine Forslag til Fattigdommens Bekæmpelse, som han formulerer i 25 Punkter, hvor han mener, der kan skaffes Beskæftigelse til enhver efter hans Evner ved en Vekselvirkning mellem Industri og Landbrug, hvorved der kan fremskaffes adskillige Raaprodukter — navnlig Hør og Hamp — som nu maa indføres, ligeledes Dyrkning af Tobak, udvidet Kartoffeldyrkning og noget saa moderne som Avl af Silkekaniner. Men for at sætte dette i Scene, maa der oprettes Kolonier paa Landet, hvor de arbejdsløse, der egner sig dertil, dyrker Jorden under fornøden Vejledning. Man maa hjælpe dem til de fornødne Redskaber og Besætning, og Husene maa de selv være med til at bygge, det kan godt være Lærhytter til at begynde med — altsaa ikke vore moderne Statshusmandshuse. Pladsen tillader selvfølgelig ikke at gaa i Enkeltheder.

Jeg véd ikke, hvor megen Anklang Joh. Daniels Skrift fandt, men det fik i hvert Fald en meget rosende Anmeldelse i „Litteraturlidende“ 1816, S. 204—08.

Imidlertid vilde Joh. Daniel selv føre sin Idé ud i Praksis ved at stifte den ovenfor nævnte Fattigkoloni „Friederichsgave“ ved Quickborn efter Fællesskabsprincippet, som han altsaa holdt oppe med store Ofre. Den var sikkert hans Hjertebarn, hvad vi bl. a. ser af, at han i sit Testamente havde udtalt Ønsket om, at nogle af Kolonisterne med Skolelæreren i Spidsen skulde gaa forrest i Ligtoget.

Man kan ikke med Sandhed sige, at Kolonien slog rigtig an. Kolonien sygnede hen efter Stifterens Død. Hvor længe den endnu bestod, har jeg ikke faaet opklaret. Tilfældig finder jeg i „Altonaischer Merkur“ paa Jagt efter noget andet under 27. Februar 1828 „7de Aarsberetning fra den administrerende Direktør for Fattigkolonien Friederichsgave“. Det fremgaar heraf, at der paa det Tidspunkt fandtes 82 Personer i Kolonien, der havde 4 Heste, 19 Køer og nogle Faar og Geder, og at den i det forløbne Aar havde høstet 23000 Pd. Hø, 86 Tdr. Rug, 60 Tdr. Havre, 24 Tdr. Boghvede, 265 Tdr. Kartoffler og $3\frac{1}{2}$ Tdr. Ærter. Det var smaa Fold, man regnede med den Gang: 5 Fold Rug, 4 Fold Havre, 7 Fold Boghvede, 10 Fold Kartoffler og 5 Fold Ærter. Nu lovede man sig meget af et Forsøg med at pletsaa Rug i Rader, hvorved der kunde spares fem Sjettedele af Udsæden. Iøvrigt bemærkedes, at Kolonisterne i deres Fritid havde rejst en Mindesten over Joh. Daniel med Indskriften: Dem Stifter der Colonie Joh. Daniel L. die dankbaren Bewohner derselben. Mindestenen var omgivet af Bepantning og Bænke. Altsammen meget idyllisk. Man ser i Aanden Kolonisterne sidde Sommeraftener efter endt Dagværk og ryge deres Pipe. Men: „Regnskabet ligger til Eftersyn paa Lawätz og Kochs Kontor i Altona*“).“ Og Regnskabet har, — selv om et Regnskab jo nok kan opstilles paa en noget forskellig Maade — sikkert ikke vist noget godt Resultat. Naar Regnskabet forelaa til Eftersyn, laa det i, at Kolonien blev støttet af Bidragydere. Og naar Kolonien i det hele kunde føres videre, laa det simpelthen i, at Joh. Daniel havde testamenteret en Del af sin Formue til Kolonien, idet denne fik samtlige hans Byejendomme og Landejendom-

---

*) Beretningen er underskrevet af Heinr. Friedr. Lawätz, den ovenfor nævnte Søn af Hcinr. Wilh. L.

me ved Neumühlen*). Efterhaanden som disse Aktiver er bleven opbrugte, er Kolonien bleven opløst. Selve Idéen med Arbejdsfællesskabet har ikke kunnet lade sig realisere. Menneskene er nu en Gang, som Balle siger i sin Lærebog, ikke saa gode, som de kunde og burde være — og Kolonisterne har jo næppe dannet en Undtagelse.

Men derfor bliver Joh. Daniel ikke mindre i vore Øjne. Hans Biograf i „Allgemeine Deutsche Biographie“ slutter med disse Ord: „Der er bleven sagt om ham, at han udmærkede sig i mange Ting, men at han i Særdeleshed udmærkede sig deri, at jo ældre han blev, des menneskevenligere blev han.“ Og det er jo ikke den ringeste Lov at faa med sig.

Johan Daniels Billede (Lithografi, Hamborg 1827) viser os en Tænkens, en Filosof's Ansigt. Han var en „Breitschädel“, for han havde en god Forstand — men et endnu bedre Hjerte.

---

*) Hans Formue tilfaldt iøvrigt dels hans Brodersønner og forskellige Mennesker, der havde staaet ham nær, dels velgørende Stiftelser i Altona, Ottensee og Neumühlen.

FERDINAND OTTO VOLRATH LAWÆTZ 1751-1840

Ferdinand Otto Volrath Lawætz.
1751—1840

4. Ferdinand Otto Volrath L. Vi kommer nu — med Løfte om ikke oftere at henfalde til slige Digressioner overfor Sidelinien — til *Ferdinand Otto Volrath*, gennem hvem vor Linie altsaa er ført videre. Vi husker, at han som den yngste af Stamdaders Søønner blev født i Rendsborg 13. Maj 1751.

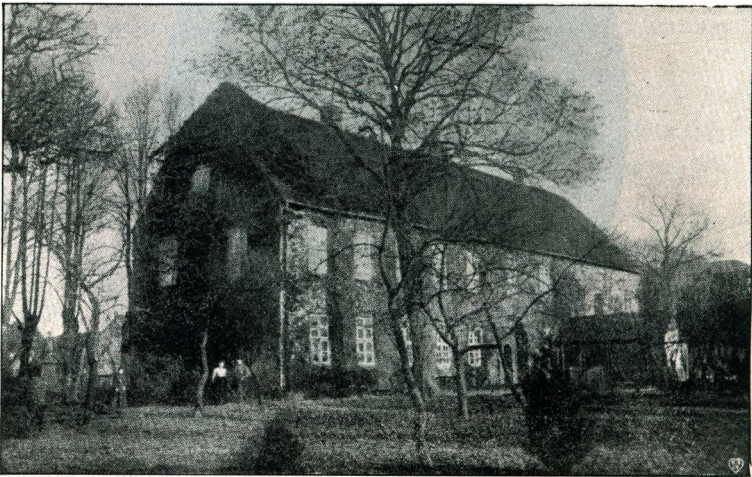
Vi véd intet om hans Ungdom. Det første, vi hører om ham, er, at han i Aaret 1774, altsaa 23 Aar gammel, købte det adelige Gods Bramstedt eller Stedingshof, der ligger midt i Holsten, mellem Rendsborg og Neumünster, og at han blev gift med *Wilhelmine Christine Friederike Stange*, født 1757 eller 1758, Datter af Kancelliraad og Borgmester Eggest Stange*) i Segeberg og dennes Hustru Anna Christina f. Horn.

*) Fra dennes Hustru i 2det Ægteskab, *Catharina Hedewig*, født *Schnack*, stammer et Legat for theologiske Studerende, hvortil Efterkommere af Ferd. O. Volrath nu har fortrinsvis Adkomst.

Hvornaar han blev gift, har jeg ikke faaet oplyst, men det ældste Barn blev født i April 1778.

Om Købet af det adelige Gods Bramstedt har Dr. Kühl i Byen af samme Navn velvilligst meddelt mig, at Købesummen i Henhold til en Notits i Niederelbische Mercurius Nr. 9 af 2. Marts 1821 var 27000 Rdl., altsaa ikke nogen overvældende stor Sum selv maalt efter Datidens Pengeforhold for et Gods paa 2694 Tdr. Land, hvoraf 134 Tdr. Land var Skov.

Bramstedt.

Alligevel peger den Omstændighed, at han i en saa ung Alder overhovedet kunde købe Godset, selvfølgelig tilbage paa Arven fra Familien Otte. Det er muligt, at Jorden ikke var særlig frugtbar, det gør den ikke Indtryk af, især naar man lige kommer fra Østholstens bugnende Agre, men Besiddelsen var i hvert Tilfælde overordentlig herskabelig i Retning af Beboelse, selv om Slottet, som det endnu kaldes, er uden Taarne og Murkroner. Paa den Tid, da de holstenske Grever regerede over Holsten, var det en Tid Fyrstesæde, og efter at det var kommet i Familiens Stedings Besiddelse, efter hvem det ofte blev kaldt Stedingshof, kom de danske Konger under deres Ophold i Holsten ofte paa Besøg. Chr. IV købte det senere og lagde syv Gaarde i Segeberg ind under det, hvorefter han skænkede det til sin Elskerinde

Vibeke Kruse. Endnu ser man hans kronede Navnetræk over Kaminen i det saakaldte „Kongeværelse“, og „Kurfyrsteværelset“ erindrer os om, at her overnattede „den store Kurfyrste“ Fr. Wilh. af Brandenburg paa sit Tog i Holsten under den svensk-polske Krig. 1750—55 ejedes Bramstedt af Grev Stolberg, Fader til de i Tyskland ret bekendte Brødre, Digterne Stolberg, af hvilke den yngste var født paa Bramstedt.

Om Ferdinand Otto Volraths Liv og Virke paa Bramstedt vides der ikke meget, men det, der vides, er dog ikke skrevet i Sand, idet han var den første i Holsten, der fuldstændig op-
hævede Livegenskabet paa sit Gods*). Derved har han sat sig et varigt Minde. Hvor ivrigt dette Spørgsmaal beskæftigede ham, fremgaar af et Skrift han i en ældre Alder (1797) udgav pseudonymt som „Theodor Sklavenfreund“: „Gemälde der Sklaverey und Leibeigenschaft in den Herzogthümern Schleswig und Holstein“. Det er et overmaade varmt følt Indlæg i Sagen, men noget vidtsvævende. Imidlertid viser det hele jo, at det filantropiske Drag, der saa stærkt karakteriserede Joh. Daniel, og som Fried. Wilh. heller ikke var fremmed for, afgjort ogsaa findes hos denne vor Forfader**).

Som sagt, det er ellers ikke meget, vi véd om min Tipoldfaders Liv paa Bramstedt, men vi har Lov til at forestille os, at det har været et livligt og selskabeligt Hus, der har været ført paa Herregaarden af det unge Par, hvoraf han, da de blev gift, jo kun var midt i Tyverne, og hun næppe fyldt tyve. Der kom i hvert Tilfælde oftere, efter hvad min Bedstefader har fortalt Fader, en meget distingveret Gæst, nemlig Kronprinsregenten, den senere Fr. VI. At han just satte Huset paa den anden Ende eller brillerede ved sin Konversation, er der, efter hvad Eftertiden véd at berette om ham, just ingen Grund til at tro, men alene Kendsgerningen, at han kom der, kunde jo være nok til at trække Omegnens „bedre“ Familier til Huse. „Es' menschelt überall“. som Tyskerne siger, og at

---

*) Omtalt hos Thaarup i sit ovenfor nævnte Skrift i en Fodnote til Nekrologen over Joh. Daniel samt i den ligeledes ovenfor nævnte Artikel: Niederelbische Mercurius.

***) Efter hvad Traditionen véd at berette, modtog han ogsaa ved sin Afstaaelse af Godset en Takadresse fra sine tidligere Undergivne.

renommere lidt med, at man kom et Sted, hvor „seine königliche Hochheit“ og saa kom, var ret menneskeligt og gav ikke ringe Satisfaktion — især overfor andre af Ens Omgangskreds, der ikke var saa heldige.

Ægteparret fik 4 Børn. Den ældste, en Søn, der blev min Oldefader, blev født 24. April 1778 og fik i Daaben Navnet *Andreas Hinrich Christian*. Hans Faddere var Amtmand i Segeberg, Konferenzraad *Andreas v. Schumacher*, Finanssekretær *Christian Otte Lawätz* (altsaa Faderens Broder) og Fru *Catarina Marie Lawätz*, f. *Langhof* (*Joh. Daniels Hustru*). Altsaa Navnene *Andreas* og *Christian* efter de to Faddere og *Hinrich* tydelig nok efter Bedstefaderen, Proviantskommissæren. Derefter fulgte to Døtre, *Christiane Johanne Wilhelmine**), f. 10. Novbr. 1783, der blev gift med Borgmester *Martini* i Pløn, *Hedewig Johanne Elizabeth*, f. 17. August 1786, og endelig en Søn, *Georg Otto Friederich***), f. 14. Febr. 1788.

Ved denne Søns Fødsel mistede Ferd. Otto Volrath sin Hustru i en Alder af knap tredive Aar, og dermed gav Skaberen ham det første haarde Slag. Det skulde ikke blive det sidste.

1796 blev han nødt til at sælge Bramstedt, da han ved at kautionere for en Ven havde mistet alt, hvad han ejede. Der stod han med fire Børn, hvoraf den ældste kun var 18 og den yngste 8 Aar. Det ligger nær at grunde over, om Familien ikke kunde have hjulpet ham til at blive paa Bramstedt,

---

*) Blandt hendes Faddere finder vi Fru Justitsraadinde *Hedewig Christiane Martensen*, altsaa Farmoderen. Vi husker, at hun blev gift igen efter Proviantskommissærens Død.

**) Sekondlieutenant i det holstenske Infanteriregiment 1813, Præmierlieutenant 1827, Stabskaptajn i det oldenborgske Infanteriregiment 1837, Afsked ved Hærreduktionen 1842, sluttede sig i 1848 til Oprørerne og blev i 1852 udelukket fra Amnestien, men fik 1856 Tilladelse til at vende tilbage til Danmark. Han bosatte sig imidlertid i Hamborg, hvor han døde 1878, 90 Aar gammel. Han havde iøvrigt ikke deltaget særlig aktivt i Krigen udover i 1848 at have overtaget Kommandoen over et Kompagni Insurgenter i Glückstadt. Allerede fra 1849 til Krigens Slutning fungerede han som Inspektør ved Garnisonshospitalet i Rendsborg. Ugift.

men Morbrødrene var i hvert Fald alle døde, og af Brødrene kunde for Tiden kun Joh. Daniel komme i Betragtning. Imidlertid var han den Gang endnu kun Medlem af Direktionen af Banken i Altona — det var jo inden han tjente sine Rigdomme ved sin Fabriksvirksomhed — og muligt — det er jo kun en Gisning — han ogsaa har syntes, at Broderen skulde have „disponeret noget mere forsigtigt“, som det hedder. Højst sandsynligt har han i saa Fald i kloge og velvalgte Ord foreholdt sin Broder det uforstandige i at indlade sig paa en Kaution, hvis Rækkevidde man ikke kan overse, kloge og gode Ord, som vi let kan tænke os til, og som vi lader gaa videre til Overvejelse for nulevende og kommende Efterkommere af Manden paa Bramstedt.

Men, med eller uden Moralisering, Faktum var i hvert Tilfælde, at Ferd. Otto Volrath nu maatte se sig om efter en eller anden Stilling, hvorved han kunde bjerge Eksistensen for sig og sine Børn.

Der staar i Stamtavlen, at han 1799 blev Postmester i Burg paa Femern. Det er en positiv Fejl. Han blev ganske vist Postmester i Burg, men først 1824, efter at hans Søn havde haft Embedet i en Del Aar, hvorefter mere nedenfor. Hvad han foretog sig i Mellemtiden, har jeg ikke kunnet faa oplyst. Efter hvad min Fader mente at vide, helligede han sig Børnenes Opdragelse. Det er troligt nok, men paa en eller anden Maade maa han jo dog have eksisteret. Antagelig har Brødrene hjulpet ham. Alligevel maa det jo have været ham en stor Tilfredsstillelse, da han gennem Fr. VI's Mellemkomst fik Embedet som Postmester i Burg.

Ganske vist, det var sikkert en beskeden Stilling, men det var dog, som vi maa forestille os, efter Aars Uvished og Omflakken paa Jagt efter et eller andet Foden igen under eget Bord. Men det maa unægtelig have været en haard Overgang sammenlignet med Bramstedt. Jeg er gaaet op af Egetræstrapperne i Borgen paa Bramstedt og har set ud i Parken med de ældgamle Træer — selve Godset er forlængst helt udstykket — og saa har jeg set det lille Hus, hvis Tilstedeværelse endnu kan paavises af gamle Folk i Burg, hvor Tipoldefader besørgede Postvæsenet og beboede de smaa

Stuer bag Postkontoret, der selv ikke var andet end en lille Stue.

Se, i vore Dage kunde man jo ikke tænke sig, En blev Postmester uden, om jeg saa maa sige, først at have lært Faget gennem alle Grader — for ikke at tale om uden at have taget Realeksamen med saa og saa mange Points — men den Gang tog man det ikke saa nøje og klarede sig endda (vi ældre husker vist forresten endnu fra Kalundborg den brave gamle Holstener, Major Diogenes*, der ogsaa var bleven Postmester uden Forskole og om hvem der gik saa mange fornøjelige Frasagn). Naa, Femern er jo ikke nogen stor Ø, og Burg er en ganske lille By, den havde vist den Gang ikke stort mere end et Tusinde Indbyggere, og Forbindelsen med Fastlandet var vel ikke saa hyppig — og endelig: Hvor mange Breve skrev Folk den Gang, og hvor mange Aviser kom der vel? Ja, der var naturligvis nogle, der holdt Altonaer Neueste Nachrichten, men det var jo ikke Livet om at gøre at faa Avisen netop idag, al den Stund de „nyeste Efterretninger“ jo dog ikke var helt friske. Og iøvrigt skulde man jo den Gang selv hente sin Post. Og hvem siger forresten, at Tipoldefader ikke var en meget dygtig Postmester! Efter Traditionen skal han have dresseret en sort Pudel til at bringe Breve omkring til Bekendte, hvorved man jo maa have Lov til at sige, at han paa en Maade blev Foregangsmand ved at paabegynde en Slags moderne Postombæring.

Det er mærkeligt at tænke sig, at Tipoldefader var 73 Aar gammel, da han som Postmester kom til Burg. Hos ham i Huset var den ugifte Datter. Det véd vi med Bestemthed, for det staar i Kirkebogen i Burg. Der staar udtrykkelig i Anledning af Faderens Død — for den Gang skrev man ikke som nu rent skematisk i Kirkebøgerne; men gav lejlighedsvis Oplysning om Familien — Demoiselle Hedewig Johanne Elizabeth ist immer mit dem Vater gewesen. Men der staar ogsaa mere, nemlig at da hun var fem Aar gammel, var hun bleven ramt af et Slagtilfælde og bleven ganske lam i den venstre Side (rimeligvis Børnelammelse). Saa til megen Nytte har hun

---

*) Udførlig omtalt i «Postvæsenets Historie».

jo ikke kunnet være i det lille Hjem og mulig heller ikke til megen Opmuntring*).

Her i Burg, i Byen med de stille brede Gader, med Lindetræer paa begge Sider, der ganske overskygger Husene, med de toppede Brosten, i denne Torneroseby tilbragte Tipoldefader altsaa sine sidste Aar og fungerede som Postmester lige til sin Død den 13. April 1840, en Maaned før han vilde have fyldt 89 Aar. Der var tydelig nok ikke noget den Gang, der hed at falde for Aldersgrænsen.

Der findes heldigvis et Maleri af Tipoldefader fra hans Velmagtstid, udmærket kunstnerisk udført. Det er et Arvestykke, der stedse er gaaet i Arv til den ældste Søn og derfor nu er i min Broder Louis' Besiddelse. Af Reproduktionen her i Bogen ser man, at Manden med Parykken og Kalvekrøset har et fra Johann Daniel meget forskelligt Fysiognomi. Det er ikke Tænkeren og Filosoffen, men det er Herren til Bramstedt, man har for sig. Men det er ikke noget daarligt Ansigt, der er baade Styrke og Karakter i det. Morsomt er det for os at konstatere, hvordan Familieligheden er slaaet igennem i fjerde Generation i en af Faders Sønner.

Og selv om Tipoldefader ikke var født Filosof, saa har han i hvert Tilfælde fundet rig Lejlighed til i den lille stille By at filosofere over Livets Omskiftelser og Slægternes veksellende Skæbne.

Han fik inden sin Død, som vi senere skal høre, det sjældne Syn selv at se sin Sønnesøns Søn, ham til Minde om hvem dette Skrift er skrevet, og sikkert har det været ham en Glæde at se den lille Otto i den grønne Bluse med de blanke Knapper, og mulig han har kunnet læse et og andet i de troskyldige Barneøjne, der bragte ham til at tænke paa noget, han havde læst i en gammel Bog med Sølvspænder.

---

*) Hun forblev i Burg efter Faderens Død, og levede endnu i 12 Aar. Man kan ikke uden Medfølelse tænke paa den gamle svage Jomfrus sidste Leveaar. Forhaabentlig har gode Venner af den gamle Postmester taget sig af hende. Jeg prøvede under mit Besøg i Burg forgæves at opspore, hvad der var bleven af hendes Ejendele i det Haab mulig at finde en gammel Familiebibel e. l. med Optegnelser. Det eneste, jeg fandt, var, at Billedet af Johan Daniel var havnet i Byens Museum.

III.

Atter rykker vi et Slægtled frem. Tæppet gaar op for **Andreas Hinrich Christian**, der, som vi ovenfor har hørt, blev født paa Bramstedt 24. April 1778.

Han gik Officersvejen. Første Gang, vi træffer paa ham, er som Premierlieutenant i det holstenske Landeværnsregiment, hvortil han blev udnævnt 28. Juli 1803, med Garnison i Pløn. Hvornaar han blev Sekondlieutenant, vides ikke, men han har i hvert Fald efter Datidens Avancementsforhold gjort en ualmindelig hurtig Karriere ved at blive Premierlieutenant i en Alder af 25 Aar. Hans yngre Broder Georg blev saaledes først i samme Alder Sekondlieutenant og var hele 39 Aar, da han blev Premierlieutenant.

Oldefader boede altsaa i Pløn, Byen med de skønne Omgivelser, ikek mindst de dejlige skovomkransede Søer. Vi finder ham her straks som Ægtemand, idet han allerede som Sekondlieutenant var bleven gift med *Anna Elizabeth Schultz*, Datter af en større Købmand Schultz i Lübeck. Jeg har trods meget ihærdig Undersøgelse ikke kunnet finde noget nærmere i Lübeck om hendes Forældre, dertil er Navnet Schultz ogsaa noget for almindeligt dér, ligesom jeg ikke har kunnet finde Datoen for Vielsen.

Vi maa gaa ud fra som givet, at Oldefader har gjort, hvad man kalder et „godt“ Parti, for ellers kunde han jo umuligt have giftet sig saa tidligt eller ført Hus i nogen Stil, som han synes at have gjort. I hvert Tilfælde ser det ikke ringe ud, at da Ægteparret den 30. Oktober 1803 fik „ein ehelicher Sohn“ *Carl Wilhelm*, der blev min Bedstefader, var til Stede som Fadder „Herr Baron Carl von Blixen-Finecke, Kgl. Schwedischer General Major, Commandeur des Wasa und Ritter des Schwedischen Ordens p. p. auf Dallund in Fühnen“. Saa-dan en fornem Mand kunde man da ikke bede ind i en Tre-værelseslejlighed med altfor fattige Møbler. De andre Fad-

dere var Justitsraad Heinrich Wilhelm Lawätz (Faderens **Færbroder**) og Maria Catharina Schultz, antagelig Moderens **Moder**. Iøvrigt kom, efter hvad **min Bedstefader** har fortalt min Fader, **Prins Christian** (den senere Chr. VIII) ofte paa Besøg i Hjemmet, og Bedstefader havde godt kunne huske, at han havde faaet Lov til at bruge Prinsens Stok som Kæphest. Det maa have været i Aarene 1805—07, da Prins Christian laa i Garnison dernede.

Ægteparret fik senere to Døtre, *Adelaide Wilhelmine*, f. 24. Juni 1805, og *Charlotte Friederike Wilhelmine*, f. 6. April 1810. De fik imidlertid ikke Lov til at beholde nogen af dem. Adelaide døde kort efter Fødselen, Charlotte var tre Aar gammel, da de mistede hende.

Desværre var Ægteskabet, den ydre Begyndelses-Idyl paa Trods, ikke lykkeligt, og det der kan hænde, nemlig at en stor Sorg, som i dette Tilfælde Charlottes Død, knytter Ægtefællerne nærmere sammen, saa det, der før var dem imellem, svinder ind til ingenting, skete ikke her, som vi senere skal høre.

Hans militære Karriere, der var begyndt saa lovende, gik ogsaa foreløbigt istaa. Ved Kgl. Resolution af 1. Juli 1810*) befalede „Premierlieutenant Lawaetz' Afgang fra Dronningens Livregiments annekterede Batailloner med Kaptajns Karakter og i Betragtning af de betydelige Tjenester, han har gjort Os, imedens han tjente under det forrige Feltkommissariat og af hans Færesattes hæderlige anbefaling, har vi tillagt ham uden Følge for andre 200 Rdl. Vartpenge samt et Gratiale paa 100 Rdl.“ Under 21. August s. A. fik han Titel af Overkrigskommissær med Kaptajns Rang og Tilladelse til at bære Uniform.

Det fremgaar af Akterne**), at Oldefader efter 1810 en kort Tid har været Postmester i Burg paa Femern, idet der i den nedenfor nævnte Kgl. Resolution af 1813 staar: „Postmesteren i Burg paa Femern, Overkrigskommissær Lawaetz, tilstaaes som Overmagasinsbestyrer i Hertugdømmerne samme Gage og Tillæg som er tillagt den for Tiden sammesteds ansatte Overmagasinsbestyrer, Krigskancellisekretær Fischer“.

*) Hærens Arkiv.

**) Kgl. Resolution 1813 Nr. 234.

Det maa imidlertid kun have været en ganske kort Tid, han har fungeret som Postmester her denne Gang, idet han ikke er nævnt i Hof- og Statskalenderen som Postmester i Burg før 1817, og det vides, at han i 1813 var i Hamborg med det danske Tropicontingent under Davousts berømte Forsvar af denne By og efter Vaabenstilstanden sammen med den franske Kaptajn Diemar draget til Rendsborg*). Man ser, at han derefter blev ansat ved det nye Auxiliærkorps under Prins Frederik af Hessen**) og endelig, at han senere drog til Frankrig med dette Korps i 1816.

Vi véd andetsteds fra, at de danske Officerer i Auxiliærkorpset kom godt ud af det med Franskændene, med hvem Danmark jo ogsaa havde været i Forbund i Napoleonstiden, og at de deltog i selskabelige Sammenkomster med franske Familier. En af disse Familier i Donay, en By nær ved den belgiske Grænse, hvor Andreas Hinrich laa i Garnison, var Købmand Laurent (Jaques François Maximilian) og dennes Hustru Adelaide Felicité, f. Claro, og her traf han sammen med Datteren, den 19aarige *Jeanne Françoise Laurent*. Vi kommer her ind paa et i Slægthistorien vanskeligt Punkt, som jeg mener, at en objektiv Historieskrivning ikke kan komme helt uden om.

Vi sagde ovenfor, at Oldefaders Ægteskab ikke var lykkeligt. Det fremgaar af Akterne***), at Ægteskabet egentlig aldrig havde været lykkeligt, ikke grundet paa Utroskab fra nogen af Parterne, men paa det man kalder Gemytternes Uoverensstemmelse, og at man allerede i 1811 var bleven enige om at ophæve Ægteskabet og havde truffet de indledende Skridt hertil, idet hun fra sin Side bemærker, at hun, der kun var 19 Aar gammel, da de blev gift, egentlig mere havde ladet sig overtale til Ægteskabet end ledet af Kærlighed; og han, der siger, at det er dem umuligt at leve fredeligt sammen, træffer Aftale med sin Svoger, Borgmester og Herredsfoged

*) Hærens Arkiv.

**) Overkrigskommissær L. skal ansættes ved det nye Auxiliærkorps, saafremt han, naar Auxiliærkorpset støder sammen er udladt af Hamborg. Kgl. Resol. 26. Jan. 1814. Hærens Arkiv.

***) Slesvig-Holstenske Forestillingsprotokol for Aaret 1830, Nr. 4. Rigsarkivet. 13 Foliosider.

Martini i Pløn, om at sørge for Formaliteterne. Derefter kommer de urolige Aar, først i Hamborg og saa i Frankrig. Da han her træffer Jeanne Laurent, bliver han, der paa dette Tidspunkt er 38 Aar gammel, indtaget i hende, skriver hjem til Svogeren, om Skilsmissen er i Orden, og faar til Svar, at det straks kan ske, naar han faar Omkostningerne tilsendt, 248 Rdl., hvilket sker. Han er fuldkommen overbevist om, at Skilsmissen er i Orden, da han indlader sig i et Kærlighedsforhold til Jeanne Laurent, der den 3. Oktober 1818 føder ham en Datter, Rosalie Estelle, og han tager saa Moderen og Datteren med sig fra Frankrig, efter at Auxiliærkorpset er bleven opløst*). Da han kommer hjem, finder han til sin Skræk, at Martini ikke har faaet gjort noget endeligt ved Sagen, saaledes at han ikke er lovformelig skilt og altsaa ikke kan blive viet til hende, han nu betragter som sin Hustru, som han skildrer meget smukt, og som i Tillid til ham har fulgt ham op til det fremmede Land.

Der følger nu en lang og pinlig Tid. Det viser sig ganske vist, at Embedet som Postmester i Burg stadig staar ham aabent og faktisk figurerer han som saadan i Hof- og Statskalenderen fra 1817, altsaa medens han endnu var i Frankrig, og altsaa drager han derover, men først i 1822 opnaar han lovformelig Skilsmisse, og det bliver betydet ham, at han ingensinde kan faa Tilladelse til at gifte sig med Jeanne Laurent, for det første fordi det strider mod Forordningen af 16. Februar 1775, for det andet fordi hun er Katolik, og for det tredje fordi han med den største Haardnakkethed vægrer sig mod at leve adskilt fra hende i Mellemtiden, men trods den offentlige Mening.

Endelig efter trange Forhandlinger og nye Andragender, tilsidst støttede af den gamle Fader, kom Tilladelsen til Ægteskabet under 12. Marts 1830, altsaa efter 12 Aars forgæves Forsøg.

Det er jo en yderst trist Familietragedie, og man kan sige sig selv, at den har sat sine Spor ikke blot hos ham, der var nærmest interesseret. Man kan selvfølgelig udfra almindelig

---

*) Det har været i Foraaret 1819. Vi finder, at under 30. Juni 1819 tillægges der «Krigskommissær L., der har været ansat ved Arméen i Frankrig, et Gratiale paa 100 Rdl.» Hærens Arkiv.

Moral ikke dømmende mildt om det, der skete i Donay, selv om man gør alle mulige Indrømmelser til, hvad det vil sige at have levet i et ulykkeligt Ægteskab og til, hvad det betyder at have levet under urolige Krigsforhold og være hensat til et fremmed Land. Men derimod maa man med Tilfredshed notere, at Oldefader tog Følgerne som en Gentleman og paa enhver Maade søgte at skærme hende og hendes Børn*). Man faar i det hele ved at studere Akterne i Skilsmisssagen afgjort Sympati for Oldefader, der skildres som en rettænkende Mand, der „forener en højere Dannelse med en sjælden Forandringsløshed, en redelig, human og i Virkeligheden religiøs Mand“.

1824 blev Oldefader forflyttet fra Burg til Oldenburg i Holsten, og han bad saa om, efter hvad min Fader har fortalt mig, at hans Fader maatte faa den ledigblevne Stilling som Postmester dér, og det lykkedes jo, som vi har hørt tidligere.

Oldefader synes at have været en baade kundskabsrig og praktisk Mand. Han har oversat en Bog fra Italiensk og skrevet en lille Katekismus, der deutschen Sprache (1832) og interesseret sig meget for praktiske Spørgsmaal. Saaledes oversatte han (1819) en Bog fra Fransk, „Über die Art Flachs und Hauf ohne Rosten zu beraten“, og skrev 1833 en større Bog, „Handbuch für Ökonomen und Gewerbetrievern“. Titelen er noget misvisende. Det er i Virkeligheden en Slags Botanik over nyttige Planter tilligemed en Anvisning om deres rette Pleje og Anvendelse. Forfatteren siger i Forordet virkelig træffende Ting om, hvor tørt og skematisk Undervisningen i Botanik i Almindelighed drives, hvorfor han kunde ønske, hans Bog kunde falde i Hænderne ogsaa paa dem, hvis Kald det er at undervise Børnene. Særlige Nytteplanter behandler Forfatteren meget grundigt, saaledes har han 23 Sider om Kartoffelen, 10 Sider om Roer, hvor han ogsaa kommer ind paa, hvorledes man kan lave Sukker af dem. Det forekommer mig, at han med Hensyn til Forskrifterne om Roernes Pasning og Anvendelsen af den rette Gødning indtager et for sin Tid fremskredet Standpunkt.

---

*) Foruden den ovennævnte Datter fødtes endnu en Søn, Otto Maximilian, den 29. Decbr. 1821.

Oldefader var ubetinget en Mand med mange Idéer. Saaledes finder vi tilfældigt i Hærens Arkiv*), at „Overkrigskommissær L. har forfærdiget et Suppe Apparat“, hvis Bestanddele nærmere opgives som 60 Dele tørrede Kartofler, 24 Dele Ærtemel, 20 Dele malet Byg, 29 Dele Gelé (af noget, jeg ikke har kunnet tyde), 9 Dele Køkkensalt, foruden noget Kommen, stødt Peber og Ingefær. Det maa dog vist blive en ret krydret Suppe. Den kunde den Gang laves for 1¼ Skilling Portionen, hvilket Kollegiet altsammen allerunderdanigst refererer til Kongen, der „resolverer“, at det er en meget god Idé, der kan komme til megen Nytte i Felten, hvorfor der tilkendegives Overkrigskommissær L. Vor særdeles Tilfredshed og Tak for hans gode Villie og Lyst til at gavne Arméen med nyttige Opfindelser“.

Der findes ikke noget Billede af Oldefader. Han skal have haft et meget heftigt Temperament. Der fortælles, at han en Gang, han ikke syntes, Stegen var stegt, som den skulde, uden videre smed den ud af Vinduet. Men det var nu i den første Kones Tid, og der kan jo nok have ligget noget bagved. De var jo som to haarde Stene.

Oldefader døde den 22. Juli 1842 i Oldenburg. Hans Enke rejste med Børnene tilbage til Frankrig. Om Navnet er fortsat dér, har vi ikke faaet oplyst.

Oldefaders Hustru af første Ægteskab overlevede ham i 7 Aar. Hun var de sidste Aar af sit Liv i Huset hos Sønnen**), om hvem vi nu skal høre.

---

*) Hærens Arkiv 6. Febr. 1820.

**) Hun døde paa Bjørstrup den 21. August 1849, 67 Aar gammel. Efter hvad jeg forstod paa Fader, havde hun været ikke saa faa Aar hos dem. Hun havde, siger min Fader, et vanskeligt Sind.

IV.

CARL WILHELM LAWÆTZ

Carl Wilhelm var som ovenfor nævnt født i Pløn den 30. Oktober 1803. Det daarlige Forhold mellem Forældrene har han jo sikkert tidlig mærket, Børn har et fint Øre og et skarpt Øje for noget saadant, og da Ægtefællerne allerede, da han var 8 Aar gammel, faktisk blev skilt og levede hver for sig, mistede han i Virkeligheden sit Hjem og kom vistnok snart efter i Huset hos Herredsfoged Martini i Pløn, der var gift med Faderens Søster. At Faderen vedblev at følge Sønnen med Kærlighed, er der al Grund til at tro. Jeg mindes at have set nogle Breve, han skrev til Sønnen fra Donay. De var i Bedstemoders Besiddelse og senere i Onkel Carls, men er desværre gaaet tabt, og jeg husker ikke meget af deres Indhold udover et almindeligt Indtryk af, at de var meget kærligt og smukt skrevne.

Carl Wilhelm gik i Latinskolen i Pløn, men gik ud af næstældste Klasse, fordi han havde Lyst til at gaa til Landvæsenet, og kom ud paa en Gaard i Nærheden af Pløn.

1828 købte han en lille Bondegård i *Bünzen* og blev samme Aar, den 29. Februar, gift med *Sophie Magdalene Siegmund*, en Skovriderdatter fra *Rixdorf* ved Pløn under Grevskabet Rantzau, med hvem han var bleven forlovet Aaret i Forvejen.

Dette Hjem blev min Faders Barndomshjem og derfor slutter vi her Forhistorien og lader Skildringen af fjerde Generation, Bedsteforældrenes Liv efter deres Giftermaal, glide sammen med Skildringen af deres førstefødte.

OTTO LAWÆTZ.

Vi er nu naaet til det, der er Hovedformaalet med dette Skrift, Skildringen af Otto Lawætz' Liv.

Og her vil jeg gerne forudskikke nogle Bemærkninger om, hvordan jeg opfatter denne Side af den Opgave, jeg har stillet mig. I Forhistorien om Slægtens tidligere Liv har jeg

som jeg gjorde opmærksom paa i de Ord, der indleder Skildringen, søgt rent historisk at skildre de optrædende Personer.

Her bliver Forholdet noget anderledes. Her drager jeg mine Sko af, fordi jeg betræder en for mig hellig Grund, og her kommer det subjektive stærkt frem, fordi det er en Søn, der vil søge at tegne et Billede af sin Fader, som han har kendt paa en ganske anden Maade end gennem guldene Papirer.

Det er altsaa et Billede set gennem Pietetens og Kærlighedens Briller, men dermed menes ingenlunde, at det skal være et bevidst retoucheret Billede, for der er intet, der trænger til at bortretoucheres. Og hvad selve det, hvori Billedet er indrammet, Kendsgerningerne, de ydre Forhold, angaar, da skal jeg give dem saa nøjagtigt, som jeg paa nogen Maade har kunnet.

Naar en Kunstner skal male et Portræt, kommer det an paa for ham at fæstne den mest karakteristiske Lighed paa Lærredet. Imidlertid beror dette jo i høj Grad paa et individuelt Skøn, og de, der har kendt og holdt af Vedkommende, kan have højst forskellige Meninger om Resultatet, Meninger, der for nogle Vedkommende munder ud heri: det ligner nok, men det er ikke den Lighed, jeg holder mest af, eller den, jeg finder er den mest karakteristiske. Noget ganske tilsvarende gør sig gældende for den, der i Ord vil prøve paa at tegne et Billede af En, vi holder af. Først og fremmest skal Billedet ligne, d. v. s., det skal være sandt, og dernæst skal det indeholde netop de karakteristiske Træk, der er os kære, og som kan tjene til at genkalde i Erindringen ham, som han var, som han gik og stod. Forsaavidt en saadan Skildring ikke blot tager Sigte paa dem, der har kendt Vedkommende nøje, men ogsaa, og ikke mindst maaske, paa dem, der kun i ringe Grad eller maaske slet ikke har kendt ham, bliver Forholdet af en noget egen Art. Ser jeg et Maleri, der fremstiller en enkelt Plet af mit Barndomshjem, et Stykke af Haven med de kendte Træer, et Hjørne af Huset med Verandaen med den vilde Vin, forestiller jeg mig straks det hele, ser det hele tydeligt for det indre Blik: dér er Gaardspladsen med Lindetræerne, bag hine Træer er der et Kig til Havet, jeg ser, skønt man ikke ser dem paa Billedet,

Skrænterne og Forstranden med Rullestenene, hører Bølgens sagte Skvulp og sporer Søens salte Pust — men for den, der ikke kender det, giver det kun en utydelig Forestilling om en eller anden hyggelig Plet.

Anvendt paa det, jeg har for, er Sagen denne: Vi er bleven enige om, at det kunde være rart og ønskeligt at have en Beskrivelse af vor kære Faders Liv og Virke baade for at opfriske Mindet om ham for os selv og for at bevare hans Minde for Efterslægten. Jeg har paataget mig at prøve at løse denne Opgave, men jeg ser tydeligt Vanskeligheden ikke mindst paa Grund af Opgavens dobbelte Formaal. Det vilde tiltale mig at prøve paa at tegne et Billede af min Fader blot saa at sige til at hænge paa min egen Væg, og jeg vilde ogsaa gerne skildre ham for dem, der slet ikke har kendt ham. Men nu vil jeg altsaa prøve paa at gaa en Mellemvøj. Jeg tænker mig altsaa som Læsere dels de allernærmeste, dem, der har været knyttede til det gamle Hjem, dels Børnebørnene, der har set et større eller mindre Glimt af det, dels en fremtidig Slægt, der kun har hørt mer eller mindre dunkelt om Otto Lawaetz, Refsnæsgaard.

Hvad de første angaar ønsker jeg, at de kan finde noget i denne Skildring, som kan glæde dem, selv om de ikke samstemmer i eet og alt med Synspunkterne, og hvad de andre angaar, haaber jeg oprigtigt, at det maa blive dem baade til Gavn og Glæde henholdsvis at læse noget nærmere om ham, som de mindes mer eller mindre tydeligt som den kære gamle Bedstefader paa Refsnæsgaard, eller ligefrem stifte Bekendtskab med en virkelig ejendommelig Personlighed, der hævdede Slægten, da den var ved at synke ned, og som satte Spor i sin Samtid, og hvis Ledetraad var et ganske enkelt og usammensat Livssyn, dette nemlig, at Guds frygt med Nøjsomhed virkelig er en stor Vinding for et Menneske, medens det intet gavner ham at vinde den ganske Verden, hvis han tager Skade paa sin Sjæl. Idet denne Grundsætning holdes urokkelig fast, er det samtidig et Menneskes Pligt af al sin Magt at gøre sig Jorden underdanig og indvinde nye Værdier, ikke blot fordi Lediggang er Roden til meget ondt, men fordi — ja, simpelthen fordi Gud vil det saa. Han har sagt det, og saa er der ikke noget at disputere om.

Efter saaledes at have trukket de første Streger op i Bil-

ledet, gaar jeg saa over til Indramningen, de andre Streger kommer nok efterhaanden af sig selv, for vi skal jo ogsaa se at faa med alle mulige Ting, og saadanne, der ikke hører med til Personskildringen, men som kan være med til at give et vist Kulturbillede af gamle Dage, og som kan kaste et Strejflys over Fortidens økonomiske og Landbrugsforhold.

Jeg talte i sin Tid med min Fader om, at han burde skrive sit Levnedsløb, men det blev aldrig til noget. En vis Skyhed og Beskedenhed holdt ham tilbage. Naa, dertil kom ogsaa nogen Kamp med den skriftlige Form, der, som vi vil se, stammede fra, at han havde gaaet saa lidt i Skole og tilmed paa Tysk. Jeg fik ham saa saa at sige lokket til at fortælle mig noget om sin Ungdom og første Manddomstid. Vi sad i det lille Kontor bag Spisestuen, det var i Efteraaret 1904. Fader gik op og ned ad Gulvet og fortalte, og jeg skrev med Blyant saa hurtigt, jeg kunde. Det var i en gammel Protokol angaaende Høstudbyttet paa Refsnæsgaard, men der var rigeligt med hvide Blade. Den Protokol ligger foran mig nu. Beretningen fylder 12 Sider og gaar til 1871. Jeg er glad over de Efteraarstimer, for det kunde maaske være vanskeligt nu at rekonstruere de Steder, hvor Fader har været. Og et og andet vilde vi ellers slet ikke have faaet at vide. Men altsaa Fader fortalte det, som det faldt sig, uden altid at have Tidsfølgen for Øje, og derfor kan jeg kun hist og her gengive enkelte Afsnit sammenhængende med hans egne Ord, men maa ellers flette det sammen med Begivenhedernes Udvikling.

Og dermed gaar vi over til

BARNDOMSTIDEN OG DE UNGE AAR 1929—1848.

Vi saa, hvorledes det unge Ægtepar *Carl Wilhelm Lawaetz* og *Sophie Magdalene f. Siegmund* satte Bo i Bünzen*) i Sognet Nortorf, der ligger mellem Neumünster og Rendsborg. Her fødtes den 16. Oktober 1829 en Søn, der i Daaben fik Navnene *Otto Friedrich Christian Anton Lawaetz*. Han blev

---

*) Historisk bekendt fra, at Gerhard d. Store slog Ditmarskerne her 1317.

døbt den 8. November og hans Faddere var Oldefaderen Ferd. Otto Volrath L., der var repræsenteret af Faderen, og Morfaderen, Skovrideren paa Rixdorf Friedrich Siegmund, repræsenteret af Carl Siegmund i Mørel, antagelig en Søn, Fru Martini, Faderens Faster, hos hvem han jo havde været i Huset. repræsenteret af Fru Katarina Siegmund fra Mørel, samt Fru Overkrigskommissær Anna Elizabeth Lawaetz, Faderens Moder. Kirken er stor og smuk, Hjemmet var lille og uanseligt. Bedstefader havde købt det for 5700 Mark, en lille Bondegaard. Den er nu udparcelleret, men Bygningerne staar endnu og ejes eller ejedes i 1909 af en Hans Heischen*).

Det var altsaa den lille Ottos Fødested. Ret længe skulde han imidlertid ikke blive her, for han var kun seks Uger gammel, da hans Fader solgte Gaarden i Bünzen. Han fik 6150 Mark for den, altsaa en lille Overpris, som der nok kunde blive Brug for.

Saa begyndte Vandreaarene. Familien flyttede til *Vinterholz* ved Pløn, hvor Bedstefader fik en mindre Gaard i Forpagtning, indtil han i 1831 fik *Mülhorst* ved Eckernförde i Forpagtning, hvor han blev til 1837.

Her begynder min Faders personlige Erindringer. Den første eller i hvert Fald en af de første var af meget fornøjelig og spændende Art for en 4—5 Aar gammel Dreng. Han skulde sammen med sin Fader gøre en Rejse, og Moderen havde pyntet ham saa fint med en grøn Kjole med blanke Knapper, for han skulde præsenteres for sin Bedstefader, Postmesteren i Oldenburg, og sin Oldefader, Postmesteren i Burg paa Femern. Det var altsaa fire Generationer, der rakte hinanden Haanden.

Den anden Erindring var af mindre glædelig Art. Mülhorst hørte ikke til de bedste Gaarde, og da der i tre Aar havde været lave Priser, maatte Forældrene opgive Forpagtningen. „Jeg mindes endnu,“ siger Fader, „den Auktion, hvor min Moder maatte sælge meget af sit gode Udstyr, store Kufferter med gode Ting.“ I vore Dage er heller ingen ung Kone glad over at skulle sælge væk af sit Udstyr, men den Gang

*) Efter «Geschichte des Ankrugs» af Georg Reimer i Böken. Godhedsfuldt meddelt mig af Dr. Kühl i Bramstedt.

betød det sikkert endnu mere. For det var nemlig ikke købt en bloc i en Udstyrsforretning, men spundet sammen og vævet sammen i de lange Vinteraftener, hvorved hvert Stykke ligesom fik et personligt Præg, og ind i det var spundet Drømme om det unge Hjems Lykke. Saadan er jeg i hvert Fald vis paa, at Bedstemoder har tænkt. Men hun var ikke den Kvinde, som glemte Betydningen af Ordene „i Medgang og Modgang og hvadsomhelst Lykke Gud almægtigste monne os beskikke“. Det viste hun i Sandhed i Gerning. Bedstemoder faar vi tit Lejlighed til at beskæftige os med. Men jeg synes, det kunde være rigtigt her at præsentere Bedstefader, der gik saa tidligt bort, og som vi hidtil kun har omtalt ganske upersonligt.

Som det fremgaar af Forhistorien, maa hans Forældres ulykkelige Ægteskab og dettes Opløsning have kastet en Slagskygge ind over hans Barndom og Ungdom. Det er et Spørgsmaal, om Opholdet i Onkelen, Herredsfoged Martinis Hjem i Pløn egentlig har været særlig rart, og om dette ikke har været en medvirkende Aarsag til, at han gik ud af næstældste Klasse i Latinskolen og gik til Landvæsenet. Men her paa Theresienhof har han truffet sammen med Skovriderdatteren fra Rixdorf, og dette blev hans Livs Lykke.

„Mine Forældre,“ siger min Fader, „levede meget lykkeligt, og jeg mindes aldrig at have hørt et ondt Ord imellem dem. Fader var af Middelhøjde, knapt maaske 63—64 Tommer, meget velskabt, med smukke blaa Øjne, vel proportioneret, snarest lidt klein, lidt Bakkenbarter, ellers ikke Skæg, livlig af Temperament, meget hurtig, Inspektøren paa Rixdorf havde derfor ogsaa kaldt ham *das Feuerschloss* (Flintestenen paa de gamle Geværer). Han havde megen Interesse for Historie og læste meget. Skønt min Fader aldrig eller saa godt som aldrig straffede os, kendte vi dog kun til ubetinget Lydighed. Vi var ikke bange for ham, men adlød alligevel hans mindste Vink.“

Der eksisterer desværre ikke noget Portræt af Bedstefader — den Gang var Fotograferingen jo endnu i sin Barndom.

Fader var altsaa 8 Aar gammel, da han oplevede den sørgelige Auktion, gammel nok til at begribe det mærkelige, at her stod han overfor noget, som hverken Fader eller Moder kunde afværge.

Saa drog Familien afsted. Den var i Mülhorst bleven for-

øget med to Dreng, *Heinrich*, f. 24. November 1831, og *Fritz* (egentlig Friedrich, men altid kaldet Fritz), f. 19. Marts 1834. Faderen havde om Vinteren forgæves søgt at faa en Forpagtning i Jylland. Nu flyttede Familien foreløbig til en Ven af Bedstefader, der var Forpagter paa *Illevit*. Det var i Foraaret 1837. Om Sommeren kom en lille Søn, *Hermann*, f. 20. August. Nu var der altsaa fire Dreng i det lille Hjem, for et Hjem var det trods den største Fattigdom. De førte egen Husholdning, det kan man slutte af, at Fader fortæller, at han og hans Broder Heinrich glædede sig meget over at faa Sødmælk til Grøden, naar de blev bedt ind at spise til Aften hos Forpagteren.

Her paa *Illevit* begyndte Fader at gaa lidt i Skole hos Læreren i Landsbyen.

1838 lykkedes det Bedstefader at faa Mejeriforpagtningen paa *Østerbygaard*, og derved bosatte vor Gren af Familien sig for første Gang i Kongeriget. Det var jo før Jernbanernes Tid, da Familien flyttede derop, og Rejsen foregik saa i en stor Fragtvogn, overtrukket med Lærred, noget i Stil med en Zigeunervogn velsagtens. Den var saa stor, at den kunde rumme Mand, Kone, de fem Dreng og alt Familiens Bohave, der dog sikkert ikke var meget stort.

Østerbygaard, der ligger i Vamdrup Sogn, var den Gang en ret stor Gaard, halvsjette Hundrede Tdr. Land og godt Hundrede Tdr. Land Skov. Ejeren, en Proprietær Wittrock, var Holstener. Det har rimeligvis bidraget til, at Bedstefader fik Mejeriforpagtningen. Der var jævnaldrende Sønner med Otto og Heinrich, som W. holdt tysk Huslærer til, og hos ham fik de to unge Lawaetz'er Lov til at gaa i Skole. Det har sikkert været en helt lykkelig Tid for Familien. Faderen havde igen faaet noget større at virke med, og Drengene kunde blive godt underviste. At det just var paa Tysk faldt ingen for Brystet i de Dage, hvor det danske Monarki strakte sig saa langt mod Syd, og Sproggrænsen endnu ikke havde noget med Sindelagsgrænsen at gøre. Og Drengene havde det godt, for her var Plads til at tumle sig med jævnaldrende i Mark og Skov.

Østerbygaard, min Fader dvælede med Forkærlighed ved Minderne fra den Gaard. Dertil bidrog vel ogsaa, at ~~han her~~, da han var en halv Snes Aar gammel (ca. 11, siger han selv),

paa en ejendommelig Maade blev sig noget bevidst i sit Barnehjerte, noget, der aldrig senere forlod ham.

Men herom vil vi lade ham selv fortælle med hans egne Ord: „Paa Østerbygaard tildrog der sig noget, der har haft Betydning for hele mit Liv. En smuk Foraarsmorgen, da jeg sad paa et Gærde ved en Eng, fik jeg for første Gang en levende Fornemmelse af ikke blot, at Gud har skabt alt, men at han ogsaa var *min* Gud. Jeg blev saa glad. Ved samme Tid havde min Moder netop fortalt mig om, hvordan Stephanus saa Himlen aaben, og denne Forbindelse mellem Himmel og Jord gjorde et dybt Indtryk paa mig. Ligeledes Salmer og Vers, som hun lærte mig, hvorved jeg fik Øjet aabent for, hvad der er smukt og skønt, og hendes Fortælling om hendes egen Moders skønne Død.“

Imidlertid skulde de gode Dage paa Østerbygaard snart faa Ende. Efter to Aars Forløb solgte Wittrock Gaarden til en Hr. *Schlüter*, der var Ungkarl, og dermed holdt Undervisningen op. Samtidig indtraf det sørgelige, at Bedstefader blev alvorligt angreben af stærk Astma, som han aldrig kom sig helt for, men stadig fra den Tid af var svagelig, og da en Ulykke sjældent kommer alene, saa overtog Schlüter Aaret efter selv Mejeriet, og dermed holdt Forpagtningen op.

Da nu Bedstefader laa syg den sidste Del af Vinteren, fik han ingen ny Forpagtning, men bosatte sig en halv Mils Vej fra Christiansfeld i Landsbyen *Segelund*, idet det var hans Mening derfra at drive en Forretning i Smør ved at købe Bønder-smør og ælte det om, og ogsaa lave Appetitost. En lille Tid gik de ældste Drengene saa i Skole i Christiansfeld, ikke i Menighedens Skole, men i en lille Privatskole. Men da Sommeren kom, maatte de lade Skole være Skole og køre omkring med Ost til Kolding og Haderslev. „Jeg kan huske,“ fortæller min Fader, „hvorledes det tit knøb for mig, saa lille jeg var, at faa lagt Milet i Munden paa Hesten.“ Det kender man jo nok, den knejser netop med Hovedet, naar saadan en lille Fyr kommer med Bidselet. Naa, saa huserede de ligefrem fra Dør til Dør i Byerne med deres Appetitoste, og det kunde nok knibe for Heinrich, fortæller Fader, at slæbe paa den tunge Kurv. Det knøb vel ogsaa for ham selv. Og det

var ikke lige behageligt alle Vegne med Modtagelsen ved Dørene, ligesom Byens Drengene ikke var fri for at kunne komme med nogle mindre smigrende Kommentarer overfor de to smaa Handelsmænd. Det kunde ogsaa hænde, at Hesten — Lorenz hed den — kørte træt undervejs og glemte at knejse med Hovedet, saa de maatte søge gode Menneskers Hjælp til at komme hjem.

Vi kommer nu til et Afsnit, som jeg er glad ved at kunne gengive i Sammenhæng, saaledes som jeg nedskrev det ordret efter Faders Fortælling:

„Saa lykkedes det til Nytaar 1842 (altsaa varede Opholdet i Segelund kun ét Aar) at faa Mejeriforpagtningen af *Nygaard* i Øster-Starup Sogn, to Mil nord for Kolding. Ejeren hed *Schöнау*, og det var en elskelig Familie, der stillede sig meget imødekommende imod Mejeriforpagterens. Der kom mine Forældre i Forbindelse med en Familie, de havde kendt fra Slesvig, Proprietær Jessen fra Fønixsborg. Hos Schönaus var der Børn, som vi kunde komme sammen med uden dog at komme til at gaa i Skole med dem, saa med Undervisningen gik det lidt smaat, maaske blev vi undervist lidt af Fader. Saa blev vi tilsagte af Præsten, vistnok Pastor Helweg i Starup, for at han kunde høre, om vi lærte nok. Vi mødte med Hjertebanken, men han var meget venlig imod os, og det gik meget godt.

Efter at jeg havde været der et Aarstid, blev *Nygaard* solgt til en Mecklenborger, der hed *Deketow*, og i Foraaret 1844 udløb Forpagtningen. Her paa *Nygaard* blev min yngste Broder *Carl* født (2. November 1843).

Fra *Nygaard* drev vi Handelen mest paa Kolding, og derhen har jeg ofte kørt eller redet paa de Tider, men én Gang var Fader og jeg ogsaaovre paa Fyen med Appetitøst. Iøvrigt paalaa det mig at passe Svinene og skære Hakelse, hvorved jeg en Gang skar et Stykke af Fingeren. (Det var et Stykke af Siden af den ene Finger, man kunde tydelig se det). Det lykkedes ikke Fader at faa en Forpagtning til Maj, da vi skulde flytte, og Jessens tilbød os da af Venskab en Bolig for en Tid, men kort efter Maj fik vi

Mejeriforpagtningen af *Herningsholm**) ved Herning, der ejedes af en Proprietær Davidsen, der var ugift og havde sin Broder til Forvalter og sin Fader og Søster i Huset.

Paa *Herningsholm* var Mejeriindretningen meget mangelfuld, idet Mælken af ca. 100 Køer maatte kærnes med Haanden, ligesom ogsaa Lokalerne i det hele var meget mangelfulde, hvad der bevirkede, at Mælken i Bøtterne havde vanskeligt ved at holde sig saa godt, som den ellers vilde have gjort under almindelige normale Forhold. Mejeriet laa i den ene Fløj af Hovedbygningen og i den anden var Mejeriforpagterboligen, og det gjorde, at det var meget besværligt for Moder at have Overledelsen af Mejeriet, fordi hun hver Gang skulde gaa over hele Gaarden. At passe et Mejeri den Gang var meget besværligt og kan slet ikke sammenlignes med Nutidens Mejeri, idet Mælken paa den Tid som bekendt stod opsiet i Bøtter og kun kunde holde sig en Snes Timer uden at blive sur, naar vi havde en Temperatur paa over 12° R. Man stod op og skummede om Natten. Der blev kaldt Kl. 2¼ for at være færdig med Skumningen og Bøtterengøring inden Malketid, der var Kl. 4 om Morgenen. Hjemkommen fra Malkningen spiste vi Døvre, Grød og Mælk, derefter begyndte Arbejdet igen i Mejeriet med Kærning og Rengøring og Pasning af Ostekammeret, og dermed gik Formiddagen, Ostelavningen var tilendebragt under Malkningen. Moder havde saaledes om Formiddagen ikke blot Smørlavning og Tilsynet med Mejeriet, men maatte ogsaa passe Husholdningenovre i den anden Fløj. Efter Middagsøvnen begyndte man igen Kl. 2¼ med Skumningen, Bøtterengøring m. m., og Kl. 4 om Eftermiddagen begyndte Malkningen saa igen.

Da Fader jo led saa meget af Astma, kunde han ikke taale

---

*) *Herningsholm*, der ligger ca. 4 km nordøst for Herning, blev i sin Tid bygget af Holsteneren Josva von Qualen, der som Ritmester for en Fane Ryttere havde udmærket sig i Slaget ved Axtorna. Senere var den i Familien Rantzau til Breitenburg i Holstens Besiddelse og Storkansler Fr. Ahlefeldts, men endte med at komme paa Godsspekulantens Hænder, hvorved den blev meget forringet, dog var den endnu den anseligste Herregaard i Miles Omkreds og udmærkede sig ved sin store og smukke Park, en stor Sjældenhed paa disse Egne.

at gaa paa Malkepladsen om Morgenen, hvorfor den Pligt tilfaldt mig. Hjemkommen derfra maatte Svinene fodres, undertiden maatte der slagtes en Kalv, og da Sommervarmen rigtig begyndte, viste det sig, at vi var komne til en Egn, hvor Kørerne blev ustyrlige paa Grund af Bremserne, naar Varmen indfandt sig, og bissede og rev sig løs. Fra Koldingegnen var vi ikke vant til, at Kørerne blev saa urolige i Varmen, men her i Hammerum Herred var det derimod almindeligt paa alle mindre Gaarde, at Kørerne kom ind fra Kl. 8 Formiddag til langt ud paa Eftermiddagen paa den Tid, hvor de begyndte at bisse. Imidlertid havde man fundet paa at „hæle“ dem med et Reb, der hang over Halsen med to Løkker, og naar de begyndte at blive urolige, satte man en Løkke om et Forben og et Bagben, og det vænnede de sig efterhaanden til. Alligevel slap undertiden mange løs, naar man ikke hurtigt nok fik hælet dem, naar Solen begyndte at stikke, og saa kunde man nok løbe sig træt efter de mange Køer, saa man var ved at segne af Træthed om Aftenen. Paa saadanne Dage blev der ingen Ro til Middagssøvn. Det var derfor ikke altid, det lykkedes mig straks at komme op, naar Pigerne kaldte paa mig om Morgenen, men saa hjalp det, naar Fader blot kom hen til Døren og sagde: Otto!”

Det er den første Sommer paa Herningsholm, Fader her har skildret. Da var han jo endnu ikke fyldt 15 Aar, saa man kan nok forstaa, at han kunde blive træt efter saa lang og varm en Dag. Om Efteraaret skulde, som min Fader videre siger, han og hans ældste Broder Heinrich se at lære noget bogligt. Nu traf det sig saadan, at der paa *Bjøjstrup*, en Gaard, der laa en Mils Vej fra Herningsholm, boede en Proprietær Petersens, en Familie fra Tønderegnet, der var Bekendte af Bedstefader, og da de holdt Huslærer, fik Fader og hans Broder Lov til at komme over en eller to Gange om Ugen, ligesom Tiden tillod, og tage Del i Undervisningen, der var paa Tysk. Da nu Fader næste Aar skulde konfirmeres, kneb det jo noget, men saa traf det sig saa heldigt, at Bedstefader kendte en Pastor *Johansen* i Gøjstrup Præstegaard i Sneibjerg Sogn, der stillede sig overmaade venligt og tilbød at læse og skrive tilstrækkelig Dansk til at blive konfirmeret paa Dansk. Det var i det hele en meget fornøjelig Konfirmationsundervisning, siger Fader, jeg spiste ogsaa

gerne med til Middag hos Præstens, men selve Konfirmationen, hvor jeg husker, jeg fremsagde en Salme og de 10 Bud, og Altergangen var dyb Alvor for mig.

Bekendtskabet med Pastor Johansen fik stor Betydning for Familien. Da han gennem Fader hørte, at hans Broder Heinrich havde megen Lyst til at læse, tilbød han at forberede ham til Latinskolen og gennemførte det, saa han senere — det ligger selvfølgelig betydelig senere — blev optaget i næstældste Klasse i Latinskolen i Pløn, den samme Skole og den samme Klasse, som hans Fader Aar tilbage var gaaet ud af. Den Gang, da Heinrich begyndte at læse, siger Fader, fik jeg ogsaa megen Lyst til det, men det kunde jo ikke nytte noget, da det kunde blive vanskeligt nok alene med Heinrich. Ja, det kunde det sikkert, og Fader fik trøste sig med, at nu efter Konfirmationen fik han Tid til udelukkende at beskæftige sig med det praktiske Arbejde i Hjemmet, som han selv siger. Det var imidlertid ikke den eneste Maade, hvorpaa Bekendtskabet med Pastor Johansen fik Betydning. Det fik det ogsaa direkte for Fader, som vi senere skal se.

I Efteraaret 1847 blev Herningsholm solgt til en Proprietær *Bjerggård*, der selv vilde have Mejeriet, og saa forpagtede Bedstefader Mejeriet paa den ovenfor nævnte Gaard (*Bjøstrup**), der jo ejedes af Proprietær Petersens. De havde nu faaet en dansk Huslærer, den senere bekendte Forfatter *Thyregod*, og hos ham begyndte den yngste Broder Carls Skolegang, saa han var den første af Brødrene, der læste A. B. C. paa Dansk.

Mejeriet paa *Bjøstrup* var betydelig mindre og vel ogsaa mindre besværligt indrettet eller beliggende end paa *Herningsholm*, og da den tredieældste Søn Fritz nu var 14 Aar gammel og dygtig til at hjælpe med, mente Bedstefader, at det var paa Tiden, at Fader kom ud at lære Landvæsenet — Mejerivæsen havde han jo lært ret grundigt — og det blev saa bestemt, at han skulde ned til den førnævnte *Theresienhof* ved *Pløn* for at lære det holstenske Landvæsen.

Saa udbrød Krigen 1848 og forhindrede den Plan. At Med-

---

*) *Bjøstrup* ligger 7 km sydøst for *Herning*.

delelsen herom har sat Sindene hos Familien paa Bjøstrup i stærk Bevægelse er lige til. De, baade Faderen og Moderen, var jo begge fødte Holstenere, og det var sikkert ikke længe skjult for dem, at Faderens Farbroder, den tidligere nævnte Kaptajn Georg Otto F. Lawaetz, havde sluttet sig til Insurgenterne. Men hvad de tænkte eller ikke tænkte — min Fader siger ikke et Ord derom i sine Erindringer. Hvad han selv tænkte eller i hvert Fald senere kom til at tænke om det nationale Spørgsmaal, udskyder vi til senere.

Da Fader nu altsaa ikke kunde komme ned til Theresienhof, blev man enige om, at han foreløbig kunde forpagte *Lavlunds* Mejeri, der laa umiddelbart ved *Herning**). Fader var da 18 Aar gammel. Da det lille Mejeri ikke forekom ham at give nok at bestille, hjalp han i sin Fritid med ved Landbruget eller tog en Haand med i Smedien, for Ejeren af Gaarden, en Proprietær Petersen, var en meget ivrig Amatør-Smed. Det var flinke Folk, Petersens, unge Folk, Fynboer, og der var kun den Fejl ved Opholdet, at de begge spiste saa hurtigt, saa Fader, der den Gang havde en god Appetit, maatte skynde sig saa meget med Maden — for at spise, efter at de ældre havde lagt Skeen eller Gaffelen, var jo stridende mod al god Tone. Jeg tror nok, jeg husker rigtigt, naar Fader tilskrev Spisningen paa *Lavlund* sin noget svagelige Mave. Her paa *Lavlund* kom Fader for første Gang ud til Selskaber, men han siger, at det svarede ikke helt til hans Forventninger.

Det gik ellers helt godt for Familien lige for Tiden. *Heinrich* læste flittig hos Pastor *Johansen*, *Fritz* klarede sig godt paa *Bjøstrup*, og Faderen havde det bedre. Men Søndag efter Nytaar 1849 kom der Bud til Fader om at komme hjem straks, da hans Fader var syg. Selv havde han sagt, at der var ingen Grund til Ængstelse, men da Moderen syntes, at hans Udseende havde forandret sig, havde hun dog sendt Bud efter Sønnen. Da han kom, Kl. 5 om Eftermiddagen, var Faderen død, stille og rolig uden Dødskamp. Det var den 7. Januar, han døde, kun 45 Aar gammel.

---

*) Nu er hele Gaarden indlemmet i *Herning* og omdannet til *Gader*. Stuehuset staar dog endnu og kan ses i Hovedgaden i Begyndelsen af Byen, naar man kommer Øst fra.

Bedstefader ligger begravet paa Gjellerup Kirkegaard, hvor hans Gravsted stadig holdes vedlige. Som ovenfor sagt, findes der desværre ikke noget Portræt af ham. Men det Billede, man danner sig af ham ved at høre om ham, er helt igennem sympatisk. Lette var hans Kaar ikke, som vi har set, og tungt maa det ofte have været for ham, der skildres som saa energisk af Naturen, at være hæmmet i den Grad af Sygdom. saa han maatte lægge saa haard en Byrde paa unge Skuldre, selv om de bar den med Glæde. Men den Lykke var ham i hvert Fald beskaaret at have en god Hustru og gode Børn.

Ved hans Død er der det mærkelige, at der derved i samme Decennium indenfor Fyrrerne døde tre Generationer i lige Linie, Postmesteren i Burg, Ferdinand Otto Volrath, 1840, hans ældste Søn, Overkrigskommisæreren, Postmesteren i Oldenburg, Andreas Hinrich, 1842, og nu altsaa Carl Wilhelm 1849.

Derved blev Fader i en Alder af endnu ikke fyldt 20 Aar Familiens Overhoved, og der kan maaske være Grund til at give det Afsnit af hans Liv, der handler om Tiden fra hans Faders Død, til han satte Foden under eget Bord, et nyt Kapitel og kalde det til Forskel fra det forrige:

DE UNGE AAR.

Andet Afsnit 1849—1852.

„Nu sad,“ siger Fader i sine Erindringer, „Moder altsaa ene tilbage med os fem. hvoraf Carl den Gang jo kun var 6 Aar og jeg 19.“ Mejeriforpagtningen paa Lavlund maatte Fader jo nu opgive og vende tilbage til Bøstrup for at forestaa Bedriften der. Det var saa meget mere nødvendigt, som Bedstemoder snart efter blev sengeliggende af Gigt. Lægen kunde ikke hjælpe. Men hvad gjorde man saa i de Dage (og forresten ogsaa undertiden i vore Dage som bekendt)? Man forhørte sig om en klog Mand eller en klog Kone. „Og nu traf det sig saadan“ — lad os lade Fader selv fortælle det — „at der tre Mil fra os boede en klog Mand, der hed Peter Crazy, og ham red Heinrich hen til og kom tilbage med den Besked, at Moder hver Aften skulde ryges med Enebær ved, at de brændtes over et Fyrfad. Selv skulde hun sidde med et Dækken over sig, saa Røgen fra Enebærrene kunde trække

rigtigt op ad det syge Ben. Saa skulde hun gaa til Sengs efter den ene Aften at være indgnedet i Kamferolie, den anden i Opodeldoc. Dernæst skulde hun hver Dag drikke Enebærkaffe og desuden den ene Dag drikke Enebærdræber og den anden Kamferdræber, vistnok en 30 Dræber. Desuden var der et andet Medikament, hun skulde tage, vistnok Svovl. Derefter kom hun sig. Man kan ikke sige andet, end at den kloge Mand i hvert Tilfælde forstod Betydningen af, at der, som man siger, „skete noget“, og det noget alvorligt. Og Hovedsagen var jo, at Patienten kom sig. Naa, helt overvandt hun nu aldrig Gigten, det kan vi ældre huske. Men mulig det var denne Kur, der gav min Fader en vis Svaghed for „kloge“ Mænd. Selv blev han jo lidt af det ude paa Refsnæs. Men det er en senere Historie.

Det var ikke under saa lette Forhold, at Fader overtog Styret paa Bjøstrup, da Krigen fik megen Indflydelse paa Handelen med Landbrugsprodukter, der før hovedsagelig gik til Hamborg. For at skaffe Penge byttede Fader et Par smukke brune Hopper paa Markedet i Vejle og Horsens mod et Par magre, men blev snydt af en Mand, der var bleven Fader anbefalet. „Jeg syntes nok ikke, det var saa godt med Handelen,“ siger Fader, „men jeg tænkte, han maatte jo vide det.“ Saa stødte der oven i Købet det Uheld til, at begge de tilbyttede Heste kort efter døde, den ene af Kolik, den anden uden nogen paaviselig Aarsag. Saa det var jo en noget trist Begyndelse for den unge Handelsmand.

Senere rejste Fader en Tur til Holsten, det maa have været under Vaabenstilstanden, Fader mindedes at have set tysk Militær undervejs. Turen gik til Hest hele Vejen, 38 Mil, og drejede sig om at faa rejst nogle Penge hos Bedstemoders Broder. Det lykkedes. Fader kom hjem med 100 Speciedaler (til Oplysning for den yngre Slægt tjener, at en Specie er lig 4 Kroner). Paa samme Rejse besøgte Fader ogsaa en Onkel Christian, ligeledes af Moderens Familie. Det var en typisk holstensk Gaard med Lade, Kostald, Hestestald og Lade i ét. „Det morede mig,“ siger Fader, „at se Bedriften her. De begyndte Kl. 4 $\frac{1}{2}$ om Morgenen med at tærskes med Plejl, min Onkel, Karlen og vistnok ogsaa Pigen. De lagde Sæden meget tykt ud og brugte korte, tykke Slagler og vedblev at tærskes over en Time paa det samme Underlag. Jeg maatte rigtignok

smide baade Frakke og Vest. Efter at det Arbejde var gjort, gik min Onkel hen for at fodre Køerne, Karlen for at vande Hestene og Pigen for at malke. Derefter fik vi allesammen en solid Frokost i en af de pæne propre Stuer med bonet Gulv.“

Som sagt, Turen gik til Hest. Da Fader paa Hjemturen i Flensborg besøgte en Broder til Pastor Johansen, var denne for god mod Hesten, saa den fik for meget at æde og blev forfangen og maatte under Dyrslægebehandling. Fader gik saa hjem og hentede Hesten senere i god Behold.

Som vi nævnede ovenfor, gik Landbrugsprodukterne stærkt ned i Pris under Krigen, en Mark (33 Øre) for Pundet af Vintersmør, Kalveskind 1 Rigsort (48 Øre), og Svin var næsten usælgelige.

Om hvordan, det gik med Svinene, lader vi Fader selv fortælle: „Da vi nu havde saa mange Svin hjemme, at vi ikke kunde huse dem, maatte jeg og en Dreng afsted med dem, og for at faa saa mange som muligt i Flokken købte jeg nogle til for 2 Specier Stykket. Vi drev 4 Mil om Dagen og fodrede Svinene Aften og Morgen med Korn. For at faa dem til at gaa, gik vi skiftevis i Spidsen med en Pose med lidt Brød, hvoraf de nu og da fik en Smule. Paa den Maade gik det helt godt, dog husker jeg, at paa den tredie Dag blev de bange for en Vejrmølle og stak af over Heden, men da vi fik fanget én og fik den til at skribe, vendte de andre om. Efter fem Dages March kom vi til *Store Tønder*, en Gaard ved Tønder, der ejedes af en Momsen, der var en Svoger til Petersens, der ejede Bjørstrup. Derfra tog vi til Tønder Marked, hvor jeg kun fik solgt 3. Derefter søgte jeg at sælge nogle omkring paa Egnen og kom saaledes ogsaa til *Grøn-gaard*, hvor jeg ikke fik afsat nogen, men ellers blev godt modtaget. Derfra gik vi til Aabenraa, hvor Markedet imidlertid var forbi, men der traf jeg en Handelsmand fra Flensborg, der vilde købe hele Flokken for at sende dem til Lübeck, men de skulde leveres i Flensborg, og da der ikke var nogen Udsigt til at komme af med dem, maatte jeg sælge ham dem til en Gennemsnitspris af 5 Kr. pr. Stk. Derfra havde vi saa 24 Mil at gaa hjem, 6 om Dagen. Det var midt i Oktober, vi kom hjem. Paa Henreisen havde jeg holdt min 20 Aars Fød-

selsdag i en Kro. En Gang var vi paa et Høloft, fordi der ikke var Plads i Kroen."

Det er jo klart, at det ikke har været nogen glimrende Forretning med de Svin, der blev travede oppe fra Herningkanten til Tønder, Aabenraa og Flensborg for at indbringe 5 Kr. pr. Stk. Og nogle af dem havde jo været købt til 8 Kr. pr. Stk. Svinene var ca. 1 Aar gamle.

„Paa Bjøstrup," fortæller Fader videre, „kom der ogsaa for Ejeren af Gaarden et meget knapt Aar, idet Foraaret kom saa sent og var saa koldt, at Vaarsæden først blev moden sent i September, og den 3. Oktober begyndte Regnen, og saa var der ikke Tale om, at man kunde faa Sæden tør i Oktober Maaned. Den, der saa tidlig havde sat Kornet sammen i smaa Stakke (Bornholmere), kunde naa at faa det kørt hjem om Vinteren i Frostvej. Men paa Bjøstrup fik de altsaa ikke Foder nok, og det var slemt for Mejeriforpagteren. Vi maatte leje 20 Køer ud paa Foder, men da vi om Foraaret — det var 1850 eller 51 — hentede dem hjem, var nogle saa magre, at de knapt kunde gaa. Hjemme paa Bjøstrup havde vi brugt den Udvej overfor de Køer, vi havde beholdt, at gøre Stalden mørk ved at hænge noget for Vinduerne, fordi man mente, at Køerne i Halvmørket kunde nøjes med mindre Foder.

Efter Krigen hævdede Konjunkturerne sig, og Forholdene blev lysere for Familien i det hele.

Heinrich blev jo optaget i næstældste Klasse i Latinskolen; Pløn og fik fri Middag hos Slægtninge og Venner. Her paa Skolen fik han en god Ven, en Brodersen fra Ditmarsken, der døde ganske ung og testamenterede ham, der lige var bleven Student, 1000 Rdl., saa det hjalp jo meget til, at han kunde fuldende sine Studier.

Og da nu den næstældste Broder Fritz var 18 Aar gammel og i Stand til at forestaa Bedriften paa Bjøstrup, tænkte Fader at søge sig selv en Mejeriforpagtning og foretog i den Anledning en Rejse, og da han kom hjem fra den, laa der Brev til ham fra Grev Lerche paa Møltrup, der tilbød ham Mejeriforpagtningen dér.

Det var Pastor Johansen, den samme, der havde læst med Fader til Konfirmationen, og som havde undervist Onkel Heinrich, der havde anbefalet Fader til Grev Lerche, og dette fik,

som vi skal se, afgørende Betydning for Faders senere Liv og Virkefelt, for over Møltrup gik Vejen over Birchendegaard til Kalundborg Ladegaard og Refsnæsgaard.

Men herom begynder et nyt Afsnit:

FODEN UNDER EGET BORD

1. Møltrup. 1853—1857.

Hovedgaarden Møltrup, der den Gang ejedes af Grev Vincents Lerche, der tillige var Ejer af Lerchesminde ved Kalundborg, ligger 13 km Nordvest for Herning i en udpræget Hedeegn, men med gode Enge, der skyldes Aaen, der løber forbi Gaarden. Hovedbygningen er ret anselig, prydet med Familierne Lindes og Lüttichauernes Vaaben, og Gaarden er omgivet af en Park, der er enestaaende for sin Egn og overgaar Herningholms.

Her rykkede Fader altsaa ind som Mejeriforpagter i Foraaret 1853. Men lige forinden var der sket noget, der kastede et gyldent Skær over de mørke Lyngbakker. Fader var nemlig den 20. Januar bleven forlovet med *Anne Charlotte Pauline Burchardi*, der var født den 10. Juli 1832 paa Grøngaard ved Tønder som Datter af *Heinrich Ludvig August Burchardi* og dennes Hustru *Ida f. Sieck*. De var altsaa bleven forlovede den 20. Januar, men ikke rigtigt, for den Gang regnede man sig ikke for rigtig forlovede, før man fik Forældrenes Ja, og saa sen var Postgangen, at Svaret først kom i Begyndelsen af Marts. Men saa var det ogsaa i Orden, og saa kørte Fader hende selv med sine egne Heste ned til Grøngaard. Og saaledes, siger Fader i sine Erindringer, kom jeg for anden Gang til Grøngaard. Man husker maaske, at Fader en Gang tidligere havde været der. Det var den Gang fire Aar tidligere, han kom drivende en Flok Svin, som han falbød. Svin skulde de ikke have nogen af, men han blev vist ud i Køkkenet for at faa noget at spise. Der stod en syttenaarig ung Pige med et venligt lyst Ansigt og bagte Pandekager. Det var *Charlotte Burchardi*. Og nu gik det saa mærkeligt til, at hun nogle Aar efter kom i Huset hos Familien Petersens paa

Bjøstrup for at lære Husholdning. Forbindelsen med denne Familie kan sikkert føres tilbage til, at den, som det fremgaar af Gjellerup Kirkebog, stammede fra Burkal Sogn i Nærheden af Grøngaard. Nu kan man bedre forstaa, hvorfor Fader med en vis Stolthed fremhævede, at saaledes, kørende med sine egne Heste, holdt han for anden Gang Indtog paa Grøngaard. Og sikkert og vist havde Romantiken spundet sit fine Spind om de to unge, der kom kørende ind i Gaarden i Marsken hin Foraarsdag. Jeg husker ogsaa endnu tydeligt, hvorledes Fader efter at have fortalt mig om dette sit andet Besøg paa Grøngaard længe tavs gik op og ned ad Gulvet, overvældet af Mindet om hine Dage.

De Breve, der blev vekslede mellem de to unge i deres korte Forlovelsestid, bærer i Sandhed ogsaa Vidne om ung Lykke, der er „ubesmittet af Verden“.

Om *Slægten Burchardi* vil det ikke være udenfor Planen at give nogle udførligere Oplysninger, ogsaa fordi to af Moders Søskende kom i saa nær Berøring med Hjemmet paa Refsnæsgaard, og fordi det i det hele var en ejendommelig og særpræget Slægt, der kan karakteriseres som meget retliniet, meget livlig og let bevægelig, med mindre Sans for Livets materielle end for dets ideelle Side.

Det er min Nevø, Adjunkt cand. mag. Jens Otto Arhning, jeg væsentlig skylder de følgende Oplysninger, som han med stor Flid og Eftersøgen paa Stedet har trukket ud af et stort Materiale, bl. a. en Stambog beroende hos en af Familien, Alfred Burchardi i Hamborg. Denne Stambog er indbundet i Træ med Læderbind og har 220 beskrevne Sider dels paa Latin og dels paa Tysk, og er ført af mindst et Dusin forskellige Hænder til forskellige Tider. Endelig har min Nevø skaffet Fotografier af Billeder af alle de mandlige Medlemmer af den lige Linie i Relation til Charlotte Burchardi. Det er sikkert en Sjældenhed indenfor borgerlige Slægter, at der eksisterer Billeder af 8 Generationer i ubrudt Række fra Aarene 1550 til 1850.

Familiens Stamfader er *Anton Burchardi*, g. m. Margrete Schrøder, Borger i Lybæk, begravet i Jakobi Kirke. Hans Søn, Anton B., f. 1580, blev 18 Aar gammel Magister, 1613 Præst ved Mariekirken i Lybæk, men da han kort efter i en offentlig Forsamling tog til Orde imod, at Lybækkerne havde

sluttet Forbund med „Belgierne“*), maatte han forlade Lybæk og tog til Rostock, hvor han stiftede et theologisk Collegium. 1616 blev han ansat som Præst i Kiel, og derved kom Slægten ind under det danske Monarki. Anton B., der døde 1628, var gift 2den Gang med Ursula Matzen, mater nostra dulcissima, d. v. s. vor søde Moder, hvis Afstamning, der optager de første 28 Sider af Stambogen, gaar meget langt tilbage og begynder med Herr Didlof Wittorf, Fürstlicher Voigt zu Neumünster, der maa have været en temmelig betydelig Mand, siden det er oplyst om ham, at han laante Chr. I. Penge, og gaar over Navnene Rulhaven, Scheele, Schrøder, Kuntzen, Carnarius til Faderen Andreas Matzen, hvis Vaaben findes afbildet.

En Søn af dette Ægteskab var *Georg Heinrich B.*, f. 1624, død 1701 som Provst i Segeberg og Præst i Heiligenhafen, g. m. Magdalene Müller. Der findes et meget smukt Maleri af ham i Kirken, hvor han staar og lægger Haanden paa sin lille Sønnesøns Hovede.

Hans Søn, *Peter Anton B.*, f. 1663, død 1714 som Præst i Segeberg, g. m. Christiane Adelhaid Jensen, ses at have studeret ved Universitetet i København, hvor han 1688 udgav et theologisk Skrift. Det berettes om ham, at kun den Omstændighed, at et Skib, han rejste med, blev forsinket, reddede ham fra at være til Stede i Teatret ved Operahusets Brand den 19. April 1689, hvorved der omkom mange Mennesker. Der opførtes ved denne Lejlighed Operaen „Der vereinigte Götterstreit“ med Tekst af P. A. Burchardi. Stykket var bleven opført første Gang d. 15. April i Anledning af Chr. V.s 44aarige Fødselsdag og havde gjort megen Lykke. B. noterer i Slægtsbogen at han til Tak for, „at have komponeret Skuespillet“ (hvormed maa nenes at have skrevet Teksten) fik „et større Bæger af forgyldt Sølv af Prins Christian.“

Atter en Præst, *Heinrich Anton*, Søn af foranstaende, f. 1700, død 1772 som Konsistorialraad og Provst i Sønnerborg, g. m. Christiane Bluhme, en Datter af den bekendte

---

*) Med «Belgierne» menes Beboerne i de 7 nordlige nederlandske Provinser («Generalstaterne»), der havde revet sig løs fra Spanien og som nu kaldes Hollænderne. Det var i Anledning af Øresundstolden, at Lübeckerne 1613 sluttede et Forsvarsforbund med Generalstaterne.

Hofpræst B., studerede i København ligesom Sønnen *Johan Anton*, f. 1740, død 1823 som Præst i Grube i Holsten, mellem Lybæk og Kiel. Han begyndte som dansk Gesandtskabspræst i Wien. Her viste han, som det ses af hans mange efterladte Breve, stor Hjælpsomhed, og derved kom han i Korrespondance med en Rektor-Familie i Waldenburg i Øvre-Schlesien angaaende Sønnen i Wien. Da nu Johan Anton var udnævnt til Præst i Grube i Holsten, lagde han Vejen om ad Waldenburg for at besøge Familien. Han kom, han saa Datteren, og han vandt hendes Hjerte, og efter kun et Par Dages Ophold førte han, 2den Paaskedag den 5. April 1779, „den meget dydige“ Christiane Augusta Friederika Hüttenrauch med sig som sin Hustru i Rejsevognen. Det Ægtepar blev Forældre til min Bedstefader, Ludwig Burchardi, som Nummer 5 af 9 Børn. Som Minde om den muntre Wienerpræst havde min Fader faaet hans Stigbøjler, nogle meget fine Messingbøjler, der kunde dreje sig efter Foden, og som vi Drengene var meget stolte over at faa Lov til at benytte en Gang imellem. De er nu i min ældste Broders Besiddelse.

Min Bedstefaders Forfædre i 4 Generationer var altsaa Præster. I det hele var der utrolig mange Præster i Familien Burchardi, nemlig 12 ud af ialt 20 mandlige Efterkommere af Familiens Stamfader, der naaede at blive voksne. Af de andre 8 var 1 Læge, 2 Jurister; 1 Borgmester, 1 Raadsherre og 2 Landmænd, hvoraf min Bedstefader altsaa var den ene og en af hans Brødre den anden. For den ottendes Vedkommende, der tilhører et tidligere Slægtled, er Livsstillingen ikke angivet.

Bedstefader var 35 Aar gammel, da han, den 3. April 1820, blev gift med den kun 19aarige Ida Sieck, Datter af Dr. med. Poul Sieck. Det var et meget fornøjeligt og livligt Par, som vi hellere maa fortælle lidt om med det samme.

Der var tolv Børn i Ægteskabet, og Kaarene var ikke store, men der var Solskin i Hjemmet. Min Søster Ida skildrer Bedstemoder saaledes: Hun bevarede til sin høje Alderdom (hun blev 78 Aar gammel) sit friske, livlige og ungdommelige Sind, sit smukke, fine Ydre og sit varme kærlige Hjerte. Endnu til sine sidste Dage læste hun daglig Aviserne og skrev lange Breve til sine mange Børn, Børnebørn og øvrige Slægt. Bed-

stefader var en meget jovial Mand, Børnenes særlig gode Ven, der gerne dækkede over deres Smaaforseelser overfor Moderen, der var mere striks. Han var ualmindelig livskraftig, havde ikke været syg en eneste Dag til han døde næsten 90 Aar gammel, efter endnu tre Dage i Forvejen at have arbejdet i sin lille Have. Der fortælles om ham, at han, da han var 89 Aar gammel, gik fire danske Mil og, efter at være ankommet til den Ven, han vilde besøge, sagde: „Lad os saa spille Skak“.

Familien paa Grøngaard havde altsaa 12 Børn. Den ældste Datter Henriette blev gift med Ingeniør Alexander Ziese, der var med til at anlægge den første Jernbane i Rusland. Sønner af dette Ægteskab var Carl Ziese, den senere bekendte Indehaver af de Schichauske Værfter i Elbing, Danzig, Pillau og Riga, og hans Broder, Ingeniør Rudolf Ziese, hvis Søn, Erich, er gift med min Søsterdatter, Agnete Holten-Nielsen. Den ældste Søn, Fritz, overtog Grøngaard efter Faderen. En Datter, Julie, blev gift med Købmand Eugen Hansen, der en Tid drev Forretning i Rusland og senere bosatte sig i Lübeck, en meget anset Mand, hvis Patricierhjem jeg godt erindrer fra min ældste Broder Louis' Bryllup, idet han er gift med Ægteparrets Datter, Charlotte. En Søn og tre Døttre døde i en ung Alder. Saa er der Tante *Therese*, som vi ældre husker saa godt, hun, der i saa meget lignede sin Moder, ogsaa deri at hun til sin høje Alder bevarede sin klare Aand, sit smukke, ejendommelige Ydre og sin ranke Holdning, en god og kærlig Datter mod sine gamle Forældre, som hun var hos til det sidste. Og Tante *Toni!* Jeanette Antoinette var hun egentlig døbt, men Tante Toni hed hun altid og alle vegne. Hun var en ugift Tante af den rigtige Slags, der levede med i sine Søskenes Glæder og Sorger, som var det hendes egne, virksom, livlig og altid paa Færde, hvor hun kom. Hun var vel nok den, der næst hendes Broder, Adolf, havde arvet mest af Faderens friske Humør. Hun havde tilbragt en Del af sin Ungdom hos Søsteren i Moskva. Efter Moders Død kom Bedstemoder ud til Refsnæsgaard og styrede Huset, medens Tante Toni tog hendes Plads paa Kalundborg Ladegaard. Den kære, gode Tante Toni! Noget Sproggeni var hun nu ikke. Vi Børn mente, at hun havde lært saa meget Russisk, saa det var gaet ud over Evnen til

at lære rigtig Dansk. Det var tit en Kilde til megen Glæde for os Børn, naar Tante Toni indskærpede os, at man godt kunde leve tilfreds i „lille Kar“, hvormed hun mente „smaa Kaar“, eller sendte Bud til Brugsforeningen efter „for 4 Skilling af alle Slags“ i Stedet for „Allehaande“, ligesom naar hun gav Besked paa, at „i Dag skal vi slagtes, og i Morgen skal vi bages“. Saa var der endelig i de ugiftes Trekløver Tante *Line*, den yngste af alle Søskende, en elskelig Sjæl. Hun var svagelig og blev sikkert forkælet af sine Søstre, men blev dog 88 Aar gammel. De tre Søstre boede i de senere Aar i deres lille hyggelige Dukkehjem i Byen Glücksburg. Jeg kan endnu mærke, nu jeg tænker derpaa, Duften af Roserne i deres lille Have.

Saa mangler vi kun Onkel *Adolf* i Omtalen af Moders Søskende, men han spiller ogsaa saa stor en Rolle i min Faders Kreds, at vi mindst af alle kan forbigaa ham. Onkel *Adolf* var et halvt Aar ældre end min Fader, men yngre af Sind. Han havde heller ikke gennemgaaet saa haard en Ungdom, der tidligt staalsatte min Fader, men ogsaa bortset derfra var han vidt forskellig af Temperament. Medens Fader af Naturen var noget reserveret overfor Omverdenen, gik Onkel *Adolf* ind i Folk med Træsko, som man siger. Fader var ikke og blev aldrig, hvad man kalder „folkelig“, Onkel *Adolf* blev det straks uden at ville det, kunde slet ikke lade være med det. Naar det kommer vi nok nærmere ind paa senere.

Det kan ikke undre En, at Onkel *Adolf* i 1848 straks og uden Tøven sluttede sig til Insurgenterne*) med den største

---

*) Der var flere af Familien Burchardi med, bl. a. 4 Sønner af Bedstefaders Fætter Georg Christian B. Han, der var Søn af Provst i Ketting paa Als, Christian Aug. B., og hvis Moder var en Huttenrauch, søster til Gesandtskabspræstens Hustru, var en Tid juridisk Professor i Göttingen, senere Professor i Kiel og derefter Medlem af Overappellationsretten i Slesvig samt Medlem af Rigsraadet. Hans Memoirer, der er skrevne i 1865 til Brug for hans Børn, blev udgivne i 1927 i Flensborg med Undertitelen: «Lebenserinnerungen eines Schleswig-Holsteiners». De yder et fremragende Bidrag til Forstaaelsen af Etsvrig-Holsteinismens Væsen og tegner et smukt Billede af Forfatterens retlinede Personlighed.

Begejstring. Han var da neppe fyldt 19 Aar, og ved Bov kom en Kanonkugle for tæt ved hans Hovede, saa han blev noget døv for hele Livet, men det har sikkert ikke dæmpet hans Humør. Havde han ikke sluttet sig til Slesvig-Holstenerne, havde han sikkert med samme Begejstring sluttet sig til Danskerne, for begejstres maatte han, naar store Ting skete. Nu deltog han i alle tre Aar i Krigen paa Oprørernes Side, blev derefter dansk Soldat, og blev saa saa ivrig dansk som nogen og lidt til, saa hans Børn ikke engang maatte lære Tysk. Jeg kan ikke lade være med i denne Forbindelse at fortælle en lille Episode, der har en vis psykologisk Interesse. En Gang i 80erne om Sommeren tog min Onkel og jeg ned til min tidligere nævnte Onkel Fritz' Sølvbryllup paa Grøngaard. Det var en meget fornøjelig Tur, for det var altid fornøjeligt at være sammen med Onkel, der havde et ejendommeligt Greb paa at have med Ungdommen at gøre — jeg var den Gang en ganske ung Student. Naa, vi kom saa til en Station, der hedder Jejsing Hostrup, den nærmeste ved Grøngaard. Vognen, der skulde hente os, var endnu ikke kommet, og den Gang kunde man jo ikke gaa ind og telefonere og spørge, om der forelaa en Misforstaaelse. Naa, vi ventede altsaa lidt udenfor Stationen, og saa siger Onkel: „Lad os gaa over paa Kroen, derfra kan vi holde Udkig. Der kan mere mig at drikke „en lille sort“ her ligesom i gamle Dage.“ Saa satte vi os ned og fik den omtalte „lille sorte“, og saa strøg Onkel sig over Panden og sagde: „Her har jeg siddet som ungt Menneske, og her sad vi ogsaa den Gang.“ — Og saa begyndte han at tale Tysk og fortælle om, da de meldte sig til Fanerne ved Oprørets Udbrud. Og sandelig, om ikke noget af Begejstringen fra den Gang sporedes i hans Stemme. Det var Stedet og Ungdomsminderne ved Idéassocationerne fra de kendte Steder, der greb ham, der sikkert slet ikke tænkte paa, at han sad og talte Tysk til mig. Naa, saa kom Vognen, og saa talte han Dansk igen. For han var som sagt meget ivrig Dansk trods dette Drømmesyn fra de unge Dage. Han var bleven stærkt greben af den grundtvigske Bevægelse og en af Hovedmændene ved Stiftelsen af Ubberup Valgmenighed. Ikke for intet er der i Kirken dér indsat en Mindetavle over ham, og mange af de gamle fra den Egn kan endnu fortælle om den Fest, der blev, naar han med sit

glade Smil og sin muntre høje Stemme traadte ind ad Døren og bød Goddag i Hjemmene eller under Besøg paa en Højskole*). Og det kan vi Børn fra Refsnæsgaard ogsaa tale med om, enten naar Onkel Adolf kom ud og besøgte os, eller vi besøgte ham og Tante Anna paa Birkendegaard. Hans Ægteskab var meget lykkeligt. Da Tante Anna døde i 1888, knækkede det ham egentlig. Han døde kun tre Aar senere, og,

Charlotte Burchardi.

1832 — 1871

som Lægen sagde til et af hans Børn: Man siger saa ofte: han døde af et knust Hjerte, men med Deres Fader passer det. Tante Anna var født Wohlert, fra Angelen.

Det var altsaa en god og hæderlig Slægt, livlig og fornøjelig, Fader blev indgiftet i, og hun, der blev hans Hustru, var en sjælden elskelig Kvinde, der blev ham en trofast Medhjælp og en kærlig Moder for hans Børn.

Brylluppet stod den 29. September 1854; efter Datidens Skik foretoges Vielsen i Hjemmet. Det var Brudens Far-

*) Ved hans Død, Jan. 1891, udgav Pastor Hoff et smukt lille Mindekrift om ham (V. J. Hoff: Adolf Burchardi, et Mindeord. Kolding 1891).

broder, A. Burchardi, der var Præst i Heiligenhafen, der viede det unge Par, hvoraf han manglede et Par Maaneder i at være fyldt 25 Aar, og hun var et Par Maaneder over 22 Aar. Noget stort Bryllup har det vist ikke været; fra Faders Side var tilstede Bedstemoder og Faders to Brødre, Heinrich og Fritz, tilligemed dennes Forlovede, Amalie Petersen, en Datter af Ejeren af Bjøstrup. Et smukt Par, der klædte hinanden godt, har Brudeparret været, for Fader var sikkert en ualmindelig smuk Mand, og selv om Moder ikke var en regelmæssig Skønhed, var hun nydelig, og hendes ualmindelig svære, blønde Haar har kontrasteret ejendommeligt til Faders sjældent smukke mørke, næsten sorte Haar.

Den 3. Oktober holdt Brudeparret sit Indtog paa Møltrup, hvor de foreløbig boede i den ene Fløj, indtil de om Foraaret, da Greven overdrog Fader hele Forpagtningen og selv rejste, flyttede ind i Hovedbygningen.

I Mellemtiden, inden Fader blev gift og medens han endnu kun var Mejeriforpagter, havde han, „fordi han syntes, han havde for lidt at bestille“, købt en lille Gaard, Kirkegaard kaldet, beliggende vest for Timring Kirke, paa 26 Tdr. Land, som han merglede og drænede, hvad der den Gang var noget nyt. Det første Aar høstede han endnu ikke saa meget, men det tredie Aar kom Frugten af Arbejdet. Han solgte saa senere Gaarden for det dobbelte af, hvad han havde givet for den.

Paa Møltrup blev min ældste Søster, *Sophie*, født den 12. Juli 1855, og min næstældste, *Ida*, 3. August 1857.

Det har været stille og fredelige Aar for Ægteparret herovre paa Heden, den mørke, alvorlige Hede, hvis Lyngtæppe dog udfolder sit skønne Blomsterflor, naar Sommeren gaar paa Hæld, og hvis Enges ejendommelige Frodighed staar i en saa mærkelig Modsætning til de omgivende Agres spidse Rug. En Gang imellem gik Turen ad de sandede Hedeveje med de dybe Hjulspor — for den Gang var de gode Kommuneveje, der nu fører til Møltrup, ikke anlagt — til Bjøstrup for at besøge Bedstemoder og Onkel Fritz, og nogle Familier i Omegnen stod de ogsaa paa Omgangsfod med, saaledes Proprietær Schnackenborg paa Eisingkiær og Geddes paa Frøstrup samt Møllerfamilien i Grimstrup Mølle. Konen dér, Abeline, hed hun, holdt Moder meget af. Saa var der Præstens, ældre

Folk, Langhoffs. Han havde tre Sognekirker, Vildbjerg, Timring og Høvling, men da han kun kunde prædike i de to, stod den ene tom hver tredie Søndag, og den Søndag, Timring Kirke, der er den nærmeste ved Møltrup, stod tom, begyndte Fader saa, fortæller han, at læse en Prædiken hjemme for Gaardens Folk. Folk paa Egnen holdt ellers meget af at gaa i Kirke, men der var den Gang ellers ikke meget kristeligt Liv, mente Fader. Han kom iøvrigt ind i det første frivillige Menighedsraad, men det fik ikke andet udrettet, siger han, end at faa Kirkegaarden drænet og faa nedlagt en Smugkro, fik ogsaa gjort noget for, at Husmændene kunde faa Arbejdet hjemme paa deres Lod gjort om Hverdagene, saa de ikke var nødt til at arbejde om Søndagen. Jeg gad vist, om de fleste lovvalgte Menighedsraad i vore Dage udretter synderlig mere!

Vi kommer her naturligt ind paa at berøre noget, der var uadskilleligt forbundet med Faders Sind og Væremaade: hans *Kristerdomsopfattelse* og den Maade, han førte den ud i Livet paa. Vi husker, hvordan Fader selv fortæller om sin Barndomsoplevelse paa Østerbygaard, hvorom han siger, at den fik Betydning for hele hans Liv, og det maa efter alt, hvad der foreligger, betragtes som givet, at Faders aandelige Liv gennem Ungdomsaarene er vokset en ganske organisk Vækst uden Brydninger og Kampe, uden nogen Art af Metodisme. Naar Vilh. Beck siger i sine *Erindringer*^{*)}, at Fader vistnok paa Møltrup kom til „aandelig Klarhed“, maa dette sikkert forstaas saaledes, at han dér bevidst sluttede sig til den Bevægelse, der senere fik Navn af „Indre Mission“. Det har været mod Slutningen af hans Ophold dér, idet han først i Efteraaret 1857 paa en Rejse til Sjælland tilfældig traf Beck i en Postvogn og først da kom i Berøring med Indre Mission. Aa Indre Mission i sin Vorden maatte tiltale Fader, ligger lige for, da den udløste hans Virkestrang. Han kom da ogsaa ind i Indre Missions første Bestyrelse sammen med Beck i 1861, men traadte ud i 1870. „Indre Missions Historie“^{**)} angiver som Grund, at Fader ønskede, at Lægfolkene skulde have større Indflydelse saavel i Arbejdet

*) S. 48.

**) S. 181.

som i Styrelsen. Det er muligt, at dette er rigtigt, men en meget medvirkende Grund var sikkert ogsaa en vis Karakteruoverensstemmelse mellem Fader og Beck. Fader var jo ingen Ynder af stærke Ord og endnu mindre af hurtige Domme over sine Medmennesker. Og selv var Beck jo i Besiddelse af et uforligneligt Lune og Evne til at karikere — men det faldt ikke i Faders Smag. Dog blev Venskabet bevaret ubrudt. Beck var ogsaa et af de faa Mennesker, Fader var bleven Dus med. En anden var Pastor Johs. Clausen, der jo ogsaa den Gang deltog i Indre Missions Arbejde, medens han senere som bekendt sluttede sig til Grundtvigianismen. Vi kommer senere nærmere ind paa Faders Livssyn, saaledes som det udviklede sig gennem Manddomsaarene og de gamle Dage*).

Opholdet paa Møltrup blev ikke af lang Varighed. I Efteraaret 1857 meddelte nemlig Grev Lerche Fader, at han nu var ved at sælge Møltrup, hvorfor han paa sin Broder Vilhelms Vegne tilbød Fader Mejeriforpagtningen af Birchendegaard og af sin egen Gaard, Lerchesminde. Da der dertil maatte anskaffes Mejeriredskaber, saaledes som de brugtes i de holstenske Brug, rejste Fader ned til Holsten og købte Mælkebøtterne fra en holstensk Gaard, der var gaaet over til at bruge de destinationse Jernfade (dem, vi senere kendte fra Mælkekældrene paa Refsnæsgaard og Kalundborg Ladegaard). Imidlertid bevirkede Pengekrisen i 1857, at den Mand, der vilde købe Møltrup, trak sig tilbage, og Fader fik

---

*) Om Faders Liv paa Møltrup og navnlig om hans Broder Fritz har Biskop Johs. Gøtzsche skrevet meget smukt i Livsruelser, Skildringer af jydsk Kristenliv omkring og efter Midten af det 19. Aarh. København 1925. S. 85 ff.

Jeg gør blot opmærksom paa, at naar han (S. 85) uden Forbehold siger, at «Slægten Lawaetz stammer fra Hussitterne og de mähriske Brødres Land», ophøjer han en af mig ailerede den Gang (i Kalundborg Avis 8. Juli 1914 i Anledning af min Faders Død) fremsat Hypotese til Historie. Jeg anser ganske vist nu denne Hypotese for at være ret godt underbygget mere end den Gang, da jeg fremsatte den som en ren Gisning.

Iøvrigt var Fritz Lawaetz ikke, som der ligeledes S. 85 siges, født i Holsten. Han var født i det slesvigske.

det saa ordnet saaledes, at hans Broder Fritz fik Lov til at overtage Forpagtningen af Møltrup fra Foraaret 1858 smtidig med, at Fader altsaa overtog Mejeriforpagtningen paa de to nævnte Gaarde paa Sjælland. Derved, siger Fder, kom han noget i Pengeforlegenhed, men da han havde god Kredit, kom han over det.

BIRCHENDEGAARD OG KALUNDBORG LADEGAARD. 1858—1866.

Hovedgaarden, Birchendegaard, ligger ca. 8 km Øst for Kalundborg. Hertil kom mine Forældre saa i April 1858 efter en noget eventyrlig Overfart fra Aarhus (jfr. min Broder Louis' Skildring heraf længere henne i Bogen).

Det gik ikke saa let straks med Mejeriet paa Birchendegaard, da den første Mejerske ikke var dygtig, men derefter fik de en udmærket dygtig Mejerske i Ane Matthiesen, der blev hos mine Forældre i en Aarrække. Skønt Grev Vilhelm Lerche var en særdeles flink Mand, faldt det dog ikke min Fader let i Begyndelsen at finde sig tilrette med ham, da min Fader fra Møltrup var vant til at være ene om Raadet og i det hele jo var en meget selvstændig Natur.

Her paa Birchendegaard stiftede Familien snart Bekendtskab med fiere af Egnens Folk, saaledes Lærerne Blegvads i Værsløv og Buchholtz i Tømmerup. En af de første, der besøgte dem, var Proprietær Lund fra Aldersro. Ham har vi ældre ofte senere set paa Refsnæsgaard og Kalundborg Ladegaard, en nobel og ejendommelig Personlighed. Saa var der Pastor Bechs i Ubby og senere Johannes Clausens i Stenmagle. I denne snævre Kreds følte Mejeriforpagterfamilien sig hjemme, deltog meget i Møderne i Ubby og fik, som min Fader siger, her rigtig Forstaaelse af Betydningen af det kristne Samfundsliv.

-- Allerede den første Vinter efter at være kommet til Birchendegaard fik Fader Tilbud fra Godsejer v. Barner paa Kalundborg Slots Ladegaard, der var Svigerfader til Grev Lerche, om at overtage Mejeriet dér. Det blev saa ordnet saadan, at Onkel Adolf Burchardi overtog Mejeriforpagtningen

paa Birchendegaard, medens mine Forældre 1. Maj 1860 flyttede til Kalundborg Ladegaard.

Paa Birchendegaard blev Ægteparrets ældste Søn, *Louis*, født 16. Februar 1859.

Kalundborg Slots Ladegaard maa vi beskæftige os noget nærmere med, da den, som vi skal se, kom til at spille en stor Rolle i min Faders Liv.

Den var oprindelig et Fransiscaner Kloster, bygget 1239

Kalundborg. Slots Ladegaard.

af Grevinde Inger af Regenstein, Jakob Sunesens Datter, hvortil der i Tidens Løb blev henlagt meget Jordtilliggende, der efter Reformationen blev lagt ind under Kalundborg Slot, idet Klosterets forladte Bygninger blev gjort til Ladegaard for Slottet, derfra Navnet. Under Svenskekrigen blev Slottet sprængt i Luften og Godset med Ladegaarden, ialt 6782 Tdr. Hartkorn, gled ud af Kronens Besiddelse, idet det blev solgt til den rige Gabriel Marselis fra Amsterdam. Efter adskillige Skæbnens Omskiftelser blev den 1742 købt af General Christian Lerche, der 1755 oprettede et Stamhus af den, hvortil den Gang Østrupgaard (Halvøen Asnæs) og det nuværende Refsnæsgaard hørte, og hvortil han yderligere føjede Lercehenfeld, Birchendegaard, Aunsøgaard og Vesterbygaard, hvorved dette Stamhus blev det største, der nogensinde har været i Danmark. Paa Østrupgaard, der under Navn af Ler-

chenborg nu blev Grevskabets Hovedsæde, byggede Grev Lerche en pragtfuld Hovedbygning, og paa Kalundborg Slots Ladegaard byggede han 1762 den nuværende Hovedbygning i to Stokværk, der i hvert Fald virker imponerende ved sin Størrelse, idet den er omtrent 87 Meter lang. Mod Slutningen af det 18. Aarhundrede frasolgte den daværende Besidder af Grevskabet imidlertid Kalundborg Slots Ladegaard med tilhørende Gods, bl. a. det nuværende Refsnæsgaard, og efter forskellige Ejerskifter blev denne Ejendom 1826 købt af Christian v. Barner, hvis Slægt stammede fra Tyskland, den samme Mand, om hvem vi ovenfor fortalte, at han havde overdraget Mejeriforpagtningen til min Fader, og her var det altsaa, at mine Forældre flyttede ind i Maj 1860, idet de boede i den nordre Del, for der var, som man kan tænke sig, Plads nok baade til Herskabet og til Mejeriforpagterfamilien. Ved Siden af Forpagterens Lejlighed laa Mejeriet.

Sammen med mine Forældre flyttede min Bedstemoder og min Faders to yngste Brødre, Hermann og Carl, ind. Bedstemoder havde jo hidtil styret Hus for Onkel Fritz paa Møltrup, men da han nu var bleven gift (med Amalie Petersen, en Datter af Proprietær Petersens paa Bjøstrup som ovenfor nævnt), flyttede Bedstemoder altsaa over til sin ældste Søn. Hermann var ved denne Tid 23 Aar gammel og Carl 17 Aar.

Det var et hyggeligt og kærligt Familieliv, der blev ført i Forpagterlejligheden paa Ladegaarden. Det er ikke altid saa let at have en Svigermoder i Huset, men for min Moder var det baade let og kært. For os ældre, der har kendt Bedstemoder, falder det ikke svært at forstaa, og for dem, der har kendt Moder, endnu mindre. Og hvad Brødrene angaar, da var Fader og Onkel Hermann som David og Jonathan, og Onkel Carls tørre Lune og morsomme Indfald har sikkert givet Anledning til megen uskyldig Fornøjelse.

Da Fader havde haft Mejeriforpagtningen et halvt Aar, forpagtede Barner ham hele Gaarden, der har et Jordtilliggende af 500 Tdr. Land, altsaa en større Historie, hvortil der skulde bruges en Del Penge, som Fader laante af Tante Henriette Ziese.

I Sommeren 1863 ramte en stor Sorg den lille Kreds, idet Onkel Hermann døde (den 6. August) af Tyfus. Fader laa samtidig selv syg af den samme Sygdom og kunde ikke en

Gang komme med til Begravelsen. „Da jeg kom op.“ siger han i sine Erindringer, „var det, som om et Stykke af mig selv var taget bort, da vi saa ganske samstemmede, ogsaa i de aandelige Ting.“ Med de sidste Ord sigter Fader til Onkel Hermánnns sjældent fromme, barnlige Sind, hvorum der foreligger mange Vidnesbyrd. Han skal have været et ualmindelig rent og elskeligt ungt Menneske, ubesmittet af Verden*).

Hermann Lawaetz.
1837—1863

Her i Kalundborg begyndte Fader hver Søndag Eftermiddag at læse en Prædiken for Gaardens Folk, hvortil der ogsaa sluttede sig nogle fra Byen, ligesom der ogsaa blev holdt godt besøgte Forsamlinger. Det var jo omtrent samtidig med, at Fader kom til Ladegaarden, at han kom ind i Bestyrelsen for Indre Mission, og jeg vilde antage, at hans Tilslutning til denne Retning fandt sit stærkeste Udtryk netop i Tredserne.

Den nærmeste Vennekreds her bestod af Lærer Cronbergs

---

*) Jfr. Pastor Vilh. Becks Tale ved hans Begravelse. Trykt Kalundborg 1863.

i Kalundborg, Proprietær Boesens, Rynkevangsgaard, Holm, Ubberupgaard, Kancelliraad Gyth (Sigrid Undsets Bedstefader), foruden de tidligere nævnte fra Birchendegaard.

Saa kom Krigen 1864. Og her kunde det være paa Plads at sige nogle Ord om Faders Stilling til *det nationale Spørgsmaal*, et Spørgsmaal, som vi holdt aabent ved Omtalen af det slesvig-holstenske Oprør 1848. Jeg tror, at man med ét Ord kan betegne det med, at Fader var decideret Helstatsmand. Derfor kunde han ikke have nogen Sympati for Slesvig-Holsteinismen, der vilde skille Hertugdømmerne fra det danske Monarki, men han kunde heller ikke sympatisere med dem, der ansaa det for det rigtigste at adskille de tysk talende Sydslesvigere og Holstenerne fra Riget, og som hævdede, at „al Fortræd kommer fra Tysk“. I vore Dage, da Sproggrænsen og Sindelagsgrænsen omtrent falder sammen, har man maaske lidt svært ved at sætte sig ind i den Tankegang, at Danmark ligesaavel som Schweitz og Belgien kunde være tosproget, uden at det gjorde noget Skaar i Rigets Enhed. Men man behøver blot at se paa Indskriften paa Monumentet paa Flensborg Kirkegaard over Slesvigere, der i Treaarskrigen faldt paa dansk Side: *Treu sie blieben geswurner Eiden*, for at fatte noget deraf.

Min Fader var jo født Holstener, og hans Modersmaal var Tysk, og min Moder var fra den Del af Slesvig, hvor man talte Tysk, og derfor faldt det dem naturligt at tale Tysk indbyrdes, ligesom de mente, at deres Børn havde godt af tidligt at lære dette Sprog, hvorfor de talte det med dem, dog vel ikke helt gennemført, i hvert Tilfælde kan jeg huske, at min Moder — jeg var 7 Aar gammel, da hun døde — undertiden talte Dansk med mig, ligesom hun læste Aftenbønnen „Nu lukker sig mit Øje“ paa Dansk. Men den Omstændighed, at der blev talt saa meget Tysk i Hjemmet, faldt, det er vel ikke til at undres over, nogle Folk noget for Brystet under Krigen og de paafølgende Aar. Det kunde imidlertid ikke falde Fader ind at rette sig efter en Folkestemning, som han fandt ganske uberettiget. Krigens ulykkelige Udgang har sikkert været en særlig stor Sorg for mine Forældre, fordi de derved mistede deres og Slægtens Hjemstavn.

Det falder godt i Traad med Faders hele Opfattelse, at han sluttede sig til den i August 1864 stiftede „Augustfor-

ening“, hvis Formaal var „at styrke Baandet mellem Konge og Folk og hævde Kongedømmets Betydning“, baade fordi Fader var og hele sit Liv forblev en særlig kongetro Mand*), der omfattede Chr. IX. med dyb Beundring, og vel ogsaa fordi der bag Augustforeningen laa skjult Tanken om for enhver Pris selv gennem en Personalunion at bevare Hertugdømmerne for Danmark. At Fader, eftersom Aarene gik, kom i nærmere Berøring med specifikt dansk Aandsliv, ligesom de danske Salmer — særlig Brorsons — sikkert kom til at staa hans Hjerte nærmest, er en Ting for sig.

I Krigen var ikke saa faa af Folkene, nemlig 19, hos Forpagteren indkaldte, men de kom alle uskadte hjem igen. Derimod var der to, der hørte hjemme i Herskabsfløjen, der ikke kom hjem. Det var Ejerens to Sønner, Carl og Valdemar. Den ene faldt som Officersaspirant den 18. April, den første Dag, han var i Ilden, da han, efter at Kompagniets Officerer var faldne, ene førte Kompagniet frem; den anden var som Elev i ældste Klasse paa Sorø gaaet med som Frivillig og faldt kun 14 Dage senere. Saaledes viste Slægten v. Barner sig som gode danske Mænd, selv om den var runden af tysk Rod. Aaret efter døde gamle v. Barner selv, hvem min Fader giver et smukt Eftermæle.

Ved Faderens Død overtog hans ældste og eneste efterlevende Søn, Leopold v. Barner, der indtil da havde boet paa Refsnæsgaard, samtlige Ejendomme, der den Gang foruden Refsnæsgaard og Kalundborg Slots Ladegaard omfattede Raklev og Refsnæs Kirker samt 65 Fæstehuse, og sagde Forpagtningen af sidstnævnte Gaard op — den kunde siges op mod Erstatning — men tilbød samtidig Fader at købe Refsnæsgaard og beholde Mejeriet paa Ladegaarden.

REFSNÆSGAARD 1866—1913.

Nytaarsdag 1866 underskrev Fader Papirerne paa Købet af Refsnæsgaard for 50000 Rdl. Jeg véd tilfældigt, at det

*) Som Kuriositet kan nævnes, at Fader, der havde levet under 6 Konger, havde set dem alle fra Fr. VI. til Chr. X.

netop var Nytaarsdag. Nemlig fra følgende: En Nytaarsdag mange Aar efter saa jeg min Fader beskæftiget i Kontoret. Han saa paa mig over sine Brilller og sagde: „Ja, jeg regner nu ikke Nytaarsdag for en egentlig Helligdag, for hvis jeg havde gjort det, vilde jeg aldrig have underskrevet Skødet paa Refsnæsgaard den Dag.

Bedstemoder og Onkel Carl blev paa Kalundborg Lade-

Refsnæsgaard.

gaard for at forestaa Mejeriforpagtningen. Mine Forældre flyttede ud til Refsnæsgaard den 30. April 1866. Datoen interesserer mig personlig, fordi min første bevidste Erindring stammer fra den Dag, da jeg to Aar og knap to Maaneder gammel stod paa en Skammel ved Vinduet i Spisestuen og saa ned i en fremmed Gaard, hvor der holdt nogle Vogne med Flyttegods. Paa Kalundborg Ladegaard var Familien bleven forøget med tre Børn, *Emma*, f. 3. Februar 1861, *Marie*, f. 26. Februar 1862, og *Herman*, f. 13. Marts 1864.

Altsaa: Vi er nu paa Refsnæsgaard. Det blev, hvis man vil tælle efter, den 13. Station paa Vejen i min Faders Liv, og der blev i Sandhed ikke noget Uheld ved det Tal, hverken i Tid eller i Indhold. Medens han gennemsnitlig kun havde været 3 Aar hvert af de andre Steder, blev han her i 48 Aar,

og de bragte ham megen Lykke og Glæde, vel ogsaa til Tider det, der for mange vilde være Genstand for alvorlige Bekymringer, og i hvert Tilfælde én stor Hjertesorg, som kun hans absolutte Tillid til Guds Vilje og Arbejdet bragte ham over.

Refsnæsgaard, der ligger paa den yderste Spids af Halvøen Refsnæs, har 350 Tdr. Land. Den var oprindelig Færgegaard og laa tæt ved Stranden. 1815 blev den flyttet til sit nuværende Sted, hvor den ligger midt i sine Marker. Navnet Hestehavegaard, som den oprindelig hed, har den rimeligvis fåaet, fordi den blev benyttet til Græsgang for løsgaaende Heste. Inden 1829 henlaa største Delen af Jorden nemlig ganske uopdyrket, bevokset med Krat og fuld af store Sten, noget i Lighed med Spidsen af Nabohalvøen Asnæs. Det Aar overtog den ovenfor nævnte Christian v. Barner den, fordi den fulgte med Kalundborg Slots Ladegaard, og Sagnet fortæller, at han selv oprindelig ikke var klar over, at Hestehavegaard fulgte med i Købet. Naa, selv om det ikke er sandt, er det forsaavidt godt fundet paa, som det viser, hvor ringe Værdi man den Gang tillagde Gaarden. v. Barner (der var en energisk Mand, opdyrkede en Del af Markerne, byggede en stor Faarestald til ca. 600 spanske Faar og anlagde en Have. For den Have med de dejlige spanske Kirsebær og de „russiske“ Vinterpærer foruden mange andre Herligheder havde vi Børn rigtignok ofte Grund til at være Barner taknemmelige.

Refsnæsgaarden, som den herefter blev kaldt, blev i 1844 bortforpagtet til Hr. Sünckenberg, der merglede største Delen af Jorden, men blev fra Midten af 50erne bestyret af v. Barners ældste Søn, den ovenfor nævnte Leopold.

Til Refsnæsgaard hørte altsaa et Areal paa 350 Tdr. Land. Deraf er 3 Tdr. Land Have og Gaardsplads og 16 Tdr. Land Eng og Mose. Hvordan Gaarden iøvrigt var og saa ud, og hvordan den kom til at være og se ud, er jeg glad over at kunne henvise til min Broder Louis' malende Beskrivelse nedenfor, som jeg kun skal supplere med nogle enkelte Ting. Jeg vil minde om Udsigten oppe fra Højen i Haven, den „nye Have“, som Fader anlagde i 1870 i Forbindelse med den gamle indtil Toppen af Bakken lige Øst for*), og hvorfra

*) Senere udvidet mod Øst af den nuværende Ejer, min Broder Cari.

der haves en vidunderlig Udsigt over Kattegattet til Sejerø Bugten, til Vejrhøj, Dragsholm, Sjællands Odde, Sejerø, Hjelm, Samsø, Jylland, Æbleø og Fyens Nordkyst og Asnæs. Jeg vil minde om de mægtige Banker, Rullehøj, Vaagehøj og Baunebjerg, og om de vidunderlige Dale med Hvidtjørnene, Slaaenbuskene, de vilde Roser og Markjordbærrene, Vindkilde og Grimsdalen, vor Barndoms Tilhold i Sommerens sollyse Dage. Jeg vil minde om Granplantagen ved Fyret paa

Refsnæsstrand i Nærheden af Refsnæsgaard.

den yderste Spids, hvor Revet skyder sig ud og to Have mødes, Granplantagen med Evighedsblomsterne. Jeg vil minde om Stranden, Nordstranden med Rullestene og det dybe Vand, og Sønderstranden, den venlige Sønderstrand med den sandede Bred og Badehuset, og den store Sten „Blak“, „Sveitzerbakken“ og Fiskerhuset.

A propos Fiskerhuset! Da min Fader kom til Refsnæsgaard, var Fiskeriet bortforpagtet til Jens Ellede, der i Afgift betalte 50 Rdl. og 100 Pd. Aal samt svarede Afgiften til Præsten. Præstekaldet havde nemlig i gamle Dage Ret til Aalestade dernede, og denne var nu afløst mod en Afgift af 40 Lispund (à 16 Pd.) Aal. Senere overtog Brødrene Hildebrandt Fiskeriet. De var Slesvigere, men meget dansksindede; Fader havde tilfældig truffet den ældste Broder, Peter, i en Diligence i Slesvig. De flyttede saa op tilligemed deres gamle

Forældre. Afgiften blev ordnet ved en 20 Aars Kontrakt paa omtrent samme Betingelser, som Elledede havde haft dem. Hildebrandts var meget dygtige og udvidede Fiskeriet meget. Det hørte med til Kontrakten, at vi paa Gaarden saa vidt muligt skulde have Fisk to Gange om Ugen. Fader holdt meget af Fisk, og det gjorde vi Børn maaske ogsaa. Dog syntes vi undertiden i Sildetiden, at det kunde blive lidt rigeligt, og vilde ubetinget have foretrukket Aal.

Det første Aar gav Høstudbyttet paa det opdyrkede Areal, der dog hørte til de bedste Jorder, kun $8\frac{1}{4}$ Fold. Til at passe Kørerne, hvis Antal hurtigt forøgedes, fik Fader en meget dygtig Mand, Hans Jensen, der med sin Kone, Karen, der ogsaa var en sjælden dygtig Kone, flyttede ind i Huset ved Skellet, „Hans Jensens Hus“, som vi Børn altid kaldte det. Hans Jensen forblev som Røgter hos min Fader i mange Aar til sin Død. Han havde sin gamle Moder i Huset. Hun var en meget bibelfast Kvinde. Jeg kan huske, min Fader sagde til mig: „Jeg er vis paa, hun kan sin Bibel bedre end mangan Præst.“ „Men det vil jeg naturligvis ikke sige højt,“ tilføjede han. Derimod sagde han højt ved hendes Begravelse: „Hvis alle Hjem var som det Hjem, saa saa det bedre ud paa vort fattige Refsnæs.“ Jeg kan huske, det slog mig ved den Lejlighed, lille som jeg var, at Fader var veltalende, den Maade han sagde det paa, den Begejstring han lagde i Ordene. Men det var ogsaa noget af Faders Kæphest, det, at man skulde sørge for sine Forældre, saa de ikke kom under Fattigvæsenet. Senere, da Kreaturbestanden blev saa stor, blev Voetmann en Slags Mejeribestyrer. „Vukmand“, som vi Børn kaldte ham, var ikke saa lidt af en Original. Han var meget dygtig og samvittighedsfuld, og vi Børn havde en vældig Respekt for ham, men han havde en bestemt Svaghed, der periodisk gav sig Udslag, og denne Svaghed var netop Grunden til, at Fader havde taget sig af ham. Saa var der Cramer, der passede Svinene. Ham havde Fader ogsaa taget sig særligt af, fordi han var kommet ulykkeligt afsted i sine yngre Dage. Han var en god og stille Mand, som i sin Fritid beslog vore Træsko, til vi selv lærte det.

Herude paa Refsnæs traf mine Forældre sammen med daværende Lærer i Ulstrup, den senere saa bekendte Agrar, Andersen Rosendal. Det blev deres nærmeste Omgang med

fælles Interesser, ogsaa paa aandelige Omraader. Præstens Pastor Pipers, var meget kærlige imod os, siger Fader, og det har vi ældre, der har kendt den rare Præstefamilie, godt ved at tro. Vi ældre husker nok Præstens Juletræ for Sognets Børn, hvor vi var med. Blandt Bønderne kom mine Forældre en Del sammen med vor Nabo, gamle Peter Hansens, og en Familie i Aagerup, Mads Pedersens, samt Mads Madsens i Kongstrup. Saa var der den gamle Kreds fra Kalundborg og Præsterne Holbæk og Jespersen, der kom og nu og da holdt Møder.

Det har været gode og lykkelige Aar for min Fader, disse første Aar, da Arbejdet begyndte at bære Frugter paa Mark og i Stald og Lader, og der var Tilfredshed og Lykke indenfor Hjemmets fire Vægge.

Da holdt Sorgen sit Indtog, den dybe Hjertesorg for min Fader, den bitre Smerte over at miste hende, sin Ungdoms Brud, sine Børns trofaste Moder. Jeg, der kun var syv og et halvt Aar gammel, hvor husker jeg, som var det i Gaar, den taagede, triste Decembereftermiddag, da det blev sagt os, at Moder var meget, meget syg — og det, der derpaa fulgte.

Den 10. December 1871 blev min Broder Lotter født*). Den 14. December ved 5 Tiden om Eftermiddagen døde min Moder af Barselseber. Saaledes sagt med knappe Ord. Et brat Farvel med kort Varsel for ham, hvis Livs Lykke hun havde været i stakkede sytten Aar, og et brat Farvel for Børnene, der hang ved hende, som Børn kan gøre det og gjorde det.

Hvor husker jeg, da Fader kaldte os ind i Skolestuen og sagde noget lignende som: „Lad os bede sammen til Gud, om Han vil lade Moder leve.“ Og vi knælede ned, medens han bad højt for sig selv og os. Men det skulde nu ikke være saadan. Lidt efter blev vi kaldt ind i Sovekammeret for at sige Farvel. Det var just det sidste Øjeblik, dog var Moder endnu ved fuld Bevidsthed. Saavidt jeg husker, lagde hun Haanden paa vort Hovede, en for en, og saa sagde hun, og de Ord staar prentede fast i min Erindring: „Kære Børn, holder fast ved Herren!“ Hun sagde det netop i denne Form,

---

*) Paa Refsnæsgaard var i Forvejen født Otto (18. Maj 1866), Carl (27. Marts 1868) og Fritz (4. December 1870).

paa Dansk. Saa sagde min Fader et Afskedsord til hende. Han sagde det, som det faldt naturligt, i det Sprog, hvori han i sin Tid havde talt med hende, da han vandt hendes Hjerte. Det var en Tak for hendes Troskab mod ham og os. Umiddelbart derefter lukkede Moder sine Øjne uden Døds-kamp.

Om Aftenen holdt min Fader Andagt i Spisestuen som sædvanligt. Jeg husker, at vi sang „Du Herre Christ“, og at Pigerne græd, og vi Børn græd, men at Fader talte fuldkommen roligt om den Sorg, der havde ramt Hjemmet. Fader havde, det være sagt med det samme, en Staalvilje og Evne til at beherske sig, der maa have kostet ham mere, end hvis han havde givet efter. Jeg har kun én Gang set ham give efter for sine Følelser ved Moders Død, og da var han ene og troede sig ubemærket.

Den 22. December blev min Moder begravet paa Refsnæs Kirkegaard, efter at Pastor Holbæk havde talt i Hjemmet og Pastor Piper og Pastor Emil Jespersen havde talt i Kirken. Jeg anfører efter en Afskrift, min Søster Ida har taget af den sidstes Tale, lige den første Sætning, fordi den karakteriserer min Moder godt: „Naar jeg tænker paa denne lyse og milde Kvinde, ved hvis Baare vi her er forsamlede, som jeg har set hende færdes i sit Hjem ved den Mands Side, som hun elskede saa inderligt, og omgiven af de mange Børn, som hang ved hende, — naar jeg tænker paa, hvordan det var hendes Glæde at være i dette Hjem og være alt, hvad hun kunde, for sin Mand og sine Børn, uden at hun selv vidste hvor meget hun var for dem, for dertil havde hun altfor ringe Tanker om sig selv, saa maa jeg mindes vor Herres Jesu Ord: Naar nogen vil være den første — — —.“ „Denne lyse og milde Kvinde“, ja, det er vel netop det Indtryk af vor Moder, vi ældre har bevaret. Min afdøde Søster Marie spurgte en Gang en Refsnæsserkone, om Mor ikke havde været smuk. „Om Deres Mor har været smuk,“ sagde Konen, „ved jeg ikke, men der blev lyst i Stuen, naar hun kom ind.“ Min Søster Ida, der var 14 Aar gammel, da min Moder døde, og som derfor har kunnet have mere Øje for det Ydre end jeg, udtrykker sig saaledes i et Brev til mig herom: „Jeg beundrede i høj Grad Moders Ydre, hendes smukke Profil, hendes fine, hvide Hud, hendes store bløde Haar. Jeg fik undertiden

Lov til at rede det, og naar hun sad ned, naaede det Gulvet og maatte om Sommeren flettes i fire Fletninger.“ Iøvrigt fortæller min Søster videre: „Mor forstod at opdrage. Aldrig rettede hun i andres Nærværelse, altid i Enrum. Blid som hun var og den ømmeste Moder, var hun dog meget bestemt, naar det gjaldt vor Opdragelse. Vi maatte gaa Tur hver Dag, og Mor raadede os til altid at faa en Times tilovers til nyttig og god Læsning. Jeg husker, at Sophie en Gang sagde: „Jeg er altid saa glad, naar Mor kalder, for saa er det altid noget godt.“

Moder elskede først og fremmest sit Hjem og var ikke glad for, at Fader saa ofte var borte, snart i Anledning af den ene snart den anden Forening o. l. Da Brugsforeningen blev dannet, var Fader meget optaget deraf, og fortæller min Søster Ida, jeg hørte tilfældig Moder en Gang sige til Fader: „Jeg tror, at Vorherre mere vil spørge om, hvordan du opdrager dine Børn, end om du laver en Brugsforening.“ Men deraf fulgte ikke, at Moder lukkede sig inde i sit Hjem. Tværtimod gik Moder meget ud i Sognet for at besøge syge og gamle, og under en Difteritisepidemi gik hun omkring og penslede med Helvedessten, Datidens Universalmiddel mod Difteritis.

Moder havde utvivlsomt et godt Fond af den Burchardiske Frejdighed og gode Humør. Jeg husker, at afdøde Holm, Ubberrupgaard, har fortalt mig derom. Betegnende er maaske i denne Sammenhæng en Udtalelse af hende — min Kilde er min Søster Ida — en Gang, da min Fader i deres Ægteskabs tidligste Tid kom hjem og fortalte, at han havde tabt i L'hombre (det var den Gang, senere opgav Fader aldeles Kortspil): „Naa, du har tabt i Kortspil, og jeg har brændt Hul i min Kjole, os to vil det nok gaa godt.“

Jeg har liggende foran mig nogle Breve, skrevne med min Moders sirlige, spidse Bogstaver til hendes Forældre og Søstre. I et af dem, der er dateret 18. November 1863, fortæller hun, at Fader er bortrejst, og at hun savner ham dobbelt nu efter Onkel Hermans Død, da han var saa meget ogsaa for hende. Dog, siger hun, maa vi jo bøje os for den Almægtiges Vilje, og Tiden, der lindrer saa meget, lader ogsaa den bitre Sjælesmerte gaa over til den dybe Vemod. Jeg har jo ogsaa saa meget at takke for, fortsætter hun, og Jer

kan jeg vel nok sige det til: Jeg tror ikke, der findes mange Mennesker som min Otto. Lidt efter skriver hun: Min Moder, der overfalder mig i dette Øjeblik saadan en Længsel efter, om jeg kunde føre dig rundt til alle Barnesengene — jeg sidder og skriver i Sovekammeret og hører dem alle ligge og sove. — Der ligger lille Marie endnu i sin Vugge, men Snedkeren skal nu snart have hendes lille Seng færdig, for hun støder stadig imod med Fødderne, hun er saadan en god og skælnsk lille En og saa utrolig fremmelig for sin Alder — —. Og saadan fortæller hun videre om de andre. Om, hvor højt hun elskede sine Forældre og Søstre, bærer hendes Breve ogsaa rigt Vidnesbyrd om. I det sidste Brev kort før hendes Død skrev hun med en ejendommelig Forudanelse: Eders Datters Kærlighed følger Jer ogsaa hinsides Graven —.

Lad Mindet om Charlotte Burchardi blive længe bevaret i vor Slægt!

Ikke et Aar efter Moders Død ramte en ny Sorg Fader, idet hans Broder Fritz paa Møltrup døde, den 30. September 1872*). Selv om denne Sorg ikke paa nogen Maade kunde sidestilles med Sorgen over Moders Død, berørte dette Dødsfald dog sikkert Fader dybt, da der altid har været et sjældent Sammenhold mellem Brødrene. Den ældste Søn, Carl, kom over til os efter Faderens Død for at gaa i Skole sammen med os. De andre Børn fandt efter Moderens Død ogsaa et Hjem paa Refsnæsgaard, men herom senere.

Som ovenfor fortalt, var *Brugsforeningen* i Ulstrup stiftet i 1871 inden Moders Død. Det var vistnok en af de første Brugsforeninger i Danmark. Den begyndte med 38 Medlemmer i et lille Hus, der blev købt for 600 Kr. Vi ældre kan huske den første Uddeler, Christian Hansen, en sjældent nøjagtig og samvittighedsfuld Mand. Det fortælles om ham, at han en Gang i Begyndelsen skar en Svedske over for at faa fuldstændig nøjagtig Vægt til Kunden. Den Brugsforening gav Fader meget at bestille i de første Aar, da han selv be-

---

*) Han døde paa Kalundborg Ladegaard, da han var bleven flyttet derover for at være nærmere ved Læge. Han var en dygtig Landmand, og baade han og hans Hustru var meget aandeligt interesserede. I Johs. Göttzsches ovenfor nævnte Bog: Livsrørelser, S. 87—92, faar han et meget smukt Eftermæle.

sørgede en gros Indkøbene og førte Korrespondance med de paagældende Firmaer i København. Jeg kan huske, at min Søster Ida, der var 14 Aar gammel og dygtig til Pennen, hjalp min Fader paa Kontoret i denne Tid.

Nogle Aar tidligere (1868) var *Landboforeningen* og *Sygekassen* bleven stiftet, og 1877 blev Refsnæs Sogns *Laane- og Sparekasse* og *Hjælpeforeningen* stiftet. Fader havde taget

Fritz Lawaetz.
1834—1872

Initiativet til Oprettelsen af disse Foreninger og omfattede dem alle med varm Interesse, men hans Hjertebarn var utvivlsomt den sidstnævnte, Hjælpeforeningen. Dens Formaal var ved frivillige S sammenskud at komme Folk til Hjælp under vanskelige Forhold og forhindre, at de kom ind under Fattigvæsenet. Den Gang havde man jo ikke Loven om Alderdomsunderstøttelse, og for mange gamle stod Fattighuset som eneste Udvej. Det var Faders Stolthed, at Fattighuset kom til at staa tomt, og at der ikke var en eneste Beboer i Sognet paa Fattigvæsenet. Hjælpeforeningen blev altsaa holdt oppe ved frivillige Bidrag, og hvad der kom ind ved en Basar en Gang

imellem. Disse Basarer og saa Landboforeningens Dyrskuer regnede vi Børn for Fester af uforlignelig Glans — vi var jo ikke saa forvænte med Fornøjelser som Børn i vore Dage, hvortil Stedets afsides Beliggenhed jo ogsaa bidrog.

Jeg har vist før sagt, at Faders Optegnelser om sit Liv, eller rettere altsaa, hvad jeg skrev ned efter hans Fortælling, standser umiddelbart ved Moders Død. Der lod han ligesom Jerntæppet gaa ned. Hvad der sker herefter, maa jeg altsaa selv konstruere udfra, hvad jeg selv erindrer, og hvad der paa anden Maade er mig bekendt. Jeg véd, at det blev gode Tider for Landbruget i 70erne, og at Fader afslog et meget fordelagtigt Tilbud om at sælge Refsnæsgaard i de Aar, fordi han mente, at Vorherre havde en Gerning for ham at gøre paa Refsnæs, og at det var et godt Sted for Børnene at vokse op paa. Efter hvad jeg har forstaaet, kunde han ogsaa en Gang ved denne Tid af Grev Lerche Lerchenborg have faaet Aggersvold i Forpagtning, hvad der sikkert pekuniært set var fordelagtigere end at drive Refsnæsgaard, men han mente som sagt, at hans Plads var paa Refsnæs' vindomsuste Banker.

Jeg har en Fornemmelse af, at Fader i de første Aar efter Moders Død med en vis Rastløshed kastede sig ind i Arbejdet, ikke mindst i Foreningslivet i Sognet. I hvert Tilfælde var jeg gammel nok til at lægge Mærke til, at hans hvide Ridehoppe „Ellen“ ofte var af Stald, og at vi tit var alene. Bedstemoder var kommet ud fra Ladegaarden for at være hos os i de første Aar, og en Tid var Tante Toni ogsaa derude, men der var alligevel en Følelse af stor Tristhed. Jeg kunde tænke mig, at Fader selv fik en Følelse af, at han manglede Evnen til, som man siger, baade at være Fader og Moder for sine Børn. Vi holdt af ham og vi beundrede ham, men vi havde den Gang — senere blev det anderledes — en vis Skyhed overfor ham.

Det var sikkert efter meget alvorlige Overvejelser, at Fader da i 1875 besluttede sig til at give sine Børn en anden Moder. Og den Kvinde, der hertil gav ham sit Ja, fortjente ogsaa fuldt ud hans Tillid. *Cathinka Volck*, f. 23. Juni 1839, Datter af Klædehandler i København Volck og Hustru, f. Westrup, havde været Lærerinde paa Refsnæsgaard fra 1869 til Begyndelsen af 1871, da hun rejste for at komme sig efter en Lunge-

betændelse. Hun var en udmærket Lærerinde, som vi Børn alle holdt meget af, og gennem mine ældste Søstre blev Forbindelsen vedligeholdt ogsaa efter, at vi havde faaet en anden Lærerinde. Brylluppet stod paa Juellinge i Østsjælland, hos Forpagter Rønnekämps den 14. Juli 1875, hvor hun efter sine Forældres tidlige Død havde fundet et andet Hjem. Faderen var tyskfødt, og som Følge deraf havde min Stedmoder (som jeg jo her maa kalde hende for ikke at forveksles med

Cathinka Volck.
1839—1920

min virkelige Moder, men som vi Børn ellers aldrig kaldte hende i Omtale) gaaet i Sct. Petri tyske Skole og var bleven konfirmeret paa Tysk. Imidlertid var hun bleven meget udpræget national dansksindet, og det samme gjaldt hendes Søstre*), den ordsprogsagtig beskedne *Emma*, der med Fryd fortalte om Troppernes Indtog i København efter Treaarskrigen, og den livlige og kvikke *Therese*. Emma døde 80 Aar

*) En Broder, *Johan Volck*, bosatte sig i New York, hvor han udgav «Nordlyset», der i en Aarrække var et Bannermærke for de Danske i De Forenede Stater.

gammel ugift som en højt elsket Jomfru-Tante. Therese blev 1874 gift med Forpagter *Wahl*, Alslevgaard under Grevskabet Bregentved, i hans andet Ægteskab. Hun var en sjælden Kvinde, der med lidt forstod at gøre sit Hjem lyst og festligt, saaledes som mange af os har erfaret det, ikke mindst i hendes Enkehjem paa Frydendalsvej, hvor hun døde 1921 i samme Alder som Søsteren.

Min Stedmoder var ubetinget en begavet Kvinde. Hun var meget forskellig fra min Moder i Udseende. lige saa mørk, som min Moder var lys, og nærmest med et noget sydlandsk Præg. Som sagt, hun var ubetinget begavet, men det var ikke noget let Hverv, hun havde paataget sig med alle de Børn og en stor Landhusholdning, og hendes overordentlige Pligtfølelse og et vist Hang til Grublen gjorde det ikke lettere for hende personligt. Hun kom os imøde med fintfølende Takt og stor Kærlighed, og efterhaanden vandt hun ogsaa os alle, selv om selvfølgelig intet i Verden for os ældre, kunde fordunde Mindet om vor egen Moder.

Jeg har det bestemte — og ganske naturlige — Indtryk, at Hjemmet herefter i Sammenligning med Aarene efter min Moders Død fik et lysere Skær baade for Fader og os Børn.

Vi blev jo efterhaanden mange. Vi var 10 i 1871, saa kom som ovenfor fortalt min Fætter Carl fra Møltrup til i 1872, syv Aar gammel, og saa kom der Smaafolk til i Faders andet Ægteskab, *Eva, Harald, Betty, Johannes, Carl-Emil* og *Magda*, seks ialt*), det blev 17. Og un hedder det sig gerne, at Fader desuden tog 6 af sine Broderbørn fra Møltrup, hvorved vi ialt blev 23. Det er forsaavidt rigtigt, som de 7 Broderbørn efter deres Moders Død i 1879 betragtede Refsnæsgaard som deres Hjem og ikke havde noget andet, men den ældste af dem, *Sofie**)*, var i hvert Tilfælde voksen, og de næste *Marie***)* og *Herma****)* var 15 og 14 Aar gamle. Derefter kom *Peter, Otto* og *Poul* i en Alder fra 10 til 7 Aar. Det blev jo en ikke lille Flok, der fylkede sig om Spisebordet, selv

---

*) Jfr. Slægtsregisteret.

**) Nu Enke efter Professor Zeuthen. En ældre Søster, Christine, var inden Moderens Død gift (med Pastor E. Nyborg).

***) G, m. Proprietær Schütt, Tagkærgaard ved Kolding.

****) Enke efter Bogholder Thuesen, Kalundborg.

om de sjældent var hjemme allesammen samtidig, og der kunde være nok at gøre med at holde deres Tøj i Orden. Der var ogsaa noget at tænke paa for Fader, for en Snes Børn — for at regne lidt rundt — lever nu en Gang ikke af ingenting, og Klæder, selv om de er hjemmesyede, koster ogsaa noget. Der maatte — foruden saa meget andet — Orden og Disciplin til. Det var ikke tilladt at gaa ud uden med Træsko undtagen om Søndagen, og hvert Barns Træsko havde sin bestemte Plads i et Slags Stativ i Gangen med Navn for hver, og Faders ørgede meget omhyggeligt for, at Træskoene blev beslaaede i Tide; og at der om Vinteren var gode varme Halmvisker i dem. Det var godt, for det sparede paa Støvlerne, og det forhindrede kolde og vaade Fødder —, men det sled paa Strømperne og gav meget at stoppe.

Sikkert blev vi opdragne meget spartansk efter Nutidens Begreber. Om Morgenen Kl. 7 kaldte Klokkeren til Mælkegrød eller Øllebrød. Kl. 9 fik vi en Mellemmad uden Paalæg. Kl. 12 Middag. Kl. 4 Mellemmad med et Glas Mælk. Kl. 7 Grød. Vi havde en dejlig Appetit, og Grøden smagte os godt, dog glædede vi os om Søndagen til The og Smørrebrød med Pølse og Ost Paalæg. Det kunde ogsaa hænde, at der blev gjort en Undtagelse om Hverdagene, nemlig naar der kom Fremmede i Besøg — og det var vi Børn saa alligevel heller ikke kede af. Dette med, at hele Familien, Voksne og Børn, spiste Grød om Aftenen, varede ved i hvert Fald til Slutningen af Firserne, muligt længere, men senere blev det indført, at der blev drukket The om Aftenen. Jeg kan huske, at vi i den Anledning klassificerede os Børn i dem, der havde gennemgaaet hele Grødperioden — hvad der ubetinget maatte anses for at være det fornemste — og dem, der ikke havde gjort det, hvad vi udlagde som en vis Blødgøthed.

Men i én Henseende blev der ikke sparet, nemlig hvad Undervisningen angik. Der blev sørget for de bedst mulige Lærere eller Lærerinder. En af os blev undervist for at blive optaget i en københavnsk Latinskole, og en anden — min Fætter Otto — til at blive optaget paa Sorø Akademi.

Fader, der selv havde været vant til at arbejde fra sin tidlige Ungdom, ansaa det med Rette for godt for os tidligt at tage en Haand med i det praktiske Arbejde. Saaledes maatte vi hjælpe med at luge Roer, og min Fætter Carl og

jeg maatte skiftes om Morgenen til at køre Hesten i Omgangen til Kærnen, ligesom vi holdt den ugentlige Prøvemalkning. Et Par Aar passede vi ogsaa Geder, der var købt for at bruge Mælken til Ostelavning, d. v. s. til at blandes i Mælken for at give Ostene en særlig god Smag. Vi havde en Snes Geder, som vi malkede om Morgenen, satte paa Græs og passede inde om Vinteren. Vi fandt det meget morsomt. Det var heller ikke kedeligt at køre Forspand i Høsten opad nogle af Bakkerne eller løse Læstræ. Men endnu mere morsomt var det at ride, og det opmuntrede Fader, der selv var en ivrig og meget dygtig Rytter, os meget i. Han var ikke bange for at lade os ride paa hvilket som helst Heste, naar der skulde Bud til Brugsforeningen eller til Kalundborg. Allergladest var vi, naar vi fik Lov til at ride paa hans egen Ridehoppe, „Ellen“, der, efter hvad det hed sig, havde deltaget i Krigen som Trompeterhest og i hvert Tilfælde havde et hemmelighedsfuldt indbrændt Mærke. Den bar meget højt, gjorde den, og den var ogsaa meget haard i Munden og løb mest med os, som den selv vilde, især ned ad Bakkerne — men flot saa det ud, syntes vi, og da vi ikke havde Lov til at bruge Stigbøjler inden en vis Alder, var Faren ved at falde af — og det skete af og til — ikke saa stor. At vi Drengene kendte hver eneste Hests Ejendommeligheder, behøver jeg ikke at sige. Der var „de to grønne“, en meget mærkelig Farvebenævnelse for to Knabstruppere, „den lange grønne“ og „den korte grønne“, andet hed de aldrig, og der var „Grisen“, en Graaskimmel, der sammen med „Tine“, der var helt hvid og, som det hed sig, var halvblods, ofte fungerede som Køreheste — for rigtige Køreheste, der ikke bestilte andet, havde vi selvfølgelig ikke — paa Turene til Kalundborg. Og der var „Niels“, der havde været ved Trænet og var ridestædig, men som gav sig, naar den fik af en Spore i Form af en Vildsvine-tand, vi havde fundet i Mosen, og der var „Blis“, der var kilden og vilde stejle, naar man kom paa Ryggen af den — ja, og alle de andre.

Det var i det hele et overmaade fornøjeligt og sundt Fritluftsliv, vi Børn førte, og da Møltrupperne kom, var vi altid nok til at lege Saltebrød eller andre Lege, ligesom der altid var noget spændende at finde nede ved Stranden eller i Vindekilde eller Grimsdalen. Om Sommeren var der den herlige

Badetid. Fader var meget ivrig til at bade og lære os at svømme, og vi holdt gerne ud til langt hen i September—Oktober.

Selskab manglede vi Børn jo aldrig. Vi var jo i os selv et lille Selskab. Og saa var der Daglejerne, som vi førte mangan Passiar med, naar vi gik ud for at ride med hjem fra Marken efter Arbejdstid og paa anden Maade, Jens Søren, der havde Nr. 1 Hestene, Peter Hansen, der havde en saa smuk Have, Ole Jensen, som vi havde Indtryk af var meget klog, Lars Johan, der var saa rar imod os og forærede os Pærer fra sin Have, Anders Søren, der havde været med i Krigen, og det havde Anders Jensen jo ogsaa været. Saa var der Landvæsenleverne, Leidesdorff, Waaben, foruden mange andre med saadan mærkelige Navne. Blandt disse var der en Nielsen, hvis Komme vi var meget spændt paa. Han var nemlig Københavner, Student, og det hed sig, at han var Søn af en meget fin Mand, altsaa alt det, som ondt var i vore Øjne i Retning af det, der skal til for at kunne sprede Møg og deslige. Han skulde tilmed komme ridende fra Ladegaarden med et Par nye Heste. Vi Drengene var enige om, at han kom ikke ret langt. De mest sangvinske holdt paa Kongstrup. Men han kom skam godt nok og var ikke bange for at tage fat*). Det var Eleverne i det hele taget ikke, og navnlig i Høstens Tid morede det os at lægge Mærke til, hvordan de pressede hinden med Arbejdet, især med at køre ind. Fader kunde sikkert have faaet adskillige højt betalende Elever, der saa til Gengæld ikke var pligtige til at deltage fuldt i Arbejdet. men det vilde han ikke.

I Sommeren 1882 (30. Juni) døde Bedstemoder paa Kalundborg Ladegaard 74 Aar gammel. Hun havde jo arbejdet meget i sin Tid og led til Stadighed af Gigt, som hun vel havde paadraget sig i Mejeriet. Vi Børn holdt alle meget af hende, og det havde vi ogsaa Grund til. Her paa Kalundborg Ladegaard boede hun altsaa sammen med Onkel Carl og havde det hyggeligt og godt og glædede sig over sin lille Rosen-

---

*) Det var Axel Holten-Nielsen, Søn af Oberstlieutenant, Departementschef C. Nielsen. Han blev (18. Nov. 1881) gift med vor ældste Søster, Sofie, var Forpagter paa Tølløsegaard 1881—1920. Døde 24. Juni 1928 i Holte.

have udenfor Vinduerne og over tit at faa Besøg af Fader, der gerne bragte et Par af Børnene med. Og ofte kom hun jo ogsaa ud i Besøg paa Refsnæsgaard, ligesom hun som foran fortalt i flere Aar efter Moders Død styrede Huset paa Refsnæsgaard. Jeg har et levende Indtryk af den sønlige Ærbødighed — jeg kan ikke finde noget andet Udtryk for det, som Fader udviste overfor Bedstemoder. Jeg husker en Gang, der var ringet til Middagsbordet, og vi stod og ventede paa

Sophie Magdalene Siegmund.
1808—1882

Bedstemoder. Da hun kom ind, sagde hun: „Undskyld, jeg har ladet vente paa mig.“ Men Fader sagde — og det var den Maade, han sagde det paa: „Du skal ikke gøre nogen Undskyldning, kære Mor; hvor tit har du ikke maattet vente paa os.“

1887 købte Fader Kalundborg Slots Ladegaard af Enkefru v. Barner. Bøndergodset og Raklev Kirke fulgte ikke med. Saadan havde Fader ønsket det. Jeg husker, at jeg fik Brev fra Fader om det skete, hvori han advarede mig, der den Gang var en ung Student, mod at faa store Tanker i den Anledning.

Ladegaarden — vi brugte jo gerne den forkortede Betegnelse — har et Areal paa 550 Tdr. Land, 60 Tdr. Hartkorn. Vi har ovenfor fortalt en Del om dens Historie. Selve Bygningerne, der er omgivne af en meget stor og smuk Have, ligger lige op ad Byen, Jorderne strækker sig i Vest og Nord. De er delvis af udmærket Bonitet, delvis noget lettere og af et meget kuperet Terræn med smuk Udsigt over Kalundborg Fjord. Der var en Besætning paa 19 Heste og 130 Køer ved Overtagelsen.

Onkel Carl havde i ca. 20 Aar indtil Maj 1886 bestyret Ladegaarden. I de senere Aar havde min Søster Marie styret Hus for ham. Nu blev det ordnet saaledes, at min ældste Broder, Louis, der blev gift med sin Kusine fra Lübeck*), forpagtede Gaarden, medens Onkel Carl selv købte sig en Gaard, hvad der forresten ikke skete lige paa en Studs, hvad der næppe kan forbavse nogen, der kendte Onkels forsigtige Overvejelser. Tilsidst fik han dog købt Helgenæs ved Nakskov, som han fik meget ud af og beholdt i en Aarrække, hvorefter han, hvis Helbred i de senere Aar ikke var stærkt, trak sig tilbage paa en mindre Gaard, Baunebjerg ved Humlebæk. Han døde ugift 1912 og testamenterede sin ikke ubetydelige Formue til sine Broderbørn paa Refsnæsgaard og sine Guld børn.

Onkel Carl var en Spartaner i sin Levevis. Skønt altsaa velstillet i en Aarrække anvendte han det mindst mulige paa sig selv. Dog var han kun paaholdende overfor sig selv. Han var ikke saa lidt af en Filosof og interesserede sig meget for Historie. Han var i Besiddelse af meget Lune og var i det hele det hyggeligste Selskab, man kan tænke sig. Mens han sad og røg smaat, men flittigt paa sin halvlange Pibe. Han var trofast i al sin Færd imod Fader — det husker jeg netop, at Fader særligt har fremhævet — og han var trofast mod hans Børn, og derfor, og ogsaa fordi han i saa mange Aar samarbejdede med Fader, hvem han stod saa nær, bør han mindes særligt af Slægten.

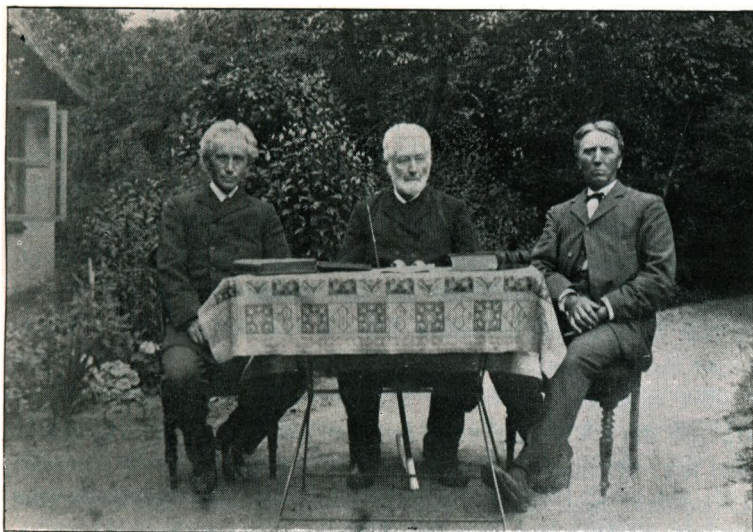
I Slutningen af Firserne var Fader meget optaget af Kampen om *Kunstsmørret*, som man den Gang kaldte Margarinen.

---

*) Charlotte Hanssen, en Datter af den ovenfor nævnte Julie Hansen, f. Burchardi.

Det var noget helt nyt, der var kommet op, dette Kunstsmør, og Fader saa saadan paa det, at naar Danmark lavede Kunstsmør, vilde det i høj Grad skade vort Renommé paa det engelske Marked. Hvis Danmark derimod var det eneste Land, hvor Fabrikation af Kunstsmør var forbudt, vilde Englænderne deri finde en Garanti for, at alt Smør, der kom fra Danmark, var ægte Natursmør. Altsaa begyndte Fader en meget energisk Agitation for „Rent Land contra Kunstsmør“, holdt

Tre Brødre: Fader, Onkel Heinrich, Onkel Carl.

Møder, skrev en Pjece mod Kunstsmørret og fik flere betydende Landmænd med til et Agitationsudvalg. Der blev stærkt Røre om Sagen, der gik paa tværs af de politiske Skillelinier. Saaledes ivrede Hørup i „Politiken“ for rent Land, medens de konservative stod delte, og Indenrigsministeren, Ingerslev, stod vaklende. Resultatet blev den første Margarinelov, der i hvert Fald sikrede mod falsk Varebetegnelse, men „det rene Land“ gik jo ikke igennem. Jeg er ude af Stand til at bedømme, om Fader saa rigtigt i den yderliggaaende Stilling, han indtog i dette Spørgsmaal, men jeg ved i hvert Fald, at han kæmpede ud fra, hvad han ansaa for gavnligt for Landet. Og da han netop havde været en af Foregangsmændene paa Mejeribrugets Omraade, kan man forstaa, at den Tanke, at et Kunstprodukt skulde afløse — og den Mulighed ansaa man den

Gang for nærliggende — det, der var det bærende i det danske Landbrug, bragte ham paa Krigsstien. Der blev, saa vidt jeg véd, heller aldrig brugt Margarine i Hjemmet paa Refsnæsgaard. Der blev fra en af de Ledendes Side indenfor Margarineindustrien, efter hvad der er bleven mig fortalt, gjort Forsøg paa at vinde Fader for et fordelagtigt Samarbejde om en ny Margarinefabrik, men det gik Fader selvfølgelig ikke ind paa. Det var i Slutningen af 1887 og de første Månedes af 1888, at denne Margarinekrig, som nu hører Historien til, rasede.

Nogle Aar før denne Tid blev der gjort Forsøg paa at inddrage min Fader i den aktive Politik. Fader var ubetinget konservativ og stemte altid paa Højre. Han havde den største Respekt for Estrup, men var noget betænkelig ved Provisoriepolitiken. Der skete da en Henvendelse til ham fra de ledende indenfor Højre og enkelte moderate i Kalundborg-Samsø Kredsen om at lade sig opstille. Jeg, der den Gang var hjemme som Student i en Ferie, fik det Hverv at tage til Samsø og tale med nogle bekendte Mænd fra begge Sider. Trods meget indtrængende Advarsel fra Fader mod at lægge et Ord til eller tage et Ord fra de Stændpunkter, han udviklede for mig, gik det i Virkeligheden hverken værre eller bedre, end at naar jeg talte med en Højremand, blev Fader, jeg vil ikke sige reaktionær, men noget i den Retning, og naar jeg talte med en moderat Venstremand, fik Fader et stærkt Anstrøg af Liberalisme. Jeg fik liden Tak, da jeg kom tilbage, saa meget mindre, som jeg lumskelig havde iadet være med, før Dampere til Samsø havde lettet, at aabne et Brev, hvori Fader tilbagekaldte min Mission, fordi han, som det viste sig med Rette, alligevel var bange for, at jeg ikke vilde holde mig Instruksen efterrettelig. Naa, det hele blev saa opgivet for den Gang. Derimod blev Fader opstillet i Holbæk Amts 1. Kreds (Holbæk) 1895. Det var Valget efter Forliget. Faders Modkandidat var Fogtmann, en dreven Politiker. Fader var Højres Kandidat, men blev støttet af flere bekendte Moderate. Jeg har det Indtryk — jeg havde nemlig Lejlighed til at overvære adskillige af Vælgermøderne —, at Faders Valgkampagne ikke var vellykket, set fra det Standpunkt at fiske Stemmer. Han udtalte sig med forfærdende Aabenhed om nogle Spørgsmaal, og om intrikate politiske Tvistespørgsmaal sagde

han rent ud, at han kendte ikke noget til dem, og de interesserede ham ikke. Det var sociale og Samfundsspørgsmaal, der laa ham paa Sinde —, men Vælgerne vilde høre om Forliget og Estrup. En enkelt Udtalelse af ham, der forsaavidt er karakteristisk for ham, husker jeg. Der blev spurgt ham, hvorledes han vilde stille sig til, at det Offentlige eksproprierede Len og Stamhuse. Dertil svarede han: „Jeg holder mig til det Ord: Du skal ikke stjæle.“ Det var ved et stort Vælgermøde i Holbæk, og det Svar faldt ikke i særlig god Jord. Det samme gjaldt hans stadige Kamp for at Brændevinen, der den Gang kostede 28 Øre Flasken, burde gøres dyrere. Slagordet „den fattige Mands Snaps“ havde endnu for stor Magt. I det hele befandt Fader sig, skønt han ikke lod sig gaa paa, ikke vel i Vælgermødeluften og var glad, da Kampagnen var forbi, og han ikke var bleven valgt. Jeg er ogsaa ganske overbevist om, at Rigsdagslivet vilde værebleven ham en eneste Skuffelse. I Virkeligheden var han, som han selv en Gang har sagt mig, noget af en Enspændernatur, og det at skulle rette sig efter et Parti og tage taktiske Hensyn vilde aldeles ikke have ligget for ham.

En Gang i Halvfjerdserne eller muligt i Begyndelsen af Firserne var der Fællesspisning i Holbæk Amts økonomiske Selskab. Det var i Socialismens Begyndelse, og der blev talt meget om Socialismens „nedbrydende Kræfter“ og om, hvad man skulde gøre for at modarbejde den. I et Hjørne af Salen sad et meget muntert Selskab, der drak og raabte op om det brændende Spørgsmaal. Saa rejste Fader sig og sagde: „De Herrer, der sidder dér og drikker Champagne, de bidrager mere end noget andet til at fremme Socialismen.“ Det er ikke Fader selv, der har fortalt denne lille Episode, men En, der har overværet den.

Fader var ikke i og for sig imod Husmandsbevægelsen, men han hævdede med stor Styrke, at Statshusmændenes Lodder var altfor smaa til at de kunde leve paa dem.

Faders politiske Stilling gjorde intet Skaar i hans Forhold til Sognets Beboere, der tværtimod i 1892 i Anledning af, at Fader havde været bosat 25 Aar i Sognet, henvendte sig til Amtmanden med Henstilling om, at han vilde bevirke, at Fader blev udnævnt til Ridder af Dannebrog, hvilket ogsaa skete. Derefter indbød Refsnæsserne til Fest for Fader den

22. Februar 1893, hvorom der foreligger et trykt Mindeblad*). Opfordringen til Beboerne i Refsnæs Sogn blev udsendt af 16 Mænd og havde følgende Ordlyd:

„Vi undertegnede Beboere af Refsnæs Sogn er enige om, at Otto Lawaetz's Virksomhed blandt os for Oplysning, Fremskridt og Velstand i de nu forløbne 25 Aar har været saa velsignelsesrig, at vi alle erkender, at vi staar i stor Taknemmelighedsgæld til Jubilaren.

Som et synligt lille Bevis paa denne Erkendelse haaber vi at skænke ham en Mindegave af Sølv, hvori vi ønsker nedensaaende Mindeord indprægede:

Mindegave fra Beboere i Refsnæs Sogn til Otto Lawaetz 1893. Tak for trofast Daad iblandt os i de forløbne 25 Aar. Gud velsigne Dem og Deres Minde.

Enhver, som deler disse Tanker og har Lyst til at være med, kan tegne sig for Bidrag paa omstaaende Liste. Uden at dele ovenstaaende Erkendelse af Lawaetz's Fortjenester bør ingen yde Bidrag til Mindegaven, da denne maa betragtes som et Udtryk for nævnte Erkendelse.“

Indbydelsen blev fulgt meget villigt, hvad der fremgik af den ualmindelig pragtfulde Jardinière*) og af den Tilslutning, Festen i Forsamlingshuset fik. Som særlige Æresgæster — foruden alt, hvad der kunde komme til Stede af Refsnæsgaarderne — havde Komitéen indbudt følgende af Faders Venner: Godsejer, Etatsraad Holm, Lerchenfeldt, hans Søn, Forpagter Holm, Lerchenfeldt, Proprietær Holm, Ubberupgaard, Proprietær Andersen, Rosendal, Formanden for Kalundborg og Omegns Landboforening, Jakob Hansen, Formanden for Tømmerup Landboforening, J. Cl. Nielsen, og Formanden for Samsø Landboforening**), Landbrugskandidat Holm, Madebjerggaard, alle med Hustruer.

Selve Festdagen samledes Festens Deltagere ved Brugsforeningen i Ulstrup, hvorfra de med Musik i Spidsen gik i Procession op til Forsamlingshuset, der var smykket i Dagens

---

*) Mindeblad om Refsnæssernes Fest den 22. Februar 1893 til Ære for Otto Lawaetz, R. D., Refsnæsgaard.

*) Der nu pryder Hjemmet paa Kaalund Kloster.

**) Fader var Æresmedlem af Samsø Landboforening. Samsingerne havde ogsaa i sin Tid aflagt Besøg paa Refsnæsgaard.

Anledning, ligesom der ogsaa var plantet en Faneallé langs Vejen, der skulde passeres. Da Toget med Jubilaren og hans Familie i Spidsen var ankommet til det smykkede Forsamlingshus, tog Deltagerne i et Antal af ca. 200 Plads ved de dækkede Borde.

Festtalen for Fader blev holdt af Friskolelærer Søren Rasmussen, Ulstrup. De, der har kendt ham, behøver i Sandhed ingen Præsentation, og for dem, der ikke har kendt ham, er det vanskeligt i faa Linier at tegne et Billede af denne udmærkede, ideelt anlagte Personlighed, Manden med det store Hjerte og det barnlige Sind, hvori dybe Tanker dog stadig rørte sig, Havemanden, der elskede sin Skole, Grundtvigianeren, der elskede alle Kristne.

Rasmussen sagde bl. a.: Den, der vil føre noget frem, som skal faa blivende Værd, han maa ikke skaane sig selv, han maa selv tage Tag og helst ved den tungeste Ende. . . . . Vi skønner, at De hører til de ægte Riddere, der tør gaa i Spidsen og tage Førerens besværlige Arbejde og Skuffelser paa Deres Skuldre. . . . . Deres Virksomhed har været meget forskelligartet og dog stadig haft til Maal at fremme Oplysning, Fremskridt og Velstand blandt store og smaa. . . . . Tak for ihærdigt og trofast Arbejde for alle Foreningers Levedygtighed. . . . .

Efter at der var sunget en Sang af Proprietær Lund, Aldersro, takkede Pastor Kiørboe særligt for Oprettelsen af Hjælpeforeningen, hvorved saa mange var bleven fritagne for at søge Hjælp hos Fattigvæsenet. Herredsfoged Hansen sagde, at han aldrig forgæves havde henvendt sig til Fader, naar han i sin Embedsvirksomhed var kommet i Berøring med Personer, der trængte til timelig og aandelig Oprejsning, idet Fader altid havde været villig til at tage saadanne i Arbejde og hjælpe dem frem, ligesom han fremhævede Faders Virksomhed som Landvæsenskommissær og Medlem af Retskredsens overordentlige Sundhedskommission.

Foruden adskillige andre til Lejligheden skrevne Sange var der en, skrevet af Proprietær Holm, Ubberupgaard, der gjorde særlig Lykke. Holm Ubberupgaard, som han altid blev kaldt til Forskel fra Holm Lerchenfeldt, var jo en af Faders ældste Venner, allerede fra Birchendegaardstiden. Han var en uhyre fornøjelig Mand og havde en sjælden Evne til at sige Tingene

paa en overraskende pudsig Maade. Holm havde skrevet i sin Sang:

Et Geni er En, der skaber,
bringer nye Tanker frem,
mens vi andre staar og gaber,
prøver paa at fatte dem;
det er det, Lawaetz har gjort,
det er det, man kalder stort.

I Tiislutning til disse Linier holdt Holm en Tale, hvori han bl. a. sagde: En Gang gik jeg med Holm (Lerchenfeldt) paa Gærden mellem hans og Lawaetz' Jord, og vi saa Lawaetz' Heste trække svensk Harve, og Hestene gik, som Lawaetz altid vil have, umaadelig stærkt. Saa sagde Holm: Tror du, det kan betale sig, det koster Hestekød? Nej, det kan vist ikke betale sig, sagde jeg. En anden Gang gik jeg med L. paa det samme Gærde, og saa saa jeg Holms Heste trække Harve, og de gik meget langsomt. Saa sagde L.: Tror De, det kan betale sig? Nej, sagde jeg, det kan vist ikke betale sig. Men jeg tænkte: Saa maa det kunne betale sig, at jeg lader mine Heste gaa i et Tempo, der er midt imellem de to Geniers. Vi véd, hvor udmærket L. har forstaaet at udrydde Ukrudtet. Her var Holm og han ogsaa uenige — Genier er aldrig enige — L. sagde: Det skal harves bort. Holm sagde: Gød stærkt, saa kvæles det. Jeg tænkte: Jeg gør begge Dele. Nu vil jeg ønske, at L. maa blive ved at staa for os som et lysende Eksempel, saa vi maa lære af ham at udrydde Ukrudtet — ikke alene i Jorden, men først og fremmest hos os selv.

Saaledes vekslede Alvor og Gæmmen i Aftenens Fest, hvor Fader selvfølgelig flere Gange havde Ordet for at takke. Og naar den ældste Søn, Louis, takkede for en Skaal for Børnene med at sige: „En berømt Mand har en Gang sagt: „Vil du vente at finde Taknemmelighed, da maa du søge en anden Verden.“ Hvor glædeligt er det dog ikke, at Refsnæsserne har gjort en Undtagelse fra Regelen,“ da slog han sikkert Hovedet paa Sømmet, for det Baand, der var knyttet mellem Refsnæsserne og Fader, det holdt til hans Død.

Og sikkert var denne Fest en stor Glæde for Fader, og vi, hans Børn, vil ikke glemme Refsnæsserne for, at de beredte ham den Glæde.

I Firserne var Fader sammen med Etatsraad Tesdorpf med til at stifte Dampskibsselskabet „Kronen“ til Kreaturtransport til England, da Det Forenede Dampskibs-Selskab holdt urimelig høje Fragter. Et enkelt Aar sendte Fader selv over 400 Kreaturer, som han opkøbte fra andre Gaarde, med „Kronen“ for at støtte Foretagendet.

Som ovenfor nævnt havde Fader i 1886 bortforpagtet Kalundborg Slots Ladegaard til sin ældste Søn, Louis. Da denne i 1900 købte Ragnesminde ved Glostrup, blev hans Broder Carl, der i en meget ung Alder var bleven Forpagter af Rudbjerggaard ved Nakskov, der ejedes af Grev Reventlow, tillige Forpagter af begge Faders Gaarde. Naar Fader bestemte sig til ogsaa at bortforpagte Refsnæsgaard, laa dette i, at Fader, der jo nu var 71 Aar gammel, ved denne Tid ikke var særlig rask. Han led meget af Gigt og havde en svag Mave, som han jo tilskrev, at han havde været nødt til at spise meget hurtigt, da han var paa Lavlund Mejeri, og tilmed var han meget udsat for at faa Bronchitis. Fader har da ment, at han ikke længere selv kunde passe Bedriften, som han gerne vilde. Det var imidlertid glædeligt at se, hvorledes Faders Helbred efterhaanden rettede sig. Det var, som om han blev raskere og stærkere, jo ældre han blev*). Da han havde passeret de 80, var han slet ikke saa nem at følges med. Jeg husker saaledes en Spadseretur først fra Birkerød og et godt Stykke ud paa Landet og dernæst fra Lyngby til Bagsværd. Det var jo ikke fordi, Turen var saa lang, men det var Tempoet.

Fader blev jo selvfølgelig boende paa sit kære Refsnæsgaard, og det manglede jo ikke, at han vedblivende tog sig af Bedriften, naar han syntes, det tiltrængtes, og vel ogsaa, selv om han ikke syntes det, men nu kunde han jo dog med god Samvittighed lade være, naar det passede ham, og hellige sig sine mange Interesser, sin Læsning og sin Brevskrivning. Lige frem sidde ledig med Hænderne i Skødet kunde Fader simpelthen ikke. Han var en ivrig Læser, men kun af, hvad han ansaa for, gode og nyttige Skrifter“ af opbyggeligt og oplysende Indhold. Jeg tror ikke, han har læst to Romaner i sit

---

*) Det viste sig ogsaa derigennem, at han paatog sig Administrationen af det store Udtørringsforetagende «Kolindsund» ved Grenaa.

Liv udover Fritz Reuters „Landmandsliv“ og Ingemanns historiske Romaner. Hans Brevskrivning var meget omfattende, først og fremmest med sine Børn, der nok til Tider kunde faa (og antagelig ogsaa kunde trænge til det!) en kraftig Formaning, saa med sine Brødre og dernæst med sin store Venne- og Bekendtskabskreds og Besvarelsen af de mange Breve fra Landmænd, der spurgte ham til Raads. Og nu fik Fader jo ogsaa bedre Tid til at tage rundt og besøge Slægt og Venner.

Hvad der ellers tildrog sig i Familie kredsen — vi har lejlighedsvis ovenfor nævnet hans ældste Datters og ældste Søns Giftermaal — henviser vi til Stamtavlen bag i Bogen. Men hvad der her staar anført som tørre Fakta, var jo noget, der laa ham dybt paa Sinde og var i hans Tanker, fra Dagen gryede til Aftenens stille Andagts-tid: Børnene og Børnebørnene.

Jeg er glad over angaaende Livet paa Refsnæsgaarden, i hvad man kunde kalde Sensommertiden i Faders Liv, at kunne vedføje min Niece, Agnes Marie Arhnungs stemningsfulde Skildring, hvori ogsaa min Stedmoders Stilling til Hjemmet kommer rigtig til sin Ret.

1902 døde Faders næstældste Broder, *Heinrich*, som Præst i Ulkebüll paa Als.

Der havde altid hersket et ualmindeligt nøje Forhold mellem Fader og hans Brødre, hvad der vel noget stammede fra, at de ligesom i Fællesskab havde kæmpet sig frem. Onkel Heinrich var en god Mand, meget afholdt som Præst. Efter 1864 søgte Onkel Heinrich, der den Gang var Kapellan i Egense paa Fyen, til Sønderjylland udtrykkelig for at prædike Dansk for de Menigheder, der kom under tysk Styre. Menigheden i Ulkebüll har holdt hans Minde i Ære ved at ophænge et meget vellignende Maleri af ham i Kirken. Nationalt set kan man vel karakterisere hans Stilling som den mest danske af de tyske Præster i Sønderjylland. Han var en afgjort Modstander af alle Overgreb fra Myndighedernes Side mod dansk Kirke- og Skolesprog. Af Væsen var han den personificerede Besindighed. Kirkelig set hørte han til Indre Mission, men uden at ynde denne Retnings paagaaende Metode. Jeg mindes et Besøg i den store smukke Præstegaard med den ualmindelige Have, hvor Vilh. Beck bl. a. var tilstede. Jeg havde det Indtryk, at de var gode

personlige Venner, men samtidig, at Becks hurtige og meget vittige Domme over andre faldt min gode Onkel noget for Brystet.

1904 holdt Fader sin 75aarige *Fødselsdag*. Om Sommeren forinden havde Fader samlet saa mange af Flokken, der kunde komme, til en Slags Familiefest. Der mødte alle 16 Børn og 24 Børnebørn. Intet Under, at Fader paa det store Gruppebillede, der blev taget ved den Lejlighed udenfor Havetrap-

Et Slægtsbillede.
1904

pen, knejser som en hel Patriark. Selve *Fødselsdagen*, der jo falder paa en mindre heldig Aarstid, mødte vistnok ogsaa alle Børnene op. Ved den Lejlighed blev der overrakt Fader et *Legat* med Udkast til en Fundats underskrevet af samtlige Børn og Svigerbørn. Idéen til dette Legat, hvis Navn skulde være „Det Otto Lawaetz'ske Familielegat“ var udgaaet fra den ene af Svigersonnerne. Skolebestyrer cand. theol. A. R. Hansen. Det havde en Begyndelseskapital paa 1000 Kroner, og Tanken var ved aarlige Bidrag fra Familiens Medlemmer paa Faders *Fødselsdag*, den 16. Oktober, at bringe Kapitalen i Vejret, og naar det naaede en vis Størrelse, anvende Renterne til Understøttelse eller unge Menneskers Uddannelse

m. m. indenfor Slægten. Fader udtalte sin Glæde derover. „Jeg ser endnu for mig,“ skriver min Svoger til mig, „som var det i Dag, hvor hans smukke, gamle Ansigt lyste af Glæde over Planen, som han sagde, han betragtede som et smukt og talende Bevis paa, at der var et sundt og smukt Sammenhold i Slægten“*).

1909 holdt vi Faders 80aarige Fødselsdag ved en meget vellykket og stemningsfuld Fest paa Skydebanen i København. Fader var saa oprømt og rask, at vi tænkte, der blev maaske endnu 85 eller 90 Aars Fødselsdag at fejre. Men saa skulde det jo ikke være, selv om der ikke kom til at mangle meget i den 85aarige.

Jeg skal nu, inden jeg gaar over til det sidste Afsnit af Faders Liv, det, der ender der, hvor alle Veje mødes, give nogle spredte Oplysninger.

Fader havde jo som tidligere fortalt kun haft grumme lidt Undervisning i sin Ungdom og tilmed paa Tysk. Han talte ganske korrekt Dansk, men med en let Cccent, f. Eks. med et haardt „d“ i Skyldnere, og han havde ogsaa lært sig at skrive Dansk rigtigere end mange, der har haft betydelig mere Lejlighed til det, men man kan ikke sige, at det laa helt let for ham at udtrykke sig frit og utvungent skriftligt paa Dansk, især naar det gik ud paa noget, der skulde paa Tryk. Alligevel fik han jo dog foruden en Mængde Artikler i Blade om Emner, der laa ham paa Sinde, skrevet et Par Bøger om Mejeri og Landbrug, der vandt megen Anerkendelse, nemlig:

O. Lawaetz og C. Hartmann: *Anvisning til Kvægavl og Mejeridrift* for mindre Jordbrug. 1870. 2. Udgave 1871. 3. Udgave 1873. 4. forøgede og omarbejdede Udgave 1880. O. Lawaetz alene som Udgiver.

*) Ved Faders Død tilgik Legatet 50000 Kr., ligesom Onkel Carl ved sit Testamente skænkede det 5000 Kr., og ved ærlige Gaver fra Familiemedlemmerne er Kapitalen nu bragt op til 62908 Kr. 47 Øre, og Renterne udover 2000 Kr., der er baandlagte til Nydelse af to bestemte Familiemedlemmer i deres Livstid, er i en Aarrække blevet uddelte til Hjælp til Børns Undervisning eller unge Menneskers videre Uddannelse. Legatet vil saaledes til sin Tid være af ikke ringe Betydning.

Praktisk Landbrug. 1903. 2. gennemsete og forøgede Udgave 1907.

Paa en eller anden Maade maa Opmærksomheden i Tyskland være bleven henledt paa Fader som Autoritet paa Mejerbrugets Omraade, siden han blev valgt til Dømmer ved en Udstilling i sin Tid i Elbing, Kiel og Hamborg.

Om, hvad Indtryk Fader og Refsnæsgaard gjorde paa Fremmede, kan jeg eksempelvis henvise til den Skildring, den bekendte nu afdøde Landbrugslærer Chr. Christensen, Tune.

4 Generationer.

giver af et Besøg i 1876 med sine Elever i sin Bog „Min Livsførelse og Virksomhed“, København 1918, S. 132 ff. Der er nogle Fejltagelser i Slægtsforholdet til Adolf Burchardi og til, hvor Fader stammede fra, men det er jo i denne Sammenhæng underordnet. I 1876, siger Christensen nu, var Refsnæsgaard næsten bleven en Mønstergaard i alle Retninger, L. havde med en sjælden Flid, Dygtighed, Ihærdighed, Klogskab og Forretningsevne faaet Jorden i Kultur og Kraft, faaet sig en stor og udmærket Malkebesætning af Ballumstammen, havde anskaffet sig alle Datidens bedste Redskaber og Maskiner og anlagt en smuk Have. Han var en smuk Mand, venlig og elskværdig, from og meget alvorlig. Han var indre Missionsmand, havde en Tid i den Retning været ret streng og tung i det, men nu var han bleven betydelig mildere, hvad vi fik at mærke paa flere Maader. Christensen skildrer saa

videre udførligt Vandringen i Markerne og fortæller tilsidst om den ejendommeligt fredfyldte Stemning, der herskede under Aftensmaaltidet i Haven, der sluttede med, at Burchard istemte „Dejlig er Jorden“. Vi var alle, siger Christensen, grebet af Øjeblikkets rige og smukke Stemning.

1907 solgte Fader *Kalundborg Slots Ladegaard**) til sin Søn Carl, der, som vi har hørt, havde haft den i Forpagtning siden 1900, og i Efteraaret 1913 solgte han ogsaa *Refsnæs-*

Fra det sidste Aar.

gaard til ham og flyttede til København for Vinteren. Det var dog sikkert Mening, at han vilde tilbringe Sommeren paa Refsnæsgaard, men den Sommer skulde Fader altsaa ikke faa at se. Det var hans Skik, naar han kørte fra Refsnæsgaard til Kalundborg, paa Toppen af den Bakke, vi fra gammel Tid kaldte „Lars Rasmussens Bakke“, at vende sig om for endnu at se Refsnæsgaard med Højen og Fiagstangen, og sikkert har han gjort det, da han kørte efter sin 84aarige Fød-

*) Nu omdøbt til Kaalund Kloster, fordi den som tidligere nævnt oprindeligt har været et Fransiscaner Kloster.

selsdag kørte ad den kendte Vej for sidste Gang. Og da dette altsaa blev sidste Gang, ender Kapitlet om Refsnæsgaard her.

DE SIDSTE DAGE

Det var kort efter Faders 84aarige Fødselsdag, at han flyttede til København, hvor han fandt en rar Lejlighed i Nørresøgade 9 A, anden Sal, med Udsigt over Søerne, og hvor hans Søn, Harald, der som Ingeniør havde en Stilling i Byen, og som paa flere Maader stod sin Fader meget nær, kunde bo sammen med sine Forældre og sin ugifte Søster, Magda, der forestod Husholdningen og ved sin kærlige Omsorg bidrog til at gøre Hjemmet lyst. Det var da et hyggeligt Hjem, der blev dannet her, et lille Refsnæsgaard syntes vi, ogsaa fordi der var taget saa mange af de kendte Møbler og Billeder med. Og saa var det saa nemt for os Børn, der enten boede i Nærheden af København eller ofte havde Ærinde i Hovedstaden, at tage et lille Svip hen i Nørresøgade og faa en hyggelig Mørkningspassiar. Imidlertid skulde den fornyede Sommers Glæde kun blive kort. Henimod Foraaret blev Fader syg, Kræfterne tog af, og det gik kendeligt ned ad Bakke. Sine Aandsevner bevarede han til det sidste. Hans Frimodighed forlod ham ikke, heller ikke i hans allersidste Timer, hvor han, umiddelbart før han døde, fremsagde de 3 første Vers af en af sine Yndlingssalmer, „Min Jesus lad mit Hjerte faa. . . . .“ Den sidste Eftermiddag, han levede, sagde han, der nogle Uger forinden havde udtalt Haabet om at naa at komme omkring og besøge sine Børn og Børnebørn endnu en Gang, til min Søster Betty: „Nu vil jeg dog saa gerne gaa hjem, men jeg er bange, at I holder mig tilbage med Eders Bønner, I kære Børn.“

En Maaned, før han selv døde, blev vor Søster Marie bortkaldt efter en kort Sygdom*). Hun havde været en god og kærlig Datter mod Fader og en god Søster mod os Søsken, hvis Ve og Vel hun omfattede med levende Interesse. Da Fader døde, efterlod han af sine seksten Børn de femten i Live og samtlige 46 Børnebørn og 3 Børnebørns Børn. Det

---

*) Det var det første Dødsfald indenfor 52 Aar af tilsammen 65 Børn og Børnebørn.

var da ogsaa som en Patriark, at Fader tog Afsked med sine Børn, efterhaanden som de kom ind og talte med ham for sidste Gang.

Det var den 6. Juni 1914 i en Morgentime, at Fader lukkede sine Øjne, 84 Aar og godt 7 Maaneder gammel.

Den 12. Juni i dejligt Solskinsvejr fandt Begravelsen Sted. Da Kirken umuligt kunde rumme Følget, blev Talerne holdt i Præstegaardens Have, hvorhen Kisten blev bragt. Vi mindes, hvor smukt det lød, da vi gik op til Kirkegaarden og sang „Op dog Zion“ — min „Sejerssang“, som Fader havde sagt før sin Død, „for husk, det skal ikke være en Sørgefest.“ Det blev det heller ikke, da vi stedte Slægtens Ældste, ham, der i 65 Aar havde været vor Slægts Overhoved, til Hvile paa Refsnæs stille Kirkegaard, det var med Tak til Gud for, hvad Fader havde været for os, men samtidig med en Følelse af, at et af de store Træer i Skoven var faldet, og at en Plads stod tom, som ingen af os magtede helt at udfylde. —

Af de mange Nekrologer, der fremkom efter Fadere Død, og som alle fremhævede hans Betydning for dansk Landbrug og Mejeridrift og hans særlige menneskelige Egenskaber, skal jeg blot anføre følgende:

„*Dansk Mælkeritidende*“ for den 26. Juni 1914, signeret H. A. (Hans Appel, Bladets Redaktør):

*Proprietær O. Lawaetz,
Refsnæsgaard.*

„En af det danske Mejeribrugs banebrydende og ledende Mænd har faaet Hjemlov. Nær de 85 Aar sov han stille hen den 6. Juni, født den 16. Oktober 1829.

Man søger forgjæves hans Navn i „Den blaa Bog“, og dog hørte han til de betydeligste og mest landskendte Mænd, som har levet i det sidste Hundredeaar. Men i det danske Landbrugs „Bog“ staar hans Navn med Lueskrift, og for 40—50 Aar siden gik ingen dansk Mand eller Kvinde forgjæves ud for at søge sig en Plads, naar de havde et Vidnesbyrd fra O. Lawaetz, Refsnæsgaard.

Ja, blot man hørte, at vedkommende havde været hos Lawaetz, var i mange Tilfælde Ord og Anbefaling nok.

Hvad var da det, som voldte, at O. Lawaetz's Navn havde

en saadan Klang i danske Landmænds Øren. — Ja, se nu først paa hans Billede (jeg vil haabe, at det fremstiller sig tydeligt her paa Papiret). Viser det os ikke et aandfuldt Aasyn, et fast Blik, et Menneske, man faar Tillid til.

O. Lawaetz var et ydmygt Menneske, der tog hele sit Liv og sin Gjærning som en Gave fra Gud. Hver Dag maatte han takke Gud og lovsynge hans Navn. Og kunde det end i Øjeblikket falde én eller anden af de unge noget tungt og maa-ske sært, saa véd jeg, at hans Lærlinge i ældre Alder med Taknemmelighed og Glæde mindes deres Læremester, der var saa dygtig og arbejdsivrig og dog hver Dag havde Tid til at bede.

Og blev der ikke sagt andet nu ved hans Bortgang end dette, at han levede efter det gamle Ord: Det sinker ikke at bede, saa vilde han selv have sagt: Det er Ord nok.

Der er for mig en stor Lighed mellem O. Lawaetz og Poul la Cour. Begge to ildfulde Sjæle, dygtige Mennesker, trofaste danske Mænd og Borgere, ydmyge Kristne.

Deres Tale var en Prædiken, hvad enten de talte om Electriciteten eller Roedyrkningen; ikke saaledes at de nævnte Guds Navn, men de gav deres Tilhørere Mod og Lyst til at leve og til at arbejde.

O. Lawaetz var en begavet Taler. Hans Foredrag om Roedyrkningen, der svarede til hans Arbejde med egne Roemark og Roernes Brug, har haft grundlæggende Betydning for det danske Nutids-Mælkeribrug. Naar vi hørte ham sige: Hak Roemarken, før den trænger til det, saa kastede det et Lys over hele den Maade, hvorpaa vi skal holde Jorden ren. Og naar han sagde: Vogt Jer for at komme paa Knæerne i Roemarken, saa forstod vi, at det gjaldt hele vor Virksomhed, aldrig at misforstaa Skabningen, men holde os oprejst, rank og „stræk Din Fod“.

Han saa helst sin Medhjælper i Støvler, og i Løb, naar det gjaldt at hente et eller andet, og han sparede mindst af alt sig selv.

Med Flid og Nøjsomhed i Hovedsædet fik han udrettet uhyre meget. Da han overtog Refsnæsgaarden kort efter Kri-gen 1864, var der knap Græsning til de 600 Faar og 9 Køer og lidt Tillæg, som udgjorde Besætningen. Stenmarken laa uopdyrket. Men nu blev der ryddet og mærglet, saet og plan-

tet, saa O. L. behøver ikke andet Mindesmærke end selve „Refsnæs“, som „Kalundborg Folkeblad“ saa træffende skriver: „Hvem, der har set den Udvikling, der i Aarenes Løb er foregaaet paa Refsnæsgaard, set den frodige Sæd bølge over de høje stejle Bakker, set Granerne, Lawaetz har plantet, strække deres Grene skjærmende i Vejret ligesom for at standse Vestenvinden — de vil have faaet Indtrykket af, at her har virket en Mand — — — !“

Hans store Ejendomme (han købte Kalundborg Ladegaard 1887) gjorde ham det muligt at opretholde eget Mejeri, og han sendte Smørret og Osten direkte til Udsalg i København. — Men til Trods derfor fulgte han i god Forstaaelse Andelsmejeridriftens Udvikling, Læs saaledes hans sidste Artikel i *Mælkeritidende* 1911, Nr. 5, Side 109, med Overskriften „Vor Mejeridrift“. — I et Brev til mig den 2. Januar d. A. skriver Lawaetz: „Megen Tak, fordi De saa trofast vedbliver at sende mig *Mælkeritidende*, jeg haaber endnu en Gang om en lille Tid at kunne sende Dem en lille Artikel.“

Dette naaedes ikke, men fra sit Dødsleje sendte han ved sin Hustru en sidste Hilsen til det danske Mejeribrugs Arbejdere.

Vi har tabt en Mærkesmand. Ære være hans Minde.“

H. A.

Forpagter Peter Holm, Lerchenfeldt, i Kalundborg Bladene for 8. Juni 1914 (under Mærket P. K. H.):

Godsejer Lawaetz.

„Halvfjerdsindstve er Støvets Aar,
De stolteste Strid og Møje;
Om Firsindstve en Kæmpe naar,
Desmere han har at døje.“

„ Han, hvis Navn staar over disse Linjer, var en Kæmpe, ikke af Skikkelse, men i Kraft af sin udmærkede Karakter, af sin Dygtighed, sin Udholdenhed, sin Foretagsomhed, sin Gudsfrøgt, sin Nøjsomhed, blev han en Mand, som ragede et højt Hoved op over sine Omgivelser, saa Alle, som havde Sans

for, hvad der var stort og godt, i Ærbødighed maatte se op til ham. Det er godt at have store Mænd iblandt os; for Danmark, for Egnen, for sit Hjem, sine Børn, sine Folk, var han en Personlighed, som satte sit Præg paa alt, hvad han rørte ved. Han var en Myndighed, ingen kunde komme uden om, og har En og Anden i Øjeblikket maaske følt Trykket stærkt heraf, saa føler jeg mig forvisset om, nu man ser tilbage paa hans smukke velførte Liv, at selv disse ville indrømme, at han aldrig krævede af andre, hvad han ikke selv var parat til at udføre og gaa i Spidsen for.

Faa har som han skabt sin egen Stilling, bygget den op Skridt for Skridt. Da han stod i sin Manddoms Kraft, var han Sjælen i alle Samfundsforetagender paa sin Egn; han kunde sætte en Ting i Gang og havde en lykkelig Haand til at sætte den rette Mand paa det rette Sted, saa han igen kunde vise sig til sit næste Maal og sætte al Kraft ind paa at naa det.

Han var alle Dage en Mand med sit eget Præg, — hvem lignede vel „gamle Lawaetz“; saa rolig midt i Travlheden, saa afklaret og saa nobel i hele sin Fremtræden.

I vor blødsødne Tid er det godt at kaste Blikket tilbage paa en saadan helstøbt Mandsskikkelse, saaledes som vi saa ham fra vor Barndoms- og Ungdomstid, og som vi saa ham Aar for Aar vokse sig stor og større, alt som Forstaaelsen af, hvad han var og betød, gik mere og mere op for En.

Og saa nu hans sidste Aar i Mildhed og Taalmod at bie paa Herrens Time, det synes mig er Kronen paa hans Liv, en herlig Frugt af hans Guds frygt. Nu er han gaaet ind til sin Herres Glæde, ind til Hvilen og Freden efter en Arbejdsdag — indholdsrigere og betydningsfuldere end de flestes. Vi er mange, der med Tak til Gud for dette daadrige Liv nu sender ham en personlig Tak for, hvad han blev for os.“

P. K. H.

Om Begravelsen giver vi følgende Uddrag af „Kalundborg Folkebiad“s Referat (den 12. Juni 1914):

*Proprietær Lawaetz
Jordefærd.*

*Den største Begravelse, der er set paa Refsnæs.
7—800 Mennesker følger Proprietær Lawaetz til hans sidste
Hvilested.*

En storslaaet og smuk Højtidelighed.

Proprietær O. Lawaetz' Jordefærd foregik i Dag fra Refsnæs Kirke.

Aldrig er der set saa stor en Jordefærd derude paa Næsset. Fra mange Huse og Gaarde vajede Flag paa halv Stang, og der var næppe et Hjem i Sognet, som ikke var repræsenteret i det store Følge.

Fra Kalundborg gik et stort Vogntog paa op imod et halvt Hundrede Vogne med Fremmede, Familie og Kalundborg-Borgere, der vilde ud og vise den Lawaetzeske Families Overhoved den sidste Ære.

Refsnæs Kirke var pyntet ualmindelig pragtfuldt, Guirlander snoede sig under Hvælvingerne og alle Stolerader var pyntet med Bregner. Korbuen var smykket pragtfuldt med Blomster. I Koret brændte mange Lys, og omkring den blomstersmykkede Kiste var opplantet 7 Faner og Bannere: 3 fra Good-Templar Logerne og 4 fra Sømandsforeningen.

Den lille Refsnæs Kirke har vistnok aldrig været saa stoppende fyldt som i Dag; men kun en lille Part af det vældige Følge kunde rummes i den, hvorfor Kisten blev flyttet ned i Præstegaardshaven.

Man begyndte med at synge: „For Dig, o Herre.“

Derefter talte Pastor Faber, (af hvis Tale vi anfører følgende):

„Der er tre Navne, der særligt vil blive mindet her ude paa Refsnæs som de, der — hver paa sin Vis — har bidraget til at gøre denne lille skønne Plet af vort Fædreland kendt i vide Kredse.

Det første er Navnet paa en Kongesøn, Valdemar hin Unge, Dagsmars Søn. Ethvert Barn i Danmark véd jo, at det var paa

Refsnæs, han kom ulykkelig af Dage ved et Vaadeskud paa Jagten.

Det andet Navn er Navnet paa en Præst, Lauritz Kock, der i sin Tid har levet og virket her, og hvis Ligsten ligger her oppe i Kirkens Kor. Ham er det jo, der har sunget om „Danmark, dejligst Vang og Vænge, lukt med Bølgen blaa“.

Det tredie Navn — behøver jeg at sige, hvilket det er? Det er Navnet Lawaetz. I over en Menneskealder har det været knyttet til Navnet Refsnæs, saa at man ikke har kunnet høre det ene nævne uden at komme til at tænke paa det andet. Længe før jeg nogensinde havde sat min Fod her, vidste jeg, at Lawaetz paa Refsnæsgaard var Navnet paa en Mand, der var kendt over hele Landet, ikke blot som en fremragende dygtig Landmand, men tillige som en Mand, der nærede levende Interesse for alt, hvad der angik kirkeligt og kristeligt Liv her i Danmark.

Senere, da jeg fik mit Hjem og min Gerning her paa dette Sted, har jeg faaet et lille Indblik i, hvilken Betydning Lawaetz' Livsgerning har haft, særlig for det lille Sogn, hvorledes han paa mange Omraader har været en Foregangsmand, der har givet Stødet til Fremskridt af forskellig Art.

Jeg har derfor en levende Følelse af, hvor meget Refsnæs Sogn har at være ham taknemmelig for — og jeg vilde gerne i Dag paa dette Sted gøre mig til Tolk for den Tak, der skal bringes ham derfor. Ganske vist har jeg ikke nogen udtrykkelig Fuldmagt til i saa Henseende at tale paa Sognebeboernes Vegne; men jeg nærer ikke Tvivl om, at de alle vil samstemme med mig, naar jeg udtaler, at hvad Lawaetz igennem en lang Aarrække har virket til Gavn for dette Sogn, der stod hans Hjerter saa nær, det vil stedse blive bevaret i taknemmelig Erindring.

Men det var jo ikke blot paa det timelige Omraade, han ønskede at fremme Sognets Vel. Nej, jeg véd, at i lige saa høj Grad, ja, vel i endnu højere, laa dets aandelige Vel ham paa Sinde. Som Præst her i snart 15 Aar har jeg haft rig Lejlighed til at erfare dette. Jeg har lært ham at kende som en Mand, der inderlig gerne vilde hjælpe med til at gøre andre delagtige i den Troens Fred og Glæde, han selv havde faaet i Eje; jeg har tydeligt kunnet mærke det paa mange Ting, hvorledes det var et af hans højeste Ønsker at faa Lov til at se

Livet, det kristelige Live, ret blomstre frem her ude. Han undte „de kære Refsnæsser“ — som han kaldte dem — det bedste paa alle Maader. Men det bedste var for ham ubetinget dette: at have fundet Hvile i en fast Tro paa Guds Naade i Jesus Kristus. — — — — —“

Derefter talte *jeg*. Nogle af Hovedtrækkene af min Tale findes i Begyndelsen af nedenstaaende „Tilbageblik.

Ved Graven bragte min Broder *Louis* Familiens Tak til de mange, der havde vist Fader den sidste Ære.

TILBAGEBLIK

Og nu vil jeg gerne til Slut i et Slags Tilbageblik dels fortælle nogle Smaatræk om Fader, som jeg hidtil ikke har faaet med, dels søge at trække nogle Streger op i det Billede, jeg gerne har villet tegne af min Fader, idet jeg er glad ved som før nævnt iøvrigt at kunne henvise til de Bidrag, min Broder *Louis* og min Søsterdatter *Agnes Marie* har givet, hvorved Helhedsbilledet, ogsaa af det gamle Hjem, træder klarere frem.

Der er forskellige Typer, der alle begynder med den fattige Dreng, der slog sig op, der *ikke* passer paa min Fader. Han var ingen *Aladdin*, i hvis *Turban* Guldæblerne falder uden Anstrengelse fra hans Side, han var ingen *Guldgraver*, der pludselig støder paa en *Skat*, han var ikke som den, der slaar sig op ved en heldig *Spekulation*. Nej, *Guldet* som saadant havde ingen *Tillokkelse* for ham, tværtimod havde han en Slags ubestemt *Frygt* for det, for „hvad gavnede det et Menneske, om han vandt den ganske Verden, men tog Skade paa sin *Sjæl*?“

Man taler undertiden om det, der er den røde *Traad* for et Menneske. Men der kan vel være flere end én. I saa *Fald* var den ene for min Fader *Arbejdet*, for *Arbejdets* egen *Skyld* og med det *Formaal* at være med til at gøre sig *Jorden* underdanig, bryde ny *Jord*, vinde ny *Plads* for *Menneskene*. Han vilde se noget vokse paa *Refsnæsgaards* forhen saa øde *Banker* og *Stenmarker*. At det samme *Arbejde* muligt

kunde have baaret rigere Udbytte i Guld andetsteds, var ham underordnet. Der var Guld nok for ham i Bygmarkens gyldne Skær over Lundemarken, der var Guld nok, naar man en Sommeraften fra Højen bag de bølgende Marker og Plantagens Graner saa Solnedgangens Glød i Havet — for „Mennesket lever jo ikke af Brød alene“.

Og nu kommer vi til den anden røde Traad. Det var hans *Kærlighed til Menneskene*. Han havde, som jeg før har sagt, ikke den Gave som Onkel Burchardi til at gaa lige ind i Hjerterne, og han var jo slet ikke, hvad man kalder folkelig. Det laa ikke for ham og vilde ikke være naturligt for ham. Jeg tror i saa Henseende at have fundet en vis Lighed her mellem min Fader og Grev Zinzendorf, Brødremenighedens Fornyer, en Mand, min Fader satte meget højt. Faa har elsket Menneskene højere end Zinzendorf, han ofrede hele sit Liv for dem, men han holdt dem altid paa en vis Afstand, han blev aldrig, hvad man kalder familiær med nogen. Jeg er iøvrigt tilbøjelig til at tro, at Faders Holden paa Formerne ogsaa overfor sine Nærmeste hang sammen med hans Respekt for Menneskene, fordi Mennesket er skabt i Guds Billede. Jeg husker som saadant et lille Træk, der vistnok hænger sammen hermed, at en Gang, jeg tilfældig var den første til at fortælle ham om et af hans mange Børnebørns Fødsel, tog han straks sin Hat af og stod nogen Tid stille med blottet Hoved. Derfor satte han ogsaa saa megen Pris paa et Ord som dette: „Forekommer hinanden med Ærbødhed“, og derfor viste han selv sine Nærmeste noget, der ikke dækkes helt af Ordet Høflighed eller Forekommenhed, men som ligesom rummer noget meget mere.

Om Faders Menneskekærlighed kunde der sikkert fortælles ét og andet, der kunde faa de mere kritiske til at sætte et Spørgsmaalstegn ved hans Menneskekundskab, men enten det nu er saa eller saa, har den dog vel baaret nogen god Frugt og i hvert Fald bidraget til at gøre hans eget Liv lykkeligt.

Den tredie røde Traad var jo tydeligt nok hans *Gudsfrygt*, noget der er ganske unødvendigt at nævne for dem, der har kendt ham, og som de, der ikke har kendt ham, vel ogsaa nok har faaet et Indtryk af gennem det, jeg tidligere har fortalt. Men for de sidstes Vedkommende bør det dog pointeres,

at dette Træk, denne Egenskab, eller hvad man nu vil kalde det, var af altbeherskende Natur, det første og det sidste i hans Væsen, og for deres Vedkommende, der har kendt Fader, er der dog maaske et og andet at gøre opmærksom paa. Næmlig dette: man kan selvfølgelig sætte en Mærkeseddel: „Indre Mission“ paa Fader, og det er forsaavidt ikke galt, som denne Retnings Virkestrang og Afgjorthed ubetinget maatte tiltale Fader, men det er dog ikke udtømmende. Fader var nemlig ved Siden af tydeligt paavirket af Pietismen, der sikkert prægede hans første Manddomsaaar stærkest. Men maaske man mest træffende kan karakterisere Fader som Puritaneren, der elsker sin Bibel, hvis ydre Livsførelse er enkelt, og som anser det ogsaa for en Pligt mod Gud at gøre sig Jorden underdanig, Gudsfrygt med Nøjsomhed, der ikke blot indeholder Forjættelse om et hinsides, men er nyttig, ja, netop ogsaa nyttig for dette Liv paa Jorden. Denne Guds-frygt skulde give — og gav — sig et praktisk Udslag i: Fritagelse for unødvendige Bekymringer og i at indskærpe den Leveregel: Yd meget, men kræv lidet.

Nogen ensidig Retningsmand blev Fader nu ikke. Jeg skulde mene, at min Stedmoder ikke var uden Indflydelse i saa Henseende. Hun var grundtvigsk præget, en meget from Kvinde. Hvis Kristendom spændte over et stort Register fra Brorson til Grundtvig. I hvert Fald fandt Fader undertiden Vej til Hoff i Ukkerup Valgmenighedskirke, hans Andagtsbog blev indført i Hjemmet, og Peder Rørdams Prædikener blev læst ved Søndagsandagten. (Ikke sandt, vi Børn kan fremkalde det hele for os, naar man nævner de Prædikener).

Derimod behøver man sikkert ikke at søge nogen Paavirkning udefra, naar Fader var en stor Tilhænger af Den evangeliske Alliance, ligesom det samme gælder hans virksomme Deltagelse i Bethesdamøderne, som han vistnok tog Initiativet til. I hvert Fald tog Fader Initiativet til Mødet i Kolding, mellem Indre Mission og Grundtvigianerne.

„Hvis Deres Fader ikke havde været Kristen, havde han ikke været god at tjene,“ sagde en Mand, der havde været Elev paa Refsnæsgaard, en Gang til mig. Det er vist ikke ramt helt ved Siden af. Fader var sikkert af Naturen haard. Som han stillede store Fordringer til sig selv, stillede han dem ogsaa til andre, men det, Vedkommende vilde sige, var

vel, at Kristendommen havde grebet aktivt ind i Faders Liv og taget noget af det haarde bort, saa han alligevel var god at tjene, for det tog man ikke fejl af, at Vedkommende mente, at han var. Fader mente selv, at han af Naturen var hidsig, og det er meget sandsynligt; et heftigt Temperament kunde vel nok antages at være en Slægtsarv, men i saa Fald forstod han i en overordentlig Grad at beherske sig. Dog vilde man, naar man skulde klassificere hans Temperament, næppe betænke sig paa til det udpræget sangvinske at sætte en betydelig Streg af det koleriske.

I Faders sidste Levetid vandt det milde mere og mere Overhaand. Det var ikke Gammelmandssvaghed, for det blev Fader Gud ske Lov forskaanet for, men det var en afklaret Ro, noget vist — jeg kan ikke finde andet Udtryk for det end johannesk. Ja, saadan mindes vi ham fra hans Solnedgangsdage.

Naar jeg nu til Slut skulde fortælle nogle Smaatræk om Fader, som han var, som han gik og stod og saa ud, kan jeg bl. a. pege paa hans næsten pinlige Sanddruhed — et Udtryk, der vilde forfærde Fader, for hvor kan man overdrive Sanddruhed! Nej, paa en Maade kan man naturligvis ikke, men naar man i Øjeblikket ikke kan huske en Mands Navn — og Fader, der kunde huske alle mulige Tal, havde meget svært ved at huske Navne — plejer vi andre jo at sunde os lidt paa det og se, om vi ikke kan luske os til det. Men Fader skulde naturligvis straks sige: „Det gør mig ondt, men jeg kan ikke huske Deres Navn.“ I Samklang hermed faldt alt, hvad der gik ind under Begrebet Overdrivelser eller at pynte lidt paa en Historie for at gøre den mere interessant, i meget daarlig Jord hos Fader. Det var ikke, at Fader manglede Lune eller Sans for Humor, nej, han kunde le hjerteligt af noget, han fandt uskyldig morsomt, men ikke noget i Retning af „gækkelig Tale“, for ikke at tale om „letfærdig Skæmt“, som ingen følte sig fristet til at komme med i hans Nærværelse, og som man jo iøvrigt ikke burde føle sig fristet til at komme med i nogens.

Som sagt, Fader var i Virkeligheden ikke blottet for Lune og kunde ogsaa anvende et vist Diplomati i sin Maade at tage Menneskene paa. Naar f. Eks. Fader sagde til en Elev, som han en Gang gjorde: Jeg har lagt Mærke til Dem og

set, at De er meget paalidelig, derfor vil jeg sætte Dem til noget, som jeg regner for at være en meget ansvarsfuld og betydelig Gerning, De skal faa Lov til at komme i Svine-stalden; saa indeholder det en Blanding af begge Dele. Det var ellers et værre Slæb at være i Svinestalden, og den Institution var jo neppe saa anset den Gang, som den senere er blevet, men taget paa den Maade følte den unge Mand sig bæret og glad — og antagelig blev Svinene ogsaa glade. Konsul Colding i Kalundborg indbød en Gang Fader til at deltage i et Møde med det Formaal at faa oprettet et Teater i Byen. Faders Interesse i Teatre var nu mildest talt minimal — han har nok kun en eneste Gang været i Teatret — men han gav Møde. Efter at have hørt paa de forskellige Talere tog Fader Ordet og sagde, at han nu havde det Indtryk, at det, Byen trængte mere til end et Teater, var — et rigtig godt Svineslagteri til Fordel for By og Land, og det vilde han foreslaa, at de blev enige om at se at faa startet. Og saaledes gik det til — jeg giver Historien, som jeg har hørt den, ikke fra Fader, men fra Trediemand — at Kalundborg Svineslagteri i Virkeligheden kom i Gang ved den Lejlighed i Stedet for Teatret. Under alle Omstændigheder var det Fader, der gav Stødet til Oprettelsen af Svineslagteriet.

Man kunde næsten sige, at Fader ikke var fri for at drive lidt Kvaksalveri baade paa Mennesker og Dyr i Sognet. Der var langt til Lægen, og den Gang eksisterede Biler og Telefoner jo ikke, og saa var det nemmere at faa fat paa Fader, der ogsaa gerne kom og gav sit Skøn over, hvorvidt det var nødvendigt at faa fat paa en rigtig Læge eller Dyr-læge, eller om man kunde nøjes med nogle Husraad, hvoriblandt for Menneskenes Vedkommende Kamferdraaber og Kamillethe vist rangerede højest. Naar det regner paa Præsten, drypper det paa Degnen, siger man jo. Ogsaa jeg maatte en Gang ud og fungere som Dyr-læge, og dermed gik det saaledes til: En Dag, da jeg som Student var hjemme i Juleferien, traadte den før omtalte Jens Søren, tidligere Forkarl paa Refsnæsgaard, da Ejer af et Boelssted, ind. Goddag, er din Fader hjemme? — Nej. — Det var kedeligt, jeg vilde gerne have ham til at se til en syg Ko. Men saa kommer du til at gaa med. — Jamen, Jens Søren, sagde jeg, det forstaar jeg mig jo ikke paa. — Det manglede bare, sagde Jens Søren,

at din Fader skulde spendere saa mange Penge paa dig i København, og du ikke en Gang kunde kurere en Ko. Det Argument bøjede jeg mig for, — og Koen kom sig efter at have faaet Brændevin, Olie og et Salicylpulver, alt hvad der var ved Haanden. Da vi bagefter sad inde i Jens Søren's hyggelige Stue og drak Kaffe, sagde Jens Søren: „Véd du, hvad jeg tit tænker paa, naar jeg ser din Fader ride forbi? Han rider ligesom et Skilderi, siger jeg saa til mig selv.“ Jeg tror nok, jeg saa lidt uforstaaende ud overfor det, der dog sikkert skulde være en Kompliment. Men saa pegede Jens Søren op paa et Billede paa Væggen, vistnok af Napoleon paa en meget vælig Ganger: „Jeg mener, saadan rider din Fader, ligesom andre ser det paa Afbildningerne.“

Sikkert var Fader en god Rytter. Som yngre red han en Gang 15 Mil i Træk fra Eftermiddagen og Natten igennem, og den næste Dag 8 Mil fra Møltrup til Grøngaard i en særlig vigtig Anledning. Og Lysfen og Èvnen til at ride bevarede han til meget højt oppe i Aarene.

Hvordan saa Fader ud? Ja, Billederne vil jo give noget Indtryk af det. Fader var maaske en Smule over Middelhøjde med blaa Øjne og ualmindelig vel proportioneret, snarest mager end fyldig, nærmest spinkelt bygget med tynde Haandledd og fine Fingre. Som ung har han sikkert været en meget smuk Mand, og ogsaa som gammel bevarede han sin ejendommeligt fine Skikkelse. Han havde et meget karakteristisk Ansigt, der paa én Gang vidnede om et frejdigt Livssyn, aandelig Sans og stor Handlekraft.

Et Maleri af ham, malet af Johs. Kragh fra Faders sidste Leveaar, er i min Broder Garis Besiddelse; Kragh har ogsaa modelleret en Buste af ham, der er erhvervet af Nationalgalleriet. Originalen til denne har min Broder ligeledes.

Han gik tarvelig klædt, men dog med en vis Sirlighed og Omhu for, at der ikke var Pletter paa Tøjet. Som ældre røg han ikke Tobak. Jeg kan kuriøst nok som ganske lille Dreng huske ham komme ind i Kontoret og hænge sin Pibe hen paa Pibebrædtet, men jeg kan ikke huske nogensinde at have set ham ryge, altsaa maa det være i Slutningen af Tredserne, at han lagde det af.

Fader havde megen Natursans. Naar vi som Børn var ude at spadserere med ham paa vore Søndagsture til Fyret eller

Vindekilde, henledte han altid vor Opmærksomhed paa, hvor smukt det eller det saa ud. Eller naar vi sad oppe paa Højen ved Flagstangen i Haven og saa ud over Plantagen og Havet, kunde man ikke lade være med at lægge Mærke til, hvor han glædede sig over Solnedgangens Skær over Markerne og Vandet.

„Her paa denne Høj var Moder oppe et Par Dage før sin Død, og her vil jeg ogsaa gerne gaa op et Par Dage før min Død,“ sagde Fader en Gang.

Naaede han end ikke det, saa kan vi være sikre paa, at han ofte var der i Tankerne, da denne Verdens Sol gik ned for ham, der i Naturens Skønhed saa en Afglans af hin „større Verdens Herlighed, der nedglimter i det dunkle.“

LOUIS LAWAETZ FORTÆLLER OM SIN FADER.

Naar jeg paa min Broder Hermans Opfordring indlader mig paa at give en Skildring af min Fader, og da særlig af hans Virksomhed som Landmand, saa tager jeg fat paa Opgaven i Fortrøstning til, at jeg i en Aarrække har været knyttet til min Faders Virksomhed og har haft rig Lejlighed til at lære Fader at kende.

— — — — —

Med forrevne Sejl og med alle Tegn paa en haard Rejse løb en Jagt en Foraarsdag i Aaret 1858 ind i Kalundborg Havn. Skuden var lastet med Stykgods, kom fra Aarhus, og alt gik godt, indtil den under Samsø blev indhentet af nogle mægtige Byger, der var saa voldsomme, at Jagten paa et hængende Haar nær var kuldsejlet. For at holde Modet oppe under disse vanskelige Forhold, gjorde Skipperen et for stort Indhug i Spiritusbeholdningen, og hans Medhjælper, en ganske ung Mand, maatte tage Kommandoen. Da Skibet var vel fortøjet ved Bolværket, steg en ung Mand og hans endnu yngre Hustru i Land med deres to ganske smaa Døtre, den ældste lys som Moderen og den yngste mørkhaaret ligesom Faderen. Deres sparsomme Indbo bragtes i Land og læssedes paa Vogne, der kørte den lille Familie med dens Bagage til Birkendegaard ved Værsløv.

Ægteparret var mine Forældre, og de to smaa Piger var mine Søstre, Sophie og Ida. De kom fra Møltrup ved Herning, hvor min Fader havde været Forpagter. Gaarden ejedes af Grev Vincent Lerche, Lerchesminde. Greven havde skaffet min Fader Stillingen som Mejeriforpagter hos sin Broder Grev Wilhelm Lerche paa Nabogodset, og samtidig hermed overtog min Farbroder Fritz Forpagtningen af Møltrup. Min Faders Virksomhed paa Birkendegaard blev kun af kort Varighed, thi Godsejer v. Barner ønskede at faa fat i den dygtige unge Mand fra Holsten, og det ordnedes da saaledes, at min Morbroder Adolf Burchardi afløste min Fader paa Birkendegaard, medens Fader forflyttedes til Kalundborg Ladegaard, hvor

han hurtigt avancerede til at blive Forpagter af hele Ejendommen, som han senere købte.

Fra dette mit andet Hjem stammer min første Barndomsindring, nemlig vore Soldaters Hjemkomst efter den ulykkelige anden slesvigske Krig. Flere Hundrede Infanterister var indkværteret paa Gaarden, og jeg ser endnu for mig deres elendige Ekvipering. Det var ikke saa underligt, at der herskede en meget mørk og bitter Stemning i Flokken, thi hvad Tapperhed og sejt Udholdenhed angaar, havde den danske Soldat ikke staaet tilbage for nogen, men som Generalfeldmarchal Helmut v. Moltke skriver: „Da de forenede prøjsiske og østrigske Tropper den 1. Februar 1864 overskred Ejderen, stødte de paa en Modstander, der hvad Bevæbning og Uddannelse angaar var dem langt underlegen.“ Stakkels Danmark! Dine Børn har intet lært eller rettere, de vil intet lære af deres egen eller af Folkeslagenes Historie. Smør og Flæsk forstaar de at producere bedre end nogen anden Nation, men hvorledes vilde det gaa dine Sønner, naar de engang skal forsvare det Stykke af Slesvigs Jord, som de sejrende i Verdenskrigen har skaffet dig tilbage? Fra disse Betragtninger vil vi vende tilbage til Otto Lawaetz paa Kallundborg Ladegaard.

Naar det lykkedes min Fader at komme saa rask frem, uagtet han var ganske blottet for Driftskapital, da han satte sin Fod paa Sjællands Grund, idet han havde ladet den blive tilbage i Jylland hos Broderen, der overtog Møltrup, skyldes dette i første Række hans Dygtighed, hans Jernflid og hans Nøjsømhed, men dernæst var Fader saa heldig efterhaanden at komme i Forbindelse med fire formaaende større Jordbesiddere, der ikke blot havde et adeligt Navn, men som ogsaa i Ordets rette Forstand var i Besiddelse af adelig Tænkemaade. Hurtig blev de klar over, at Otto Lawaetz var et Geni og tillige en bundhæderlig Mand, hvis Ord og Løfter man trygt kunde stole paa, og uden smaalig Egoisme gav de den energiske unge Mand Lejlighed til at udfolde de Talenter, han var saa rigt udstyret med, og det skete paa en saa nobel Maade, at han derved selv kom fremad. Vi, Otto Lawaetz's Efterkommere, bør med Taknemmelighed mindes Godsejerne v. Barner og Grverne Vincent og Wilhelm Lerche.

Til den sidste sendte min Fader mig en Gang i et Forretningsanliggende. Greven var sengeliggende, det var kort før,

han forlod denne Jord. Han tog overordentlig venligt imod mig og fortalte mig en hel Del om min Faders første Aar paa Sjælland, og Greven sluttede med at sige: „Da Deres Fader kom her til Birkendegaard, ejede han intet, og jeg maatte laane ham Penge til at købe en Hest for, men dem har jeg faaet igen for længe siden, den Mand kunde man betro, hvad det skulde være, for selv om han var bleven nok saa rig, vilde han alligevel aldrig have kørt med fire.“

Fra Faders første Ungdom havde Forholdene medført, at han fik en ret ensidig Uddannelse som Mejerimand, og da han derfor første Gang blev stillet overfor den Opgave at behandle Jorden paa rette Maade og alt det andet, der saa godt som hele Aaret rundt skal ordnes og skaffes til Side i et Landbrug, har Fader været blottet for indgaaende Kendskab til mangt og meget. Erfaringer har det været sparsomt med, og Lærepengene maatte han selv betale. Der har imidlertid til alle Tider været Mænd udstyret med en forbavsende alsidig Begavelse og med en enestaaende praktisk Sans, der gør det muligt for dem i Løbet af Uger eller Maaneder at tilegne sig Kundskaber og Færdigheder, som mange andre enten aldrig kan naa, eller maa bruge Aar til, og til de første hørte Otto Lawaetz. Min Faders medfødte og paa saa kort Tid udviklede Dygtighed og alsidige Talent kom først rigtig frem, da han i 1866 flyttede til Refsnæsgaarden. Der var nok at tage fat paa,

Betragt den høje Kampestenssokkel paa Gaardens Stuehus, det er Otto Lawaetz's og Stenhugger Jens Andersens Værk. Hele den gamle Kælderetage var ødelagt af Ælde og Rotter, og det var paatrængende nødvendigt snarest muligt at foretage en gennemgribende Restauration, og medens Overbygningen stykkevis hvilede paa Stolper, blev den nye Mur opført. Det var et ret voveligt Foretagende, men der kom ingen Brandstorm eller Orkan, alt gik godt. Derefter kom Turen til det store Faarehus, der blev lavet om til Kostald, den tidligere lille Kreaturstald indrettedes til Svinestald, senere hen opførtes den saakaldte Fedestald med Kampestensmure, Møddingsstedet blev ordnet, og der blev lavet Ailebeholder. Der kom ingen Arkitekt ud paa Spidsen i den Anledning. Min Fader lagde selv Planen og nivellerede, og Stenhugger Jens Andersen, Kejtenspilleren fra Nostrup, og Tømreren fra Kongstrup

udførte selve Arbejdet. I gamle Dage blev Gaarden kaldet Hestehavegaarden. Det gamle Navn var ellers i sin Tid betegnende nok, thi en stor Del af Arealet henlaa som Græsningsjord eller Overdrev, hvor Slaaentjørn, vilde Roser og Brombær trivedes godt, og hvor Masser af Sten ragede op af Jorden. Med en enestaaende Dygtighed og med en aldrig svigtende Energi tog min Fader fat paa at kultivere disse Ødemarker, og i Løbet af forholdsvis faa Aar lykkedes det ham at opdyrke alt, hvad der egnede sig til at komme under Plov, og denne raa Jord blev rensed ved Helbrak og grundforbedret ved Mergling og Dræning. Hvis Otto Lawaetz i sin Ungdom havde nedsat sig paa Nordamerikas Prærier, vilde han have opdyrket Tusinder og atter Tusinder af acres Land.

Hvorledes stod det nu til med Kreaturbesætningen paa Refsnæsgaard i Aaret 1866? Ja, der var seks Hundrede spanske Faar, men kun 9 Køer af den ægte gamle sjællandske Race. Faarene blev solgt, og de blakkede og skimlede smaa Køer gik samme Vej, og Faarehyrden, Eneboeren Peter Sørensen, der paastod, at han var den eneste retsmæssige Ejer af Refsnæsgaarden, trak sig tilbage til Jordhytten ved Nordstrand.

Hvorledes saa Refsnæsgaarden nu ud en halv Snes Aar senere. Det er en Sommerdag omkring Sct. Hans. Køerne er paa Stald, thi Græsset er bleven for langt. Derinde i den tidligere Faarestald staar 70 første Klasses røde Køer af nord-slesvigsk Race og af Ballum Stammen, i den nye Kostald er der en Snes Kreaturer, der fedes med Grøntfoder og Hørfrø-kager, og i Vindekilde og i et Par andre Indhegninger gaar Køerne og Ungkvæget. Overalt i Staldene og paa Markerne hersker der eksemplarisk Orden. Paa andet Aars Græsmark staar der tæt med Høstakke. Kornmarkerne og Rapsmarken tegner udmærket. Arealet med Roer og Gulerødder er Aar efter Aar blevet større, og Helbrakken er der endnu. Min Fader var i Besiddelse af den holstenske Landmands ypperligste Egenskaber og Talenter, og han forstod at bruge dem. han vidste, at det er bedre i en otte Marks Drift at høste frodige og rene Afgrøder paa de syv Marker fremfor en noget forsulten og uren Plantebestand paa dem alle otte.

Brugen af Kunstgødning var i de Tider enten ganske ukendt eller benyttedes kun efter en meget lille Maalestok. Ligesom det i enhver Henseende var gaaet stærkt fremad med

Landbruget paa Refsnæsgaard, der i Slutningen af Halvfjerdserne med Rette kaldtes en Mønsterbedrift, var der ogsaa sket store Forbedringer paa Kalundborg Laegaard, om end disse grundet paa særlige Forhold ikke var lige saa iøjnefaldende. Denne Gaard blev i ca. 20 Aar bestyret af min Faders yngste Broder „Carl“, en meget dygtig Landmand, en nobel Personlighed og et helt igennem rettænkende og uegennyttigt Menneske, der var en uvurderlig Støtte for min Fader. Hvis nogen vilde spørge mig, om Otto Lawaetz havde noget rigtigt Nettoudbytte af et saadant Mønsterlandvæsen med store Driftsudgifter, vilde jeg svare: „For det første havde min Fader det ud af sin Virksomhed som Landmand, at han kunde opdrage og siden hjælpe sine 16 Børn og desuden 6 forældreløse Broderbørn, som han havde taget til sig, og dernæst havde han den Glæde at se, at alt gik fremad, at hans Værk lykkedes, og han kunde hver Aften glad og tilfreds gaa til Hvile med Bevidstheden om at have udført et godt Dagværk. Uagtet min Fader opnaaede saa udmærkede Resultater, tilskrev han aldrig sig selv Æren derfor, men vedblev at være den beskedne Mand, og ingensinde har jeg hørt ham prale eller raabe op om sin egen Dygtighed. Det var ikke faa Mennesker, der Aaret rundt var knyttet til Landbruget paa Refsnæsgaarden, der var meget Ekstraarbejde, der skulde udføres, der var Mergling om Vinteren, om Sommeren blev der i Brakmarken efter anden Pløjning brækket Sten op i Tusindvis, og saa var der endelig alt det Arbejde med Tangen, der navnlig i Efteraarsmaanederne skylledes i Land, ofte i store Mængder, det var ikke ualmindeligt, at der efter en Paalandsstorm maatte holdes fire à seks Mergelkasser i Gang en hel Uge igennem. Helt oppe ved Foden af Klinterne blev Tangen lagt i store Bunker, der laa den og tog Varme og raadnede og blev saa om Foraaret anvendt paa Roemarken eller hen paa Sommeren kørt paa Brakmarken.

Den Tangkørsel var ikke billig, den sled haardt paa Heste og Vogne, men, som jeg tidligere har omtalt, var Brugen af Kunstgødning i de Tider næsten ukendt, og som Hjælpegødning var Tangen anvendt paa rette Maade absolut ikke at foragte. Hvad var det nu for Mennesker, ældre og yngre, der var beskæftiget paa Refsnæsgaardens Marker og i Staldene, og hvorledes var Forholdet mellem min Fader og den, der var

i hans Tjeneste? For det første var der ikke saa faa faste Daglejere, der saa godt som alle udførte deres Arbejde med Dygtighed og Troskab, og Forholdet mellem Otto Lawaetz og disse Husmænd var patriarkalsk og hvilede paa gensidig Tillid, og de sagde altid „Husbond“, naar de tiltalte ham. Daglønnen var ikke stor i de Tider, men meget Arbejde saasom Bjergning af Tang, Stenopbrækning, Mergellæsning, Tærskning med Plejl og Mejning og Binding af Korn var Akkordarbejde, og derved tjentes der noget mere. I Naturalier fik hver Daglejer om Maaneden $\frac{1}{2}$ Tønde Rug, 2 Skp. Byg, 1 Fjdk. Kogeærter, Ost til Paalæg og om Foraaret en seks Ugers Gris, samt 1 Skp. Land i Roemarken til Dyrkning af Kartoffler, Kaal m. m. For disse Ydelser blev der fratrukket 2 Kr. hver Lørdag undtagen i Jule-, Paaske- og Pinseugen. Hvis Fader hørte, at en af hans Husmænd eller nogen af dennes Familie var bleven syg, blev Sadelen lagt paa Ridehesten, og afsted gik det for at hjælpe med Raad og Daad. Mere end en Menneskealder er nu gaet, siden jeg for sidste Gang saa disse gode og brave Husmænd derude paa Spidsen, og langt de fleste hviler nu paa Ulstrup Kirkegaard, og den gamle Hestgardist Anders Sørensen, der havde været i Militærtjeneste i 7 Aar og været med i hele Trearskrigen, er forlængst gaet til Ryes Brigade.

Det var mange unge Mennesker, der som Elever søgte Uddannelse i praktisk Landbrug hos Otto Lawaetz paa Refsnæsgaarden, og de kom fra alle Landets Kanter. Udsigterne for den vordende Landmand, der kun kunde vente af faa en lille beskeden Kapital at raade over, eller slet intet, var den Gang langt bedre end nu, thi i de Tider var Dygtighed, Flid og Paalidelighed i mange Tilfælde det afgørende, naar en Mand søgte en Forpagtning eller ønskede at købe en Gaard, og en god anbefaling fra en fremragende Landmand var meget værd. Nu i vor Tid er det anderledes, nu spørges der først og fremmest om, hvor mange Penge har Manden? Lad os se hans Bankbog. Det Ansvar, som enhver Principal har overfor sine Elevers Uddannelse og hele Vandel i Læretiden, gik min Fader ikke let hen over, men han sørgede for, at de saavidt muligt efterhaanden kom med ved alt, og om Vinteren mindst et Par Maaneder i Kostalden og i Svinestalden. I de lange Vinteraftener holdt Fader ofte Foredrag for sine Elever, de

lærte at føre de almindelige Landbrugsregnskaber, og de fik gode og nyttige Bøger at læse. Om Foraaret fik hver Elev ca. $\frac{1}{4}$ Skp. Land anvist til Køkkenhave, han var forpligtet til at grave hele Stykket og at dyrke det bedst muligt, og om Efteraaret fik de Elever, der kunde fremvise de bedste Resultater, hver en Præmie.

Afsætningsforholdene for Grøntsager var ikke særlig gunstige der ude paa Spidsen, men den lille Have gav os nogen Beskæftigelse efter Fyraften, vi havde noget at sysle med i de lange Sommeraftener. Fader vidste godt, at Lediggang ikke er godt for unge Mennesker. Hvis nu nogen mener, at Tilværelsen derude paa den afsides liggende Gaard langt borte fra alle Forlystelser og Adspredelser maa have været trist og bedrøvelig for livslystne unge Mennesker, saa tager han fejl. I min Elevtid begyndte Dagen med, at den gamle Staldkarl Jørgen Nielsen tidlig om Morgenen dundrede paa Sorgenfris Døre og raabte: „Op med Fjervingen, op med det daarlige —“, og op røg vi unge Mennesker som en Raket, thi Principalen var maaske allerede ovre i Stalden. Arbejdet gik næsten altid med Liv og Lyst hele Dagen igennem, og om Aftenen var man glad ved at komme i sin Seng; Ernæringen var nærmest spartansk, men sund og rigelig. Det Arbejde, som det kneb mest med, særlig for de lange og svære, var Lægningen af Roefrøet om Foraaret. Frøet blev lagt med Hænderne, og hver fik sit afmaalte Stykke og maatte følge med lige efter Markertromlen, 3 à 4 Skp. Land om Dagen pr. Mand var det almindelige.

Lørdag Eftermiddag kom vi hjem fra Marken et Par Timer før sædvanlig Fyraften, fejede Gaardspladsen og udførte forskellige Ting, der ikke var naaet de andre Dage, alt skulde være rent og pænt til om Søndagen, thi unødvendigt Helligdagsarbejde var bandlyst paa Refsnæsgaarden. Min Fader var altid paa Færde, var jernflittig, det var utroligt, hvad han kunde holde til og udrette, og han foregik bestandig os unge med sit lysende Eksempel. Ordreerne, der blev givet, var korte men bestemte, og forøvrigt havde enhver at bruge den Forstand, Vor Herre havde givet ham.

I adskillige Aar holdt Fader ingen Forvalter, men en Forkarl, der fulgte Nr. 1 Hestene, og den første, jeg erindrer, var Jens Sørensen, en tro, flittig og paa passelig Mand, han havde

et lille Landbrug ved Landevejen mellem Refsnæsgaard og Bjørnstrup, og han udvidede bestandig Jordlodden ved Køb fra Naboerne, blev tilsidst Gaardmand, og hans Søn, Søren Sørensen, følger troligt i Faderens Fodspor. Da Pastor Vilh. Beck talte i Ulstrup Kirke, var Jens Sørensen blandt Tilhørerne, og flere Aar derefter fortalte han mig: „Jeg glemmer aldrig, at Pastor Vilh. Beck sagde: Er du en Kerne, saa bliver du liggende, men er du en Avne, saa ryger du ad Helvede til.“ Det var kraftige Ord, som en Landbruger, der ofte havde haft Kasteskovlen i sin Haand, kunde forstaa, og de bed sig fast. Saa var der den dygtige og rolige Kristian Nielsen fra Møltrup og de to Kraftkarle Brødrene Mikael og Jens Vaaben fra Hjarup ved Kolding. Et Øjenvidne har fortalt mig, at den sidste en Dag var til Smedien i Ulstrup med en gal og tosset Hoppe, som det næsten var umuligt at faa lagt Bagsko under. Vaaben tog Benet op, og Dyret sprællede og skabede sig og var lige ved at splitte sig selv ad, men Jens holdt fast og stod fast.

Da den gamle Smed, der havde set meget i sin Tid, kom ud med Skoene og saa den Forestilling, raabte han: „Slip dog Mand, slip, du river jo Laaret af Hoppen.“

Vi var mange Mennesker ude paa Refsnæsgaard, og det skete jo af og til, at en eller anden blev syg, men der var to Mil til Lægen, saa han var ikke nem at faa fat i. Alsidig, som min Fader var, behandlede han selv Patienterne, naar det ikke drejede sig om Sygdom af virkelig alvorlig Art. Fader var ikke Kvaksalver, men han havde næsten altid en rigelig Forsyning af Iglar, Sennepsplastre m. m. En Snaps med en strøgen Teskefuld stødt Peber i viste sig at være et udmærket Middel imod Koliksmerter, det hjalp øjeblikkelig, jeg har i et hvert Tilfælde aldrig hørt nogen udtale Ønsket om at faa mere end én Dosis. I Sommertiden anordnede Fader altid, at der skulde godt med Malurt i det hjemmebryggede Øl. Til den nærmeste Dyr læge var der ogsaa to Mil, og det var yderst sjældent, at han blev hentet. I vanskelige Tilfælde blev Jesper Dahls Dyr lægebog taget frem, og kunde det ikke forslaa, eller der indtraf en meget vanskelig Fødsel, blev der sendt Vogn efter Præstegaardsforpagter Hans Jonassen i Ulstrup. Han havde i nogle Aar tjent hos en Dyr læge, var en meget tjenstvillig og rar Mand og var vist nok lige saa høj som vor nuværende

Konge. Som Gardist deltog Hans Jonassen i Treaarskrigen og var med i Slaget ved Slesvig.

Hvis nogen vilde spørge mig om, hvem Otto Lawaetz lignede, og hvorledes han saa ud i sine Manddomsaaer, saa vilde jeg svare: „Min Fader lignede ingen, og ingen lignede ham, han var noget for sig, han lignede absolut ikke vor Tids større Landmænd. Fader var lidt over Middelhøjde, nærmest noget mager, spændstig og fuld af Livskraft, og hvis nogen ønsker at se, hvorledes han sad til Hest, saa betragt Otto Baches Billede af Kong Christian den Niende som Rytter.

Hvis jeg nu sluttede, saa vilde det Billede, som jeg har ønsket at fremskaffe af min kære Fader, blive højst mangelfuldt, thi der var noget ved ham, som jeg aldrig tilnærmelsesvis har fundet hos de Mennesker, jeg har lært at kende, og dette noget prægede i høj Grad hans Virksomhed som Landmand.

Ligesom min elskelige Onkel, Adolf Burchardi paa Birkendegaard, passende kunde have anbragt Ordene „Vær glad“ over sin Dør, saaledes kunde min Fader træffende have skrevet over Indgangen paa Refsnæsgaard „Bød og arbejde“.

Hvad var Aarsagen til, at Fader i Medgang og i Modgang, naar Tørken omkring Sct. Hans truede med at ødelægge Afgrøderne paa de lette Jorder, eller Regnen i Høstens Tid plaskede ned Uge efter Uge, alligevel bevarede en urokkelig Ro og Sindsligevægt? Ja, det var Faders klippefaste Tro paa, at der er en naadig og barmhjertig Gud, der styrer og leder alt til det bedste, og den Tro indskrænkede sig ikke til fromme Ord og Talemaader, men det var en Tro i Gerning og i Sandhed, det var praktisk Kristendom, og den fulgte ham overalt, i Hjemmet, naar han red over Markerne, i Handel og Vandel, paa Rejser, paa Valgtribunen, paa hans Sygeleje, og den var hans Trøst i Dødens Stund.

Om Hjemmet derude paa Spidsen vil andre fortælle, og jeg vil derfor kun tilføje, at jeg ikke kan tænke mig, at nogen kan have haft en kærligere og mere opofrende Fader, end jeg har haft, i Modgangstider og i Nødens Time har han altid trofast staaet ved min Side, og jeg staar i en uendelig Taknemmelighedsgæld til ham.

Den Dag, da min anden Moder blev begravet paa Ulstrup Kirkegaard, og det sidste Salmever var sunget, traadte en

Refsnæsser, en Mand fra Raklev Sogn, frem og spurgte, om han maatte sige et Par Ord, og idet han pegede paa min Faders Grav, sagde han: „Der hviler Proprietær Otto Lawaetz, han var vor Høvding.“

Og saaledes var det, ikke fordi Fader var Herremanden, heller ikke alene fordi han var en saa enestaaende dygtig Landmand, men mest fordi han var saa stor som Menneske. Naar min Fader paa sin Hest eller siddende paa Kuskesædet i den gamle holstenske tostoledede Fjedervogn kom igennem Halvøens Landsbyer eller forbi de smaa Huse, der laa imellem dem, kiggede Beboerne ud igennem Ruderne og, om de end ikke udtalte det, saa tænkte de: „Der kommer vor Førstemand, der kommer han, der for saa mange har været den barmhjertige Samaritan, han, der saa gerne vil hjælpe os baade aandeligt og timeligt, han, der opsøger os, naar vi er syge og trænger til Hjælp.“

„Utak er Verdens Løn“, saaledes lyder de gamle Ord, og desværre de taler altfor ofte sandt, men de kom ikke til at passe paa Refsnæsserne. Det tjener dem til uvisnelig Ære, at de i høj Grad paaskønnede, hvad Otto Lawaetz havde været for dem, og de viste det i Handling.

Jeg vil nu slutte med at give dig, min unge Ven, der læser disse Linjer, nogle Ord med paa Vejen. Det er to gode Leve-regler, som min Fader Gang paa Gang har søgt at indprente i mig, men som jeg destoværre langt fra altid har rettet mig efter: „Forlang ikke lige saa meget af andre, som du forlanger af dig selv, og du skal aldrig behandle andre anderledes, end du selv ønsker at blive behandlet.“

Louis Christian Heinrich Lawaetz.

EN DATTERDATTERS ERINDRINGER OM HJEMMET PAA REFSNÆSGAARD

Refsnæs — ja, hvilken Fryd rummede det Ord ikke for os af Sol og Sommer og Strand, af Liv i Frihed. Men Midtpunktet i vor Lykke, som vi nød den, naar vi kom Aar efter Aar og tilbragte dejlige Sommerdage der, det var dog Bedstefar og Bedstemor. Deres kære Billede er saa uløselig forbundet med vore Minder derfra. De var Bærerne af det Liv, som herskede derude. — Som ganske lille Pige havde jeg den Fornemmelse, at Refsnæs var som en Paradisets Have, hvor der kun fandtes gode Mennesker; thi hvem kunde vel være ond i Bedstefaders Nærhed. Vi Børn kunde jo heller ikke andet end være artige og lydige derude — det var ligesom en Selvfølge.

Jeg véd, at Bedstefar engang, da vi kom rejsende, har udvirket, at Aarhusdamperen standsede ud for Fiskerhuset paa Refsnæs og satte os af der i Hillebrandt'ernes Baad; men det var mit allerførste Besøg, da jeg var knap et Aar; — i min Erindring staar Kjøreturen fra Kallundborg ud til Refsnæsgaard som Begyndelsen til det herlige Ophold. I Charabanc'en med Far og Mor, de store og de smaa Søskende gik det Bakke op og Bakke ned — i Sol og Blæst — i den velsignede friske Refsnæsluft — forbi Raklev Kirke — gennem Nyrup, Nostrup og videre — hvert Navn genkendte vi med Glæde og hilste som en gammel Ven. Og Mor kendte hver Gaard og hvert Hus og de Folk, som boede der — „Mette Mads“, „Lars Johan“ — og den store Sten ved Vejen, hvori en Kæmpe havde traadt, saa man endnu tydeligt saa hans Spor, jo, den kiggede vi ogsaa efter. Men naar vi naaede Toppen af Lars Rasmussens Bakke, da saa vi Refsnæsgaard med Flaget, der vajede fra Højen i Haven — Landet med Strand til begge Sider; da forstod vi, nu var vi ved Maalet. Nu fik Hestene Fart ned gennem Alléen. Jeg mærker endnu Svinget ind i Gaarden over de runde Sten og op foran den høje Trappe med Lindetræerne. Jeg ser lille Bedstemor komme ud øverst paa Trappen, den dejligste lille Bedstemor med et

Blik saa fuldt af Velkommen, og jeg ser Bedstefar med det hvide Haar allerede nede og tage imod os, som vi løftes af og entrer ned lidt stive i Lemmerne efter Turen, mens Hundene springer gøende om os, og jeg hører hans kære Stemme: „God Dag, god Dag!“, mens han ryster vore Hænder. Hans elskelige Blik og hans hele Personlighed minder os Børn om Vorherre selv, og man har straks, fra man sætter Foden til Jorden, en Fornemmelse af, at det er en velsignet Grund, man betræder. Efter det herlige Aftensmaaltid, herligt med det rigtige Smør, den friske Mælk, den hjemmelavede Pølse, faar vi travlt med at komme ud i Haven. Vi gaar ærbødigt gennem Dagligstuen og Havestuen med de hvidskurede Gulve; men saa i et Spring fra Verandaen er vi derude og tager det hele i Besiddelse. Vi gennemstrejfer den hele vtdunderlige Have, der er for os som den dejligste Skov. Op til Højen i Løb — der har vi Fyret i det blaa Vand — og nu i stormende Løb ned ad Bakken igen og videre helt ned til de runde Bænke. Er det der nu ogsaa altsammen ligesom i Fjor? Vejen ind gennem det, som ligner en rigtig Skov, — og dybest nede den smalle Sti ind gennem alle Brændnælderne til det lille Bord med Bænk, som ligger helt skjult, saa man ikke kan ane, at det er der, — det lille Kigud til Mosen — alle vore Legesteder fra i Fjor! — Og naar vi den Aften omsider gaar til Ro oppe i Loftsværelset i den vildvinbevoksede Gavl — ser ud over Nordstrand — og i glade Drømme om al den Fryd, der venter os, glider ned i de rene kølige Lagener, da har vi en Fornemmelse, som naar man efter en lang Fraværelse endelig er kommet hjem. Før vi sover ind, minder vi hinanden om Klokkeslettet, da vi skal op og være i Tøjet. Kl. 7 ringer Klokken til Morgenbordet; og da maa vi være færdige, ikke fordi nogen har faaet Bebrejdelser i den Anledning; men man føler det, at i hvert Fald for sin egen Skyld maa man være med og i rette Tid. —

Og hvilken Dag ventede der os saa ikke! Der var Højtid over Morgenstunden i Spisestuen ved det lange Bord. Ingen Steder har dog Morgenkaffen smagt som der; og Brødet har en egen Smag, som gav Appetit. Men mest af alt husker vi vist Morgenandagten til Slut. Jeg ser endnu Bedstefar kigge ned langs Rækkerne, om ogsaa alle de smaa var færdige — Bedstemor tog efter Bogen, og saa blev der læst et Stykke,

hvoraf vi som Børn vel ikke forstod saa meget; det, der interesserede, var Morgenbønnen — at høre Bedstefar nævne alle Navnene — endogsaa alle Børnebørnene fra de ældste til de yngste; vi passede paa, naar vort eget Navn kom; det var en egen Fornemmelse at høre det. Jo, Bedstefar huskede os allesammen. Naar han til sidst havde sluttet med Fadervor og sagde Amen, hørte man straks Bedstemoders Røst som en lille klar og skinger Klokke, der manede til Liv og Daad: „Nu skal nok de smaa Børn til Stranden!“ Og det lod vi os ikke sige to Gange. Jeg husker, at vi kom af Sted med en Kurv Mellemmad, og saa gik det i Løb og Spring ned over den ujævne Markvej med Hjulspor til begge Sider og en Græsvej i Midten til Schweitzerbakken, hvor Badehuset stod, for „der kan de smaa Børn bunde,“ sagde Bedstefar; — og der badede vi og vadede og byggede Havne og Moler ud i Stranden, hvorfra vi lod vore smaa Legetøjskibe sejle ud. Og sad paa Bettys Bænk — hvem elskede ikke Bettys Bænk! Vi var vel advaret imod den. Man sagde, at den kunde skride ud med et Stykke af Skrænten; — naturligvis maatte vi prøve den — havde det vel ellers været en rigtig Refsnæsfærie? For mig er det, som om hver Formiddag var en smilende ofte blikstille Strandbred, hvor vi samlede kønne Sten og Sneglehuse og lod Solen brune og bage os. For øvrigt var Dagen tilstrækkelig afvekslende, ogsaa hvad vor Leg angaar. For vor Fantasi var Haven et vidt Felt. Tante Magda lærte os at køre Hest med et Par Træpinde, som vi fandt os der. De skulde helst have et bestemt Knæk til Hals og Hoved; med disse i Hænderne og Smæld med Tungen kørte vi Tospændere i susende Fart rundt i Haven — op og ned fra Højen. Eller Onkel Carl Emil kom med sit lille Køretøj, som Fulton og St. Croix*) trak — det var noget af det mest interessante, fandt vi, at komme op at køre i hans Vogn. At saadan en Tur kunde ende midt mellem Brændnælder og Burrer, hvor vor kære Onkel lod os vælte, fordi vi nægtede at staa af i det Øjeblik, da han ønskede det, afskrækkede aldeles ikke, men forhøjede blot Spændingen og Nydelsen. Men herligst af alt var det dog, naar Bedstefar selv tog sig af os. Jeg husker, at han har ladet sin Hest sadle, og saa har vi Børn

---

*) De to Hunde.

faaet en Ridetur rundt i Gaarden — omkring Plænen. Det var noget, som gentog sig Aar for Aar og blev imødeset med stor Forventning. Vi stod parat til efter Tur at komme op foran paa Hesten — det var en besynderlig henrivende Fornemmelse at mærke det store Dyrs Bevægelser under sig og samtidig betragte Bedstefaders Haand, der havde det rigtige Greb i Tømmen. For øvrigt var Eftermiddagskaffen nærved at være Dagens muntreste og bedste Tid. Her husker jeg Onkel Carl Emil fortælle sine morsomme Historier til Fryd for store og smaa. Han havde en egen fængslende Maade at fortælle paa; Bedstefar lo med, naar vi hørte ham foredrage om Ferdinand og Karen Spidsmus og deres eventyrlige Flugt fra Tugthuset. Og Bedstefader kunde godt lide at høre den Historie og sagde, at de Folk havde baade Mod, Opfindsomhed og Snille; man burde bringe noget ud af dem.

Bedstefar og Bedstemor holdt meget af selv at gaa med os til Vindekilde og Grimsdalen, den vidunderlige Dal, hvor vi gemte os under de mange Tjørnebuske, der voksede ud som Tag og lignede smaa Løvhytter, helt bevoksede med Vedbend. Vi drak af Kildens klare Vand og fulgte den ned til Stranden, hvor Skuret stod med Onkel Ottos Pumpeværk, og hvor vi med Øret til Skurets Væg lyttede til Stempelslagene fra det mystiske Værk. Det var de hyggelige Eftermiddagsture. Eller man gik til Granplantagen ved Fyret, som Bedstefar selv havde plantet, og hvor vi gik paa Opdagelse efter hemmelige Stier og Skjulesteder, men maaske dog mest elskede Bænken med Udsigt over Nordstrand med de mange ganske glatte, runde Sten. Een Gang, husker jeg tydeligt, tilbragte vi derude den hele Dag fra Morgenstunden, idet vi alle drog af Sted straks efter Morgenbordet; Bedstemor fulgte i en lille Vogn med Provianten, Middagsmad og Kage. Jeg har et vidunderligt Indtryk af denne Dag og husker, at vi skyllede Tallerkener i Stranden, og Carl Emil lavede et lille Baal, som han til Fryd for Ungdommen lod gaa til Sø. — Og naar vi saa Solen gaa ned over en saadan frydefuld Dag, kom Aftenen med sin Fred og stille Hygge — i Havestuen og Dagligstuen, hvor man nød Samtale og Musik — hørte Bedstemor fortælle smaa morsomme Oplevelser, saadan som Bedstemor kunde fortælle — eller hørte gamle Historier om, dengang Mor og Onkel Louis legede som Børn — og rigtig gamle Fa-

miliehistorier om Burchardi'er og Lawaetz'er. Bedstefar holdt meget af at høre sine Børnebørn spille —, og gerne hørte han to af dem spille firhændig. Den Dag i Dag kan jeg ikke høre Tonerne af Haydn's Sonater, uden at jeg føler mig hensat til hine fjerne Tider, føler hele Stemningen fra dengang — fra de hyggelige gamle Stuer — Aftenskumring i Havestuen — kære gamle Bedstemor i Sofaen — og vi Børn rundt omkring mellem de voksne, spændt lyttende til deres interessante Samtale eller nu netop til Musiken. Er det de kendte gamle Toner — eller hvad er det, der gør, at der stiger ligesom en øm Længsel op i Hjeret — en Længsel efter hine lykkelige Dages Liv og Færden — et Pust fra Refsnæs Strand, baaret ind gennem de aabne Havestuedøre, — et Klemt af Klokken under Lindetræerne!

Kl. 9 lød Klokken derude til Aftenandagten. Vi Børn var nok noget trætte paa dette Tidspunkt; men vi vilde ikke undvære at være med. Der kom de — alle Gaardens unge, Eleverne fra „Sorgenfri“ — Staldkarlen over Gaarden, alle Pigerne og tog Plads i Spisestuen, til vi var en hel stor Kreds. Saa sang vi. Og det var dejligt at høre Bedsteforældrene synge, Bedstemor med sin høje, klare Stemme, og Bedstefar maaske ikke helt saa sikker og ofte støttende Takten med et lille let Slag med Foden, men af hele sin Evne og med en Inderlighed, som gjorde et dybt Indtryk. Vistnok kan de ældste af os huske fra de senere Aar, da Aftenandagten blev holdt i en snævrere Kreds, en ganske bestemt Ting, som Bedstefar har sagt til Aftenandagt, som f. Eks., da han en Aften lagde os unge saa stærkt paa Sinde, at vi, naar vi gik til Kirke, skulde huske at tage en Skærv med til at lægge i Blokken; det var en god Regel. For mig blev det, at høre Bedstefar fremsige Trosbekendelsen, en Oplevelse. Naar jeg den Dag i Dag genkalder mig hans kære Stemme, saa hører jeg igen den dybe Alvor, men langt over den en saa altbæherskende frydefuld Glæde, at jeg aldrig vil glemme det; og vi Børn følte tidligt, at her var Klippen, hvorpaa Bedstefar byggede sit Liv, og hans Tro var ikke en udelukkende Forsagelsens Vej, men en frydefuld Vej til Liv og Glæde.

Og Bedstemor, ja, hvor elskede vi den lille Bedstemor! Hele hendes Skikkelse, der var som en Bedstemor lige ud af Eventyret, omgivet af dets fortryllende Skær. I hendes varme Blik

og i hendes kloge Smil var der altid, syntes det mig, som et Glimt af noget hemmelighedsfuldt, noget forunderligt, noget, som vi nok skulde faa Del i. Jeg har haft den Lykke som Barn ogsaa om Vinteren at besøge Refsnæsgaard og der tilbringe en lykkelig Tid hos Bedsteforældrene. I Januar 1898 kom jeg derover med Tante Eva; hun rejste hjem fra Mors og havde Aftenen før sin Afrejse bedt om at maatte tage mig med. Jeg kom derfor som en fuldstændig Overraskelse for Bedstemor. Jeg husker Køreturen i Giggen ud til Refsnæs. Det var Aften — jeg sov — og jeg vaagnede — stirrede ud i det dunkle Landskab — opfangede løsrevne Stykker af Samtalen mellem Bedstefar og Tante Eva, til deres Stemmer blev fjærne, — og jeg atter gled bort i Søvn, — sov, til jeg hørte Bedstefar sige: „Saa, den lille Pige; se, saa, den lille Pige,“ og Bedstemor oppe fra Trappen: „Men hvem er det da, Otto? Hvem taler du til?“ Vi havde naaet Refsnæsgaard. Og deroppe paa Trappen stod Bedstemor. Hun fortaite mig selv næste Morgen, thi den Aften sansede jeg ikke stort mere, med en henrivende Mine, der gjorde mig lykkelig, hvor spændt, ja, ligefrem nysgerrig hun var blevet, da hun hørte Bedstefar nede ved Vognen tale som til en lille Pige, for hun kunde da ikke forstaa, at han talte saadan til Tante Eva, indtil hun saa en Bylt, indviklet i Sjaler, blive løftet ud af Giggen, hvor den havde siddet godt gemt mellem Bedstefar og Tante Eva, og blive baaret op ad Trapperne. — Og Bedstemor var forfærdelig god imod mig. Jeg véd, at hun lærte mig baade at sy og at strikke, og jeg kan af mine Breve hjem se, hvor hun har sørget vidunderligt for mig, saa at den lille syvaarige Pige aldeles ikke længtes hjem. „Jeg har faaet Lov at kælke i Haven fra Højen ned over Plænerne til Kirsebærtræerne. Men det gaar bedst, naar Onkel Lotter styrer,“ skriver jeg i et af mine Breve. Mærkeligt nok staar i min Erindring mine egne Kælketure ikke nær saa tydelige som den Beretning, Bedstemor gav mig om, hvorledes der blev kælket i Haven, da mine Onkler og Tanter var unge — om hvordan alle Gaardens unge — Elever og andre — kælkede i Fritiden, ikke blot fra Højen til Kirsebærtræerne, men videre ud gennem den lille Laage og gennem Gaarden, svingende til højre ned ad Vejen til Fyret og helt ud paa den støre Mose; — der sad Tante Betty som lille Pige foran hos sin store Broder, Onkel Carl, og rask gik det

— lige til det blev Aften, og Maanen steg. Ja, i min Erindring staar det hele Landskab i en eventyrlig Belysning, maaske Maaneskin, maaske Lygtelys. Jeg har en dunkel Forestilling om, at der i Bedstemors Beretning var Lygter, hentede fra Kostalden og hængt op i Træerne; men om det virkelig var saadan, eller det er farvet saaledes af barnlig Fantasi, den, som Bedstemor saa vidunderligt forstod at sætte i Bevægelse — det kan jeg ikke mere udrede.

Meget ofte skete det, at Bedstemor sagde til mig, at nu skulde vi lege „Komme fremmede“. Saa skulde jeg lave Mad og fik dertil Tvebak, Sukker, Rosiner og lign. og smaa Kageforme; og Bedstemor skulde være min Gæst. Jeg ser endnu lille Bedstemor komme for at lade sig modtage, saa sirlig, pyntelig med Kappen, som hun bar. Jeg ser hende interesseret betragte min Anretning af knust Tvebak, omhyggeligt presset i en Form, som havde en Stjerne i Toppen, og nu netop med dette Glimt i Øjet sige: „Frue, hvilken Opskrift bruger De, er det Fru Sicks?“ Da forvandlede alt. Jeg var ikke den lille Pige, jeg voksede, jeg var virkelig en fin Frue, der havde stort Selskab, og Bedstemor var min allerfornemste Gæst.

Jeg husker, at jeg i min barnlige Iver efter at lege ofte indbød Onkel Lotter til en lille Dans rundt i Stuen, mens Bedstemor sad med sit Strikketøj. Jeg forstod ikke rigtig, hvorfor han afslog det, og der var ingen Forklaring at tyde i Bedstemors Ansigt, der saa paa mig over Brillerne med et Smil saa mildt og saa klogt paa én Gang. Men ogsaa Bedstefars Øjne var forunderlig milde, da han sagde: „Nej, se dog, er hun saa danselysten, den lille Pige?“

Vi Børn havde jo nok en Forstaaelse af, at Bedstefar var en meget alvorlig Mand og ogsaa kunde være streng; men vi mærkede aldrig hans Strenghed; mod os var han altid saa mild. — Længe havde Bedstefar næret det Ønske engang at se alle sine Børnebørn samlet paa Refsnæsgaard; det skulde være Børnebornenes Fest. Og den Sommer, da Vestindianerne*) kom hjem, kunde vi alle blive indbudt. Desværre kunde ikke alle Børnebornene komme; men en hel Del blev vi dog; og det blev en dejlig Fest. Jeg husker det lange Bord i Salen, dækket først til alle Børnebornene; vi skulde have nøjagtig

*) Onkel Herman og Tante Ingeborg og deres Børn.

de samme Retter som de voksne; det vidste vi; og endda skulde vi spise først, saadan vilde Bedstefar have det. Saa sad vi da der, alle Fætre og Kusiner, store og smaa, mens vore Forældre den Dag maatte varte os op. Hvilket festligt Øjeblik, da Bedstefar tog Toppen af Kransekagen for at give den til en af os! Vi saa alle spændt paa ham. Hvem vilde faa den? Det blev en lille Pige med gule Lokker og blaa Øjne — og vi forstod straks godt, at det maatte være Bibbe*). — Siden gik Bedstefar med os alle til Stranden, hvor vi øvede os i at kaste Sten langt ud i Vandet. — Ja, det var en uforglemmelig Dag! — Det var det Aar, da gamle trofaste Lene**) samlede alle de yngste Børnebørn, som kom paa Besøg paa Refsnæsgaard, og vogtede dem i en stor Flok. Ligegyldigt hvilken Familie de tilhørte, saa tog hun dem ind til sine egne, og bevæbnet med en lang Pilekvist eller en Kæp, drev hun hele Flokken foran sig. Saa var de i gode Hænder. —

Og der gik Vinter og kom Sommer — og mange skønne Somre paa det kære gamle Refsnæs. Og Børnebørnene blev voksne og halv voksne; men lige længselsfuldt higede vi derud; og lige kærligt blev vi modtagne af Bedstefar og Bedstemor, for hvem vi altid blev ved med at være de kære Børn — ja, det følte vi. Det blev ligefrem Skik, at man om Sommeren satte hinanden Stævne paa Refsnæs, saa jævnaldrende af de forskellige Familier kunde mødes. Det var de Tider, da der med den voksende Ungdom blæste ligesom en ny Luftning gennem de gamle Stuer. Hvem kom den med? Hvor kom den fra? Var det med Onkel Herman og Tante Ingeborg og alle deres glade Børn, opvoksede i Friheden paa de tropiske Strande? Ja, med Onkel Herman, om hvem vi flokkedes for at faa Del i det vidunderlige Humør, der altid fulgte med ham. Dette Humør, der udfoldede sig saa fortryllende i „Rygekupéen“, det gamle Kontor til højre for Trappen, hvor man trøstede sig, naar det regnede — derinde, hvor Pengeskabet stod med en Engel svævende foran Nøglehullet — der inde, hvor de gamle Præmietyre i Glas og Ramme havde set ned paa os, fra vi var smaa. Hvad var det for en

---

*) Agnete Sophie Holten-Nielsen.

**) Vestindianernes kulørte Barnepike, der døde 1926 efter 37 Aars Tjeneste i samme Familie.

lystig Flok af unge, de nu fik at se og høre! — Lystige — kaade — fulde af lyse Idéer, begavede med mærkværdige, ja, grupovækkende Øgenavne, glimtende af Slagord, at træffende Bemærkninger, ivrigt lyttende til morsomme Historier. — Men kort derefter alvorlige, betagede, naar Himlen blev mørk, naar Tordenskyer trak op, naar Luften blev lummerhed og hang blaasort ud over Nørdstrand, og der var næsten helt mørkt i Havestuen, hvor Familien efterhaanden samlede. Da følte man den højtidelige Spænding — sendte maaske en lille skælvende Tanke til Straataget — og vilde dog have følt sig ligesom skuffet, i Fald Vejret straks var drevet over — sad i næste Øjeblik atter og talte Sekunderne mellem Lyn og Skrald — da ønskede man, at man turde gaa med Onkel Herman og de unge Drengene op paa Højen og se, hvorledes Lynenc slog ned i Stranden rundt omkring. — Men var Dagen lys, med høj Himmel og blåa Strand, da drog man ud i glade Klynger — Kusiner med Fætre — strejfede om saa langt bort, man kunde naa, og kom hjem med en glubende Appetit til Maaltiderne. Havde mon Tante Magda nu bagt den store Kringle til Kaffen? — Ved det lange Bord i Salen, hvor der een Sommer dækkedes hver Dag, da vi var saa mange Gæster, var der Spøg og Kommers. — Jo, se, Tante Emma, hun forstod saa godt os unge — var hun ikke med i de smaa Hemmeligheder, der i glade Miner og Blik fløj tværs over Bordet! — Hurtigt gik det, naar vi efter Tur bar ud fra Bordet og med en egen Behændighed lod de sidste Rester fra Fadene forsvinde paa Vejen til Fadeburet. Havde der ikke i Skaalen været endnu en lille Kringle eller Klejne? Hvem véd? Borte var den. — Men hvordan var det nu med det gamle Loft, som førte til Gavlværelset? Var der ikke et skørt Sted, hvor man helst ikke skulde træde? Det var vel bleven en Smule skrøbeligt med Tiden, men lige sorgløst dansede vi over det, — og mere vidunderligt end nogensinde syntes „Jomfruburet“ med de opredte Senge — og Maaneskinnet i Haven, som vi betragtede fra de aabne Vinduer, havde virkelig aldrig før været saa fortryllende; — maaske stod vi der lidt længere og studerede det. — Ja, der er endogsaa dem, der vil vide om sildige Aftenture ned gennem Havestuen, naar alle andre var gaaet til Ro, og Huset sov —, om smaa muntre Gilder med „Basser“ ved de runde Bænke. —

Og vi husker Morgenstunden fra den Tid. Det var nu ikke mere Klokkeren under Lindetræerne, der kaldte os. Kl. 7 $\frac{1}{2}$ gik den kære gamle Bedstefar gennem Gangen og ringede med sin lille blanke Klokke op ad Loftstrappen, — og hvor glad var han ikke, naar han saa os komme springende, maaske næppe helt færdige, pyntende paa Kraven eller Slipset. „Naa, var hun ikke helt færdig, den lille Pige?“ opmuntrer han, mens han ser saa kærligt og mildt til vor Travlhed. — Hvor maa vi beundre Bedsteforældrene, naar vi tænker paa, at de kunde have alle os, modtage hele denne livlige unge Skare — Backfische, Brushoveder; — men jeg har et Brev fra Bedstefar, skrevet i 1910, altsaa netop fra denne Periode, hvori han selv paa ny saa kærligt opfordrer os Børn til at komme til Refsnæs og glæde os der — ret af Hjertens Lyst; og det er mit Indtryk, at det netop ogsaa var hans store Fryd at se os om sig, muntre og glade.

Saadan, som vi som Børn beundrede Bedstefar som det bedste og dygtigste Menneske, der fandtes, saaledes blev vi ved med som unge at nære den dybeste Respekt, Ærefrygt og Ærbødighed for ham. Et Ord fra Bedstefar, en Ros af ham vejede meget, mere maaske end af nogen anden.

Den allersidste Sommer, Bedstefar endnu boede paa Refsnæsgaard, husker jeg tydeligt, hvordan han en Aften efter Andagten spurgte os unge, om vi vilde gaa med ham op paa Vaagehøj. Bedstemor var ikke stemt for Turen, var ængstelig for, at den sene Aftens Kølighed skulde skade Bedstefar, som dengang var over 83. Men han tog Hat og Stok og drog af med hele Ungdommen; og jeg skal aldrig glemme denne sidste Aften paa Vaagehøj, da vi stod med Bedstefar paa det kære gamle Refsnæs og saa over Stranden mod de fjærne Kyster, prøvede at skelne dem og bestemme dem og talte Lys og Blink fra de mange Fyr.

Du kære gamle Bedstefar, som du gik med os op paa Vaagehøj i Aftenstunden, saaledes var det jo altid dit Ønske at drage vore Hjerter og Tanker opad og vende vort Blik fra denne Jord og disse skønne Strande mod en anden Kyst — mod Lysets Kyst — de evige Strande. Og havde vi Børnebørn ogsaa som unge et vidunderligt frit, lyst og muntert Ferieliv hos Bedsteforældrene, saa var dog den Tone af Alvor, af et Liv i Tro og Hengivenhed til Gud, som vi kendte fra vor

Barndom, og som altid var Grundtonen i Bedstefars Liv, dog ingenlunde trængt tilbage; vi følte den altid endnu — om os, over os, maaske i os; og den fik vist netop nu sit dybeste Præg, da vi som voksne saa dig, du kære gamle Bedstefar, følte dit stærke og milde Sind, der prægede din hele Personlighed.

Og dig, lille elskede Bedstemor, vil vi altid mindes for dit redelige Hjerte, dit Retsind, din sjældne Forstand og din store Evne til at forstaa og omgaas os, fra vi var Børn, til vi blev unge. Du tog os ind i dit Hjerte, os, de ældste Søsken- des Børn som dine egne Børnebørn; og du elskede os med en Kærlighed, der aldrig svigtede.

Agnes Marie Arhning.

HINRICH FRANZ LAWAETZ,

Justitsraad, Kgl. Proviantkommissær i Rendsborg, død 1762, bisat den 28. December 1762 i den Otteske Familiebegravelse i Eckernförde.
G. 1743 med Hedwig Christiane Otte, f. 22. Februar 1723.

1. Christian Otte Lawaetz, f. 2. Februar 1745, død 1800. Etatsraad, Deputeret i Økonomi- og Kommercekollegiet i København. G. m. Margrete Elizabeth Andresen. Om den senere Slægt, se Stamtavlen D.	2. Heinrich Wilhelm Lawaetz, f. 29. April 1748, død 1825. Justitsraad og Forfatter. G. m. Luicic Magdalene Matthiesen, f. 1750. a. Christiane Henningia L., f. 1783, død 1851. G. m. Oberst og Stadskommandant i Kiel Franz Christian v. Lihme. 4 Døtre. b. Heinrich Friedrich, f. 1791, død 1852. Justitsraad og Købmand i Altona (Lawaetz & Koch). G. m. Friderike Henriette Rieper. 3 Døtre.	3. Johann Daniel Lawaetz, f. 19. Marts 1750, død 1826. Konferensraad og Fabrikejer. G. m. Catharina Maria Langhof. Ingen Børn.	II. 4. Ferdinand Otto Volrath L., født 13. Maj 1751, død 13. April 1840. Ejer af Bramstedt i Holsten, senere Postmester i Burg paa Femern. G. m. Wilhelmine Christine Friederike Stange, f. 1757 eller 1758, død 21. Februar 1788.

III.

1. Andreas Hinrich Christian L., f. 24. April 1778, død 22. Juli 1842. Kaptajn, Overkrigskommissær Postmester i Oldenburg. G. m. 1. Anna Elizabeth Schultz, død 21. August 1849. (Ægteskabet opløst).	2. Christana Johanne Wilhelmine, f. 10. Oktober 1783. G. m. Borgmester i Pløen Martini. Ingen Børn.	3. Hedvig Johanne Elisabeth, f. 17. August 1786, død 18. November 1852. Ugift.	4. Georg Otto Friedrich, f. 14. Februar 1788, død 1878. Stabskaptajn. Ugift.

G. 2. m. Jeanne Françoise Laurent, f. i Donay 11. April 1796.

1. Rosalie Estelle, f. 3. December 1818.
2. Otto Maximilian, f. 21. December 1821.
Rejst med Moderen efter Faderens Død tilbage til Frankrig.
Senere Skæbne er ukendt.

IV.

1. Carl Wilhelm L., f. 30. Oktober 1803, død 7. Januar 1849. Mejeriforpagter paa Bjødstrup. G. m. Sophie Magdalene Siegmund, f. 13. Juni 1808, død 30. Juni 1882.	2. Adelaide Wilhelmine, f. 24. Juni 1805, død som spæd.	3. Charlotte Friederique Wilhelmine, f. 14. April 1807, død 6. April 1810.

V.

1. Otto Friedrich Christian Anton L., f. 16. Oktober 1829, død 5. Juni 1914. Ejer af Refsnæsgaard og Kallundborg Slots Ladegaard. G. 1. m. Anne Charlotte Pauline Burchardi, f. 10. Juli 1832, død 14. December 1871.	2. Heinrich Christian Sophus L., f. 24. November 1831, død 27. Marts 1902. Sognepræst i Ulkebøll paa Als. G. m. Catharine Marie Juliane Wolff, f. 13. Juli 1844. Se Stamtavle B.	3. Friedrich (Fritz) August L., f. 19. Marts 1834, død 30. September 1872. Forpagter, Møltrup. G. m. Amalie Petersen, f. 20. December 1836, død 7. Januar 1878. Se Stamtavle C.	4. Hermann Andreas L., f. 20. August 1837, død 6. August 1863. Ugift.	5. Carl Bernhard L., f. 2. November 1843, død 31. Marts 1912. Ugift.

A i a

1. Henriette Sophie Louise L., f. 12. Juli 1855.
G. m. Axel Holten-Nielsen, f. 3. Januar 1857, død 24. Juni 1928.
Forpagter, Tølløsegaard.
1. Charlotte H.-N., f. 11. Marts 1883.
G. m. Hoffiskehandler Hans Christian Lou, f. 5. April 1880.
- a. Hans Axel L., f. 27. April 1909.
- b. Karen Johanne L., f. 21. Oktober 1910.
- c. Sophie Charlotte L., f. 4. Maj 1912.
- d. Asger Otto I., f. 7. Juni 1914.
2. Margrete H.-N., f. 3. Marts 1886.
Kommunelærerinde.
3. Juliane Johanne H.-N., f. 11. Maj 1890.
Sygeplejerske.
4. Agnete Sophie H.-N., f. 10. Juni 1895.
G. m. Ingeniør Erik Ziese, Berlin.
5. Else H.-N., f. 6. Januar 1898.
Sygeplejerske.

2. Ida Augusta Christiane, f. 3. August 1857.
G. m. Realskolebestyrer, cand. theol. A. R. Hansen, f. 31. Juli 1854.
1. Henriette Roepstorff Arhning, f. 31. Maj 1887.
Kommunelærerinde.
2. Sophie Charlotte Julie R. A., f. 6. November 1888.
Sygeplejerske.
3. Agnes Marie R. A., f. 25. Juli 1890.
Kommunelærerinde.
4. Jens Otto R. A., f. 18. Marts 1892.
Cand. mag., Adjunkt.
G. m. Ellen Damsgaard.
- a. Jens Erik, f. 14. Juni 1923.
5. Axel Kai Olaf R. A., f. 26. December 1893.
Inspektør.
6. Ida Dorothea R. A., f. 1. Februar 1895.
Kommunelærerinde
7. Ingrid Margrete R. A., f. 11. Oktober 1897.
Sygeplejerske.
8. Boer Marie R. A., f. 21. Maj 1900.
Lærer.

VI.

3. Louis Christian Heinrich, f. 16. Februar, 1859.
Fhv. Ejer af Ragnesminde og Ellingegaard.
G. m. Charlotte Louise Dorothea Hanssen.

VII.

1. Walther Eugen Otto L., f. 3. November 1891.
Kaptajn i Ingeniørkorpset.
G. m. Karen Bugge.
- a. Lisa, f. 5. September 1919.
2. Anna Charlotte Pauline Burchardi L. f. 25. Juli 1894.
G. m. Prokurist Alexander Christensen.
- a. Ole Burchardi, f. 22. Januar 1926.
3. Luise Renate L., f. 14. August 1897.
G. m. Landsretssagfører Aage Petersen.
4. Julie Margrethe, f. 27. Juli 1900.
Husholdningslærerinde.

4. Emma L., f. 3. Februar 1861.

5. Marie Wilhelmine Caroline, f. 26. Februar 1862, død 2. Maj 1914.
G. m. Bestyrer Johs. Egede Andersen.
Ingen Børn.

6. Herman Carl Joha 13. Marts 1864.
Dr. theol., fhv. Sognepræstiansted paa St. Croix.
G. m. Ingeborg Wilhelmi

1. Otto Helmer L., f. 6. 1891.
Student fra Slomanns Sk Overingeniør og Prokurist org Harders Maschinenfabrik Lübeck.
G. m. Ella Selma Günthebing).

VIII.

- a. Ulf Erling Günther I vember 1916
- b. Egon Tønnies Günthe Juli 1918.
- c. Ingeborg Birthe Ann f. 2. April 1920.
- d. Inge Margrethe Kirst 4. Juli 1921.
- e. Ib Ryan Günther L., 1922.
2. Erik Ejnar L., f. 28. Decer Fuldmægtig i et Ulykkesf selskab.
G. m. Carla Broe.
- a. Preben L., f. 26. Janus
- b. Vibeke Louise Burch 22. Marts 1924.
- c. Axel L., f. 26. Febru
3. Ellen Kirstine Ingeborg Oktober 1894.
4. Gudrun Agnete Suzette Juli 1896.
G. m. Ingeniør, cand. po Peschardt Hansen.
- a. Ole Christof H., f. 2.
- b. Bent Christof H., f. 1926.
- c. Gert Holger Christ Februar 1928.
5. Svend Daniel Tønnies L. tember 1898.
Ejer af Gl. Kærshoved
G. m. Ellen Boysen.
6. Bodil Nelly Creola L., f ar 1900.

VI.

Christian Heinrich, f. 16. Februar 1859.
Ejer af Ragnesminde og Elgaard.
Charlotte Louise Dorothea en.

VII.

Eugen Otto L., f. 3. November 1891.
Ingeniør i Ingeniørkorpset.
Karen Bugge.

Anna, f. 5. September 1919.

Charlotte Pauline Burchardi L., f. 25. Juli 1894.
Prokurist Alexander Christensen Burchardi, f. 22. Januar

Renate L., f. 14. August 1897.
Landsretssagfører Aage Petersen

Margrethe, f. 27. Juli 1900.
Læringslærerinde.

4. Emma L., f. 3. Februar 1861.

5. Marie Wilhelmine Caroline, f. 26. Februar 1862, død 2. Maj 1914.
G. m. Bestyrer Johs. Egede Andersen.
Ingen Børn.

6. Herman Carl Johannes, f. 13. Marts 1864.
Dr. theol., fhv. Sognepræst i Christiansted paa St. Croix.
G. m. Ingeborg Wilhelmine Wahl.

1. Otto Helmer L., f. 6. November 1891.
Student fra Slomanns Skole.
Overingeniør og Prokurist ved Georg Harders Maschinenfabrik A/G, Lübeck.
G. m. Ella Selma Günther (fra Elbing).

VIII.

a. Ulf Erling Günther L., 5. November 1916
b. Egon Tønnies Günther L., f. 8. Juli 1918.
c. Ingeborg Birthe Annelise L., f. 2. April 1920.
d. Inge Margrethe Kirstine L., f. 4. Juli 1921.
e. Ib Ryan Günther L., f. 27. Juli 1922.

2. Erik Ejnar L., f. 28. December 1892.
Fuldmægtig i et Ulykkesforsikrings-selskab.
G. m. Carla Broe.

a. Preben L., f. 26. Januar 1923.
b. Vibeke Louise Burchardi L., f. 22. Marts 1924.
c. Axel L., f. 26. Februar 1927.

3. Ellen Kirstine Ingeborg L., f. 26. Oktober 1894.

4. Gudrun Agnete Suzette L., f. 13. Juli 1896.
G. m. Ingeniør, cand. polyt. Holger Peschardt Hansen.

a. Ole Christof H., f. 2. Maj 1923.
b. Bent Christof H., f. 7. Januar 1926.
c. Gert Holger Christof H., f. 3. Februar 1928.

5. Svend Daniel Tønnies L., f. 11. September 1898.
Ejer af Gl. Kærshoved i Jylland.
G. m. Ellen Boysen.

6. Bodil Nelly Creola L., f. 20. Februar 1900.

7. Otto Carl Heinrich L., f. 18. Maj 1866, død 1928.
Maskinist.
Ugift.

8. Carl Anton Nikolai L., f. 27. Marts 1868.
Godsejer, Kaalund Kloster, Refsnæsgaard, Falkenstein, Fæno.
G. m. Kirsten Gyiring.

1. Helga, f. 6. Februar 1900.
Cand. phil.

2. Bodil, f. 30. Maj 1901.
Cand. phil.
G. m. Reservelæge Henning Aastrup.

3. Aage Daniel, f. 6. August 1902.
Inspektør, Falkenstein.

4. Ebba, f. 24. December 1904.
Student fra Aarhus Katedralskole.
Sygeplejerske.

5. Carl Bernhard, f. 13. November 1906.
Inspektør, Fæno.

6. Kirsten, f. 31. Oktober 1908.

7. Hans, f. 18. Oktober 1910.

8. Otto Carlsøn, f. 14. Marts 1914.

A I b

9. Fritz Christian L., f. 4. December 1870.
Proprietær, Birkerød.

10. Lotter Anton Paul L., f. 10. December 1871.

Forpagter, Fænø.

G. 1. m. Jensine Jensen.

G. 2. m. Kirstine Marie Hansen.

a. Marie Elizabeth Emma Benjamine, f. 8. Maj 1910.

2. Anna Sophie Karoline, f. 15. Maj 1912.

3. Charlotte Antonie Pauline, f. 17. Januar 1914.

4. Niels Otto Bernhard, f. 15. Juli 1915.

G. 2. med Catinka Benthea Volck,
f. 23. Juni 1839, død 23. Juni 1920.

11. Eva Marie L., f. 22. November 1876.

G. m. Propr. Niels Olesen, Asdal Hovedgaard, død 31. Marts 1915.

1. Ellen Katinka, f. 19. August 1900.
Kommunelærerinde.

2. Ingeborg Marie, f. 15. December 1901.
Sygeplejerske.

3. Ole Eggert Lawaetz, f. 6. Oktober 1903.
Ejer af Avernæs paa Fyn.

4. Gudrun Agnete, f. 10. Juni 1906.
Masseuse.

5. Otto Harald Lawaetz, f. 18. Oktober 1910.
Landvæsenselev.

6. Eva Betty, f. 20. August 1914.

12. Harald Johannes L., f. 4. Januar 1878.

Cand. polyt., København.
Ugift.

13. Betty Sophie Kirstine L., f. 15. Januar 1871.

G. m. Forpagter Otto Christian Lawaetz, Holmegaard.

(Se under Pastor Heinrich Lawaetz).

1. Ferdinand Otto Volrath L., f. 20. Marts 1901.

Cand. polyt, New York.

G. m. Ellen Lyngby.

a. Ida L., f. 9. April 1927.

2. Anna Catrine L., f. 24. December 1902.

G. m. Forpagter paa Boller Christian Thygesen.

a. Jens Christoffer, f. 28. Maj 1924,

a. Jens Christoffer, f. 28. Maj 1924, død 9. April 1925.

b. Jørgen Clausen, f. 28. Juli 1925.

c. Otto Christian Lawaetz, f. 30. September 1926.

3. Niels Erik, f. 19. Oktober 1905.

Student fra Herlufholm.

Landmand, f. T. paa Besøg i U.S.A.

4. Margrethe Catinka Betty L., f. 15. Maj 1927.

Suhrske Husholdningsskole.

5. Elin Sophie Eva, f. 22. Marts 1910

Student fra Haslev Gymnasium.

6. Ingeborg (Inge) Magdalene Betty, f. 3. Marts 1913.

7. Kirsten L., f. 2. April 1922, død 23. Januar 1923.

14. Otto Johannes Christofer, f. Proprietær, Sorø.

G. m. Else Marie Stokkebye.

1. Harriet, f. 2. Januar 1913.

2. Benthea Volck Stokkebye, f. 17. August 1917.

3. Ruth, f. 11. August 1917.

4. Otto Erik Johannes, f. 27. December 1918.

5. Jakob, f. 15. December 1921.

15. Carl Emil, f. 2. September 1881, død 21. Maj 1924.

Sognepræst i Mejrup.

G. m. Elizabeth Petrine Linnemann Eick.

1. Johan Daniel, f. 25. September 1912.

2. Otto Valdemar Adam, f. 12. Juni 1914.

3. Carl Preben, f. 29. December 1915.

4. Kirsten Elizabeth Benedikte, f. 13. August 1918.

16. Magdalene, f. 3. Februar 1883.

- Heinrich Christian Sofus Lawætz, f. 24. November 1831, død 27. Marts 1902, Sognepræst i Ulkebøll paa Als. G. m. Catharine Marie Juliane Wolff, f. 13. Juli 1844.
1. Carl Heinrich Otto Nicolaus, f. 15. August 1866. Ingeniør, Ytrecht. Ugift.	2. Hermann Theodor, f. 27. September 1868, død 28. Maj 1925. Ejendomsbesidder, Frøavler, Ulkebøll. G. m. Anna Helene Matthiesen. 1. Heinrich Carl, f. 3. August 1901. G. m. Gunver Kirstine Rasmine Larsen. a. Herman, f. 9. September 1925. b. Ruth Elizabeth, f. 11. Maj 1927. 2. Otto Johannes, f. 21. Juni 1905. 3. Helga Sophie, f. 26. Maj 1907. G. m. Hans Presbjørn Lund. a. Inger Helene, f. 24. Maj 1927. b. Gudrun Johanne, f. 6. Oktober 1928. 4. Hermann Theodor, f. 6. November 1908. 5. Erik Christian, f. 23. Maj 1911.	3. Johannes Carl, f. 7. September 1870. Orgelbygger, Sønderborg. G. m. Ingeborg Marie Charlotte Wolff.	4. Fritz August, f. 17. Juli 1872. Toldembedsmand, Flensborg. G. m. Marie Stahl, død 1928. 1. Ellen Marie Catharine, f. 7. Juni 1905. 2. Fritz Walther Carl Johannes, f. 25. Februar 1908. 3. Käthe Marie Sophie, f. 25. Maj 1912.	5. Otto Christian, f. 5. Oktober 1874. G. m. Betty Sophie Kirstine Lawætz. Deres Børn og Børnebørn, se under A.	6. Anna Sophie, f. 24. Juni 1876. død 13. Oktober 1893.
7. Sophie Beate, f. 2. August 1878, død 8. Juni 1926.	8. Heinrich Christian, f. 19. Februar 1880. G. m. Helene Matthiesen. 1. Käthe Helene, f. 6. Oktober 1911. 2. Erna Lydia Sophie, f. 1. Juli 1913. 3. Ilse Henriette, f. 4. November 1915. 4. Anna Helene, f. 28. Marts 1917. 5. Carl Heinrich, f. 27. Juli 1918.	9. Marie Catharine, f. 27. Juni 1881. G. m. Axel Livoni. Hønseriejer, Sønderborg. 1. Betty Dyseborg, f. 1. Juli 1914. 2. Werner Dyseborg, f. 28. Juli 1916. 3. Carl Heinrich Dyseborg, f. 11. Oktober 1917. 4. Eva Elizabeth Dyseborg, f. 24. Maj 1920.	10. Theodor, f. 26. Juni 1883. Toldembedsmand, faldt i Frankrig ved Donay 2. April 1918. G. m. Helene Sophie Wilhelmine Louise Strack. 1. Egon, f. 2. September 1912. 2. Kurt Heinrich, f. 9. Maj 1914. 3. Hellmuth Christian Theodor, f. 23. Maj 1917.		

1. Christine Wilhelmine, f. 5. August 1859, død 1881.
G. m. Eduard Nyeberg.
Sognepræst i Vildbjerg.

1. Johannes, f. 1880.
Lærer.

2. Sophie Christine Frederikke, f. 13. December 1860.
G. m. Professor Hieronymus Georg Zeuthen, død 6. Januar 1920.

1. Frederik Ludvig Bang Z., f. 9. September 1888.
Cand. polit. Fuldmægtig.
G. m. Mag. art. Else Marie Bengtson.
Ingen Børn.

2. Magdalene Sophie Z., f. 12. Februar 1890.
G. m. Arkitekt Havning.

a. Hieronymus Thomassøn H., f. 29. Oktober 1926.

b. Johannes H., f. 29. Oktober 1926.

3. Otto Lawaetz Z., f. 19. Januar 1891.
Købmand.
G. m. Elizabeth Korch.

a. Carl Erik Lawaetz Z., f. 30. Januar 1921.

b. Lisbeth, f. 16. Juli 1924.

c. Jytte, f. 16. Juli 1924.

d. Jorgia, f. 9. Marts 1929.

4. Axel Hieronymus Z., f. 22. April 1892.
Sognepræst i Sdr. Felding.
G. m. Ellen Nyeberg.

a. Mogens Hieronymus Z., f. 19. Januar 1921.

b. Ida Johanne, f. 28. September 1922.

c. Niels, f. 4. April 1924.

d. Frederik Ludvig Bang, f. 4. Oktober 1925, død 16. Februar 1928.

e. Elizabeth, f. 16. Juli 1927.

f. Bodil, f. 21. April 1929.

g. Karen, f. 21. April 1929.

5. Julie Johanne Marie Z., f. 8. December 1897.
G. m. Ingeniør Jens Engberg.

a. Ole Hieronymus E., f. 19. Februar 1922.

b. Hans Zeuthen E., f. 21. Juni 1923.

c. Axel, f. 27. Februar 1925.

d. Birgitte Sophie, f. 11. November 1927.

Friedrich (Fritz) August Lawaetz, f. 19. Marts 1834, død 30. September 1872, Forpagter paa Møltrup. G. m. Amalie Petersen, f. 20. December 1836, død 7. J

3. Marie Charlotte Amalie, f. 22. November 1862.
G. m. Matthias Petersen Schytt.
Proprietær, Tagkærsgaard ved Kolding.

1. Louise Amalie S., f. 2. April 1890, død 30. September 1922.

2. Sophie Marie Lawaetz S., f. 22. September 1891.
G. m. Otto Marius Rasmussen.
Postekspedient.

a. Knud Schytt R., f. 16. November 1927.

3. Marie Christine Lawaetz S., f. 10. April 1893.
G. m. Otto Nikolaj Damgaard.
Mejeribestyrer.

a. Kjeld Nikolaj D., f. 29. Maj 1921.

b. Eva Marie D., f. 24. Oktober 1922.

c. Poul Arne D., f. 5. Maj 1925.

d. Ulla D., f. 18. December 1927.

4. Otto Frederik Lawaetz S., f. 31. Oktober 1895.
G. m. Ellen Margrete Schönfeld.

a. Else Lawaetz S., f. 15. Oktober 1921.

b. Otto Lawaetz S., f. 10. August 1924.

5. Margrete Lawaetz S., f. 20. Maj 1898.

6. Elizabeth Christine Lawaetz S., f. 5. August 1900, død 30. Juli 1901.

7. Eva Marie Lawaetz S., f. 7. November 1901.

4. Herma Petrea Antonie, f. 21. November 1863.
G. m. Bogholder Thuesen, død 19. November 1920.

1. Margrete Susette T., f. 15. Juli 1899.
Kommunelærerinde.

2. Hødvig Estelle Marie, f. 5. Oktober 1902.
Sygeplejerske.

3. Ellen Louise, f. 2. Februar 1905.
G. m. Christian Jørgensen.
Avlsforvalter.

a. Ingrid Elisabeth J., f. 28. December 1927.

5. Carl August, f. 7. Marts 1865.
Plantageejer, St. la Grange, St. Croix.
G. m. Marie Nyeberg.

1. Anna Amalie, f. 28. Januar 1904.
Sygeplejerske.

2. Else Johanne, f. 27. Juli 1905.

3. Fritz Eduard, f. 5. Oktober 1907.

4. Kai Otto, f. 14. Januar 1910.

5. Asta Ingeborg, f. 30. Oktober 1911, død 21. Februar 1915.

6. Erik Johannes, f. 28. December 1913.

7. Inger Marie, f. 22. Marts 1917, død 16. Juli 1917.

6. Peter August, f. 14. Kommunelærer, Aarhus.
G. m. Agnes Tørring.

1. Jens Frederik, f. 18. A
Stud. polyt.

2. Ellen Margrethe, f. 15. J
Cand. phil., Seminarieel

3. Kjeld, f. 1. Juni 1909.
Stud. theol.

Friedrich (Fritz) August Lawaetz, f. 19. Marts 1834, død 30. September 1872, Forpagter paa Møltrup. G. m. Amalie Petersen, f. 20. December 1836, død 7. Januar 1878.

Charlotte Amalie,
født 1862.
Gift med
Athias Petersen Schytt.
Bor på Tagkærgaard ved Kol-

Amalie S., f. 2. April 1890.
Død 29. September 1922.

Marie Lawaetz S., f. 22.
Marts 1891.
Gift med Marius Rasmussen.
Bor i Odense.

Schylt R., f. 16. November

Christine Lawaetz S., f. 10.
Marts 1893.
Gift med Nikolaj Damgaard.
Bor i Odense.

Nikolaj D., f. 29. Maj 1921.
Marie D., f. 24. Oktober

Anne D., f. 5. Maj 1925.
D., f. 18. December 1927.

Frederik Lawaetz S., f. 31.
Marts 1895.
Gift med Margrete Schönfeld.

Lawaetz S., f. 15. Oktober

Lawaetz S., f. 10. August

Lawaetz S., f. 20. Maj

Christine Lawaetz S., f.
født 1900, død 30. Juli 1901.

Marie Lawaetz S., f. 7. Novem-

4. Herma Petrea Antonie, f.
født 21. November 1863.
G. m. Bogholder Thuesen, død 19.
November 1920.

1. Margrete Susette T., f. 15. Juli
1899.
Kommunelærerinde.

2. Hedvig Estelle Marie, f. 5. Oktober
1902.
Sygeplejerske.

3. Ellen Louise, f. 2. Februar 1905.
G. m. Christian Jørgensen.
Avlsforvalter.

a. Ingrid Elisabeth J., f. 28. De-
cember 1927.

5. Carl August, f. 7. Marts 1865.
Plantageejer, St. la Grange, St.
Croix.
G. m. Marie Nyeborg.

1. Anna Amalie, f. 28. Januar 1904.
Sygeplejerske.

2. Else Johanne, f. 27. Juli 1905.

3. Fritz Eduard, f. 5. Oktober 1907.

4. Kai Otto, f. 14. Januar 1910.

5. Asta Ingeborg, f. 30. Oktober 1911,
død 21. Februar 1915.

6. Erik Johannes, f. 28. December
1913.

7. Inger Marie, f. 22. Marts 1917, død
16. Juli 1917.

6. Peter August, f. 14. Maj 1867.
Kommunelærer, Aarhus.
G. m. Agnes Tørring.

1. Jens Frederik, f. 18. August 1904.
Stud. polyt.

2. Ellen Margrethe, f. 15. Januar 1907.
Cand. phil., Seminarieelev.

3. Kjeld, f. 1. Juni 1909.
Stud. theol.

7. Otto Charles, f. 12. Marts 1871.
Cand. pharm.
Ugift.

8. Poul, f. 23. Maj 1872.
Rejsesekretær.
G. m. Agnes Alsløv.
(Ægteskabet opløst).

1. Knud Thorbjørn, f. 2. August 1903.
G. m. Laura Lauersen.

1. Christiane.
G. m. Anton Nicolaus de Fontenay,
Justitsraad, Branddirektør i Tønder.
1 Søn, 3 Døtre.

2. Heinrich.
Justitsraad, Toldforvalter i Helsing-
ør.
G. m. ??*
4 Døtre.

III.
3. Daniel Tonnies, f. 23. Decem-
ber 1785, død 7. Juni 1864.
Etatsraad, Borgmester i Næstved.
(Antog Stavemaaden Lawætz).
G. m. Susanne Nicholine Thaning.

4. Elise.
G. m. Ritmester Bidstrup.

5. Mariane.
G. m. Justitsraad Hammelef.

6. Margrete.
Ugift.

II.

Christian Otte Lawætz,

Etatsraad, Chef for Kommercekollegiet, f. 2. Februar 1745, død 1800. G. m. Margrete Elisabeth Andreser

1. Mariane Elizabeth Henriette, f. 26.
Maj 1816.
G. m. Godsejer Valdemar Hvidt,
Frihedslund.
3 Sønner, 1 Datter.

IV.
2. Daniel Theodor, f. 25. September
1824, død 17. Maj 1903.
Læge i Assens.
G. m. Elise Grarup.

3. Augusta Charlotte Margrete, f. 26.
Maj 1826.
G. m. Sognepræst Peter Garde.

4. Susanne Emilie, f. 15. September
1830.
Ugift.

1. Daniel William, f. 29. Oktober
1855, død 3. Marts 1909.
Overlæge i Nyborg.
G. m. Harriet Vilhelmine Pagh.

1. Ryan, død som mindreaarig.

2. Christel, f. 9. Februar 1895.
G. m. Skibsfragter i Gent, Clyde
Sundby.

a. Kirsten Elizabeth, f. 4. Maj 1921.

V.
2. Peter Valdemar, f. 25. Septem-
ber 1857.
Prokurist.
G. m. Clara Holm.

3. Agnes Mariane Susanne, f. 18. Juli
1860.
Ugift.

4. Fanny Else Frederikke, f. 9. Okto-
ber 1863.
Ugift.

5. Mathilde Augusta, død
aarig.

VI.
1. Knud Daniel, f. 29. September 1900
Cand. jur. Sagfører i Horsens.
G. m. Ingeborg Grabow.

2. Carl Børg e, f. 29. Maj 1904.
Stud. med.

II.

Christian Otte Lawaetz,

Etatsraad, Chef for Kommercekollegiet, f. 2. Februar 1745, død 1800. G. m. Margrete Elisabeth Andreser

III.

Tonnies, f. 23. Decem-
død 7. Juni 1864.
Borgmester i Næstved.
tavemaaden Lawætz).
Isanne Nicholine Thaning.

4. Elise.
G. m. Ritmester Bidstrup.

5. Mariane.
G. m. Justitsraad Hammelef.

6. Margrete.
Ugift.

7. Charlotte.
Ugift.

8. Niels, f. 1788, død 1813.
Lieutenant i Marinen.
Ugift.

IV.

Heodor, f. 25. September
17. Maj 1903.
Horsens.
Isse Grarup.

3. Augusta Charlotte Margrete, f. 26.
Maj 1826.
G. m. Sognepræst Peter Garde.

4. Susanne Emilie, f. 15. September
1830.
Ugift.

V.

Oldemar, f. 25. Septem-
ber 1860.
Horsens.
Isse Holm.

3. Agnes Mariane Susanne, f. 18. Juli
1860.
Ugift.

4. Fanny Else Frederikke, f. 9. Okto-
ber 1863.
Ugift.

5. Mathilde Augusta, død som mindre-
aarig.

6. Eleise, f. 11. Maj 1866.
Ugift.

VI.

Isidor, f. 29. September 1900
Horsens.
Isse Grabow.

2. Carl Børge, f. 29. Maj 1904.
Stud. med.